



**UNIVERSITATEA „ȘTEFAN CEL MARE”, SUCEAVA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI GEOGRAFIE
DEPARTAMENTUL DE ȘTIINȚE UMANE ȘI SOCIAL-POLITICE**

METODOLOGIA CERCETĂRII ÎN ȘTIINȚELE SOCIALE

****SUPPORT DE CURS****

Responsabil pentru alegerea materialelor din prezentul suport de curs

Conf. Dr. DAN DASCĂLU

Capitolul 1. Cunoașterea comună și cunoașterea științifică a realității sociale

1.1. Cunoașterea comună a realității sociale

Efortul oamenilor de a cunoaște, de a analiza, explica și interpreta realitatea socială nu începe odată cu apariția, relativ târzie, a sociologiei și a celorlalte științe socio-umane și nu se rezumă, nici după apariția lor, la demersul acestor științe. Un anumit mod de cunoaștere a societății au oferit și oferă, de-a lungul timpului, filosofia, arta, religia. Înaintea lor însă, coexistând apoi alături de acestea ca și alături de științele socio-umane, preluând și integrând, într-un mod specific, anumite elemente de cunoaștere a socialului oferite de acestea, a apărut, s-a dezvoltat și continuă să existe o *sociologie spontană* (sau „populară”, sau „naivă”) bazată pe *cunoașterea comună* (pe *simțul comun*). În viața de zi cu zi, oamenii obișnuiți observă, analizează, evaluează și interpretează mediul social în care trăiesc. În timp, s-a format un ansamblu de cunoștințe, reprezentări, explicații, interpretări asupra unor structuri, fenomene, procese, evenimente sociale. Ele au fost produse, spontan, în cadrul activității practice a indivizilor și a grupurilor, au fost achiziționate de indivizi sau grupuri în urma experienței lor directe sau în urma proceselor de comunicare, de transmitere în cadrul familiei, a altor grupuri din care individul face parte, transmise prin sistemul educațional sau prin mass media. Unele dintre ele ajung la omul obișnuit prin procesul de difuzare, de socializare a rezultatelor științei, a operelor filosofice sau artistice.

Ciar dacă aceste cunoștințe, explicații, interpretări sunt mai puțin elaborate și imaginea pe care o oferă asupra realității sociale este mai mult sau mai puțin satisfăcătoare din punct de vedere al veridicității, ele au un rol social foarte important. Ele fundamentează orientarea acțiunii, a comportamentelor indivizilor și grupurilor în mediul social, orientează practica cotidiană a acestor indivizi și grupuri. Pe de altă parte ele au un rol foarte important în asigurarea consensului social și al comunicării sociale.

De cele mai multe ori parțiale și incomplete, diferite, uneori, mai mult sau mai puțin, de la un individ la altul și de la un grup la altul, dar având un rol social important, produse, de cele mai multe ori, de practica cotidiană și cerute de aceasta, cunoștințele despre realitatea socială elaborate de cunoașterea comună sau preluate și integrate în mod specific de către

aceasta, se cristalizează la nivelul indivizilor și grupurilor și se transmit de la o generație la alta, îmbogățite prin experiența fiecărei generații.

Sociologia spontană și cunoașterea comună (sau *simțul comun*), pe care ea se bazează, au făcut obiectul a numeroase cercetări și analize atât în sociologie cât și în psihologia socială. S-a încercat, în primul rând, definirea simțului comun. Unele dintre definiții iau în considerare mai ales modul în care sunt produse elementele care formează simțul comun și caracteristicile acestora.

Henri H. Stahl, de exemplu, consideră că sociologia simțului comun cuprinde „*acele concluzii cu privire la ei înșiși și la societatea lor, pe care le elaborează oamenii prin simplul fapt al participării lor la viața socială*” (H.H. Stahl, 1974, vol.1, p.88).

Petru Iluț afirmă că, cunoașterea la nivelul conștiinței comune, al simțului comun, al bunului simț cuprinde „*sistemul de credințe, reprezentări, cunoștințe – descrieri, explicații și interpretări – obținute în mod spontan, fără o cercetare sistematică și după metode științifice, ci pe baza activităților contextelor obișnuite (loc de muncă, familie, cerc de prieteni, organizații politice sau de altă factură etc.)*” (P. Iluț, 1997, p.9).

Pentru Ioan Mihăilescu, aparțin simțului comun „*toate ideile despre care nu știm de unde vin și pe ce se bazează, care nu pot fi demonstrate în mod sistematic*”. (I. Mihăilescu, 2000, p.7).

Aceste definiții consideră deci că ceea ce caracterizează cunoașterea comună, simțul comun, este modul spontan, nesistematic, neștiințific în care sunt produse cunoștințele și contextul în care sunt ele produse de către omul obișnuit, care context este cel al practicii cotidiene, al experienței directe în mediul social în care trăiește individul.

Alți autori, arătând modul în care se constituie simțul comun, condiționările la care este el supus, accentuează rolul social pe care îl îndeplinește. Pierre Bourdieu, de exemplu, arată că: „*Simțul comun este un fond de evidențe împărtășite de toată lumea, care asigură, în limitele unui univers social, un consens primordial cu privire la sensul lumii, un ansamblu de locuri comune (în sens larg), tacit acceptate, care fac posibilă confruntarea, dialogul, concurența și chiar conflictul, în rândul cărora un loc aparte se cuvine rezervat principiilor de*

clasificare, de felul marilor opoziții ce structurează modul de percepere al lumii” (P. Bourdieu, [1997] 2001, p.111).

O definiție de care considerăm că trebuie să ținem cont este aceea dată de de Serge Moscovici și Miles Hewstone: „*Simțul comun comportă imaginile și legăturile mentale care sunt utilizate și vorbite de toată lumea când oamenii încearcă să rezolve probleme familiare sau să prevadă ieșirea din ele. Este un corpus de cunoștințe fondat pe tradiții împărtășite și îmbogățite prin mii de <observații>, de <experiențe> sancționate de către practică. În cadrul lui lucrurile primesc nume, indivizii sunt clasificați în categorii, sunt făcute în mod spontan prezumții în cursul acțiunii sau al comunicării obișnuite. Toate acestea sunt înmagazinate în limbaj, în spiritul și corpul membrilor societății*”. (S. Moscovici, M. Hewstone, 1984, p. 542)

Trebuie precizat că simțul comun nu trebuie tratat „*ca ceva omogen sau chiar amorf și difuz, ci ca fiind puternic diferențiat*” (T. Rotariu, P. Iuț, 1997, p. 14). Această diferențiere se referă, în primul rând, la ansamblul de cunoașteri care formează simțul comun care se situează, din punct de vedere al potențialului lor cognitiv, de la simple constatări, clișee și prejudecăți până la observații și raționamente profunde, la explicații și interpretări foarte nuanțate. În al doilea rând, sursele din care provin aceste cunoașteri sunt și ele diferite. Unele sunt rezultatul unor observații cotidiene ale oamenilor obișnuiți, ale „nespecialiștilor” în științe socio–umane, altele sunt dobândite de către indivizi în procesul comunicării în cadrul familiei, a diverselor grupuri din care fac parte, a expunerii la mass media, altele sunt „transferate” din științele socio–umane în urma procesului de difuzare socială a rezultatelor acestor științe prin sistemul educațional sau prin mijloacele comunicării de masă. În sfârșit, dar nu în ultimul rând, cei care produc și care utilizează în viața cotidiană cunoașterea comună sunt foarte diferiți, ca indivizi, din punct de vedere al caracteristicilor lor socio– demografice, al statutului lor social, al nivelului de instrucție, al gradului de informare, al nivelului și volumului experiențelor sociale pe care le-au trăit. Inteligența și aptitudinea de a surprinde elementele semnificative ale unui anumit mediu social, ale unor anumite fenomene sau evenimente sunt și ele foarte diferite, ca și modul de utilizare a cunoașterii comune în activitatea cotidiană.

Serge Moscovici și Miles Hewstone (1984) aratau că simțul comun poate să apară sub două forme: o „*cunoaștere de prima mână*” și o „*cunoaștere de mâna a doua*”. Cunoașterea de prima mână, bazată pe experiența directă a subiecților, cuprinzând deci cunoștințe „prodate”

spontan de către membrii unui grup, fondată pe tradiție și consens, are un caracter „naiv” în sensul că intelectul celor care o produc nu a fost „corupt” prin educație specială, prin speculație filosofică sau reguli profesionale. Pe terenul unei asemenea cunoașteri s-au născut științele care au „rafinat și cernut”, au raționalizat materialele oferite de către simțul comun. Odată cu maturizarea lor, științele s-au rupt de simțul comun, mai mult, „*l-au bulversat de sus până jos*”. Dar, are loc, în lumea contemporană, un proces de „*socializare a științei*”, adică de difuzare și însușire a ei, într-o măsură mai mare sau mai mică, la un nivel mai ridicat sau mai scăzut, de către toți membrii societății. Imagini, noțiuni, limbaje ale științei intră în bagajul intelectual al omului obișnuit. Acest fapt produce și o „*raționalizare a simțului comun*”. Apare, în felul acesta, o nouă formă a simțului comun, derivată din știință și marcată de rațiune. Ea este o cunoaștere de mână a doua pentru că asimilează elemente de o altă proveniență decât cea a simțului comun (din știință), se bazează pe aceste elemente și se supune unei autorități exterioare simțului comun, cea a științei. Se conturează și reprezentantul, purtătorul tipic al acestei noi forme a simțului comun, „*savantul amator*”, pentru care știința este o „*violon d’Ingres*”, o pasiune secundară în care caută să exceleze. El urmărește cu pasiune noutățile științifice, este un consumator asiduu al ideilor științifice popularizate pe care le achiziționează din mass media sau din alte surse.

Apariția și maturizarea științelor socio–umane și, implicit rupura lor tot mai pronunțată de simțul comun ca sursă a cunoașterii socialului (cu revenirile despre care vom vorbi în continuare), nu a însemnat o negare totală a cunoașterii comune ci, mai ales, o analiză critică a acestuia. O analiză care a încercat să pună în evidență atât mecanismele simțului comun cât și virtuțile și limitele sale.

Principalele virtuți pe care le are cunoașterea comună sunt, după Petru Iluț (1997, pp.10-13) următoarele:

1. Realitatea socio–umană care formează obiectul cunoașterii comune este direct accesibilă oamenilor obișnuiți. Este vorba despre un nivel „mezo” al existenței, a cărui observare nu presupune, în principiu, aparate și instalații speciale, spre deosebire de nivelele „micro” și „macro” ale existenței.

2. Această realitate socio–umană îi este foarte familiară observatorului obișnuit. El trăiește și acționează în acest mediu social și împărtășește credințe, explicații, motivații,

valori și simboluri comune cu ceilalți oameni care trăiesc în același mediu, în așa fel încât el este capabil să înțeleagă mai ușor gândurile și acțiunile semenilor săi.

3. Strategiile cognitive utilizate la nivelul practicii cotidiene, care produc cunoașterea comună, sunt complexe, flexibile și subtile. Este vorba despre o „*epistemologie obișnuită*”, implicată și prereflexivă „*constituită dintr-un ansamblu de propoziții și de principii care își trag forța din faptul că sunt de o soliditate care rezistă la orice probă și ne aduc un ajutor indispensabil în viața curentă*” (R. Boudon, 1990, p.231), în care avem o încredere oarbă și le utilizăm fără să ne dăm seama, considerându-le ca „venind de la sine”. Totuși, această „epistemologie obișnuită” poate, în anumite cazuri, „*să constituie un cadru impropriu și, prin urmare, să inducă derapaje ale inferenței*” (ibidem). Acest lucru se întâmplă pentru că strategiile cognitive ale simțului comun sunt, în comparație cu cele științifice, spontane, incomplete, neelaborate și mai puțin transparente, chiar dacă au multe puncte comune cu cele științifice. Aceste strategii euristice ale simțului comun fac parte din obiectul de studiu al sociologiei cunoașterii și al unui domeniu aparte al psihologiei sociale care se ocupă de problemele cogniției sociale.

4. În spațiul lor de competență, în mediul social în care trăiesc și acționează, oamenii obișnuiți se comportă ca niște „mici oameni de știință”. Constatările și explicațiile oferite de către științele socio-umane au, de foarte multe ori, corespondență la nivelul simțului comun. „*Deosebirea dintre cele două nivele (comun și științific) în elaborarea de <teorii > sun, t adesea, mai degrabă diferențe de limbaj, de expresie*” (P. Iluț, 1997, p.12). Științele socio-umane câștigă foarte mult în planul cunoașterii prin standardizarea și rigurozitatea limbajului. Nu trebuie însă trecute cu vederea calitățile limbajului natural, flexibilitatea lui,

5. În anumite cazuri, cunoașterea comună ne poate oferi observații, analize, explicații, interpretări de o mare profunzime și subtilitate produse de nespecialiști în cunoașterea socialului care au însă un grad ridicat de „intuire” a socialului și o bogată experiență socială. Este cazul unor medici, preoți, profesori, scriitori etc.

Acceptând virtuțile cunoașterii comune, nu putem trece cu vederea limitele sale. Un punct de plecare în evidențierea acestor limite este faptul că subiectul cunoașterii comune a realității sociale este, ca și în cazul celei științifice, de altfel, parte a obiectului

cunoașterii. Participând la viața socială ca agenți activi, oamenii obișnuiți „*nu pot avea despre ea o cunoaștere corectă, adică pe de o parte <veridică>, pe de alta <completă>*” (H.H. Stahl, 1974, p. 75) în condițiile în care cunoașterea comună, spontană, nu își supune unui examen critic metodele și instrumentele, condițiile în care are loc cunoașterea și subiectul cunoașterii. Ca să folosim expresiile lui Pierre Bourdieu, la nivelul simțului comun nu are loc nici „*întoarcerea asupra ei înșiși a gândirii gânditoare*” și nici „*obiectivarea subiectului obiectivării*”, procese care, la nivelul cunoașterii științifice, cresc șansele de a depăși dificultatea dată de situația că cel care se angajează în cunoașterea realității sociale este, în mod implacabil, parte a acestei realități.

„*Faptul că suntem implicați în lume există implicit în ceea ce gândim și spunem despre ea*” (P. Bourdieu, [1997] 2001, p.23). Acest fapt este explicat de către sociologul francez prin teoria sa asupra *habitus-ului*, el propunând următoarea definiție a acestuia: „*Condiționările asociate cu o clasă de condiții de existență produc habitusuri, sisteme de dispoziții durabile și transpozabile, structuri structurate predispușe să funcționeze ca structuri structurante, adică în calitate de principii generatoare și organizatoare de practici și de reprezentări care pot fi adaptate obiectiv la scopul lor fără a presupune urmărirea conștientă a unor scopuri și stăpânirea expresă a operațiilor necesare pentru atingerea lor, <reglate> și <regulate> în mod obiectiv fără a fi cu nimic produsul supunerii față de unele reguli și, fiind toate acestea, orchestrate în mod colectiv fără a fi produsul acțiunii organizatoare a unui dirijor*” (P. Bourdieu, [1980] 2000, pp.82-83). Experiențele trecute sunt depuse, la nivelul fiecărui individ sub forma unor „*scheme de percepție, de gândire și de acțiune*” care fac posibilă producerea tuturor gândurilor, a tuturor percepțiilor și a tuturor acțiunilor. Comparând condițiile generale care au generat un anumit habitus cu cele în care el este pus în aplicare putem explica și cunoașterea comună și, evident, limitele sale.

Raymond Boudon arată, de asemenea, referindu-se la cunoașterea socială, că „*aceasta este a unor actori sociali situați*” (R. Boudon, 1996, p.107). Ei nu sunt în situația de a contempla realitatea socială ca exterioară ci sunt caracterizați printr-o anumită poziție în societate și prin anumite dispoziții de natură cognitivă, afectivă sau etică. În procesul cunoașterii, dar și al achiziționării unor cunoașteri produse de alții, intervin *efecte de situație*, adică *efecte de poziție* și *efecte de dispoziție* care, adăugate celor de comunicare sau a celor epistemologice, în

cazul producătorilor de teorii, ne fac să înțelegem condiționarea socială a cunoașterii și modul în care se produc și sunt achiziționate idei îndoielnice, fragile sau false.

Încorporarea habitusului la nivelul individului este legat și de procesul de socializare, adică de „*procesul psihosocial de transmitere–asimilare a atitudinilor, valorilor, concepțiilor sau modelelor de comportare specifice unui grup sau unei comunități în vederea formării, adaptării și integrării sociale a unei persoane*” (L. Vlăsceanu, în C. Zamfir, L. Vlăsceanu, 1993, p.555). Prin acest proces, individul, care nu se naște membru al unei societăți, dar are anumite predispoziții, devine membru al societății. Socializarea ne apare ca „*instalarea consistentă și întinsă a unui individ în interiorul lumii obiective a unei societăți sau a unui sector al acesteia*” (P. Berger, T. Luckmann, [1966] 1994, p.179). Trebuie făcută distincția între *socializarea primară* prin care se înțelege „*prima socializare pe care individul o suportă în copilărie și datorită căreia devine un membru al societății*” și *socializarea secundară* care „*constă în orice proces posterior care permite încorporarea unui individ deja socializat în noi sectoare ale lumii obiective ale societății*” (ibidem).

Socializarea primară, care se realizează, în principal, în cadrul familiei de origine, este deosebit de importantă inclusiv pentru modalitățile ulterioare de cunoaștere a lumii în general și, evident, și ale lumii sociale. În contextul ei, copilul își apropiază subiectiv identitatea și în același timp lumea socială. În cadrul socializării primare limbajul constituie conținutul și instrumentul cel mai important. Prin limbaj sunt internalizate atât o sumă de cunoștințe cât și un anumit mod de a lega între ele conceptele, de a judeca. Limbajul uman, din punct de vedere psihologic, „*reprezintă matricea internă pe care se structurează și se dezvoltă întreaga organizare psihică a individului*” (S. Chelcea, 2000, p. 23).

Procesele de socializare secundară, desfășurate ulterior în cadrul sistemului educațional, a grupurilor de diferite tipuri a căror membru devine individul sau ca urmare a expunerii la mass media, continuă, practic pe tot parcursul vieții, socializarea. Uneori, socializarea secundară înseamnă o *desocializare* și *resocializare*, în funcție de sistemul de cunoștințe, credințe, valori, norme, modele de comportament ale al grupurilor noi în care se integrează individul și care pot fi diferite de cunoștințele, credințele, valorile, normele și modelele comportamentale achiziționate în cursul socializării primare. Este evident, deci, că și

socializarea secundară își pune amprenta asupra nivelului și modului în care oamenii cunosc realitatea, în speță realitatea socială.

Trăind și acționând într-un anumit mediu social, într-o anumită societate și în anumite grupuri sociale, individul achiziționează și utilizează în activitatea sa diferite *clișee* și *stereotipii sociale* adică „*judcăți care circulă cu o mare frecvență într-un anumit context socio-cultural și care sunt însușite și practicate de către subiecții umani luate ca atare, <gata confecționate>, fără a fi rodul experienței personale și fără a fi critic examinate degândirea proprie*” (T. Rotariu, P. Iluț, 1997, p.16). Chiar dacă, uneori, ele pot fi descrieri și evaluări corecte ale realității, de cele mai multe ori clișeele și stereotipiile sociale, prin tenta lor generalizatoare, prin pretenția lor de universalitate, deși se bazează pe o viziune particulară, limitată asupra realității sociale, au o valoare mică de adevăr și constituie unul dintre neajunsurile majore ale cunoașterii comune.

Suprageneralizarea, adică trecerea de la o concluzie oarecare, obținută într-un context specific, particular, la o generalizare cât mai larg posibilă reprezintă o practică des întâlnită la nivelul cunoașterii comune și o limită serioasă a ei. Pentru că experiența directă a oamenilor obișnuiți este limitată, spațial și temporal, „*cunoașterea comună este parcelară, incapabilă să evedențieze evoluția istorică a societății, caracteristicile generale ale colectivității umane, legitatea schimbărilor sociale*” (S. Chelcea, 2000, p.24). Totuși, simțul comun are tentația de a absolutiza constatările pe care le face pe marginea unor situații particulare așa că, chiar dacă observațiile respective pot fi corecte și pertinente, generalizarea lor este nejustificată și produce viziuni eronate asupra realității sociale.

Există, de asemenea, pericolul ca omul obișnuit să sesizeze doar legăturile aparente, uneori false, dintre diferiți factori, variabile legate de fenomenele, procesele, evenimentele sociale pe care le observă. Este vorba, deci, nu doar de posibilitatea apariției unor generalizări nejustificate, bazate pe o viziune parțială, limitată, ci și de incapacitatea de a sesiza, uneori, legăturile reale și cu adevărat importante între factorii explicativi ai unei anumite realități sociale observate. În cunoașterea comună este implicată, într-o mare măsură, subiectivitatea celor care o practică. Interesele, aspirațiile, valorile individuale sau de grup pot deforma modul de percepere al realității. Poate să apară o anumită selectivitate în ceea ce privește perceperea aspectelor legate de fenomenul, procesul, evenimentul observat. Sunt mai

ușor sesizate și reținute acele informații care concordă cu anumite credințe, opinii, prejudecăți, cunoștințe pe care omul le posedă deja ca urmare a experienței sale anterioare sau a cunoașterii pe care a achiziționat-o în timp și care i-a parvenit pe diferite căi. Poate să apară, de exemplu, așa numita *viziune de tunel*, adică explicarea unei anumite situații doar printr-un anumit detaliu, considerat, în mod nejustificat semnificativ, și neluarea în considerare a altor elemente, uneori determinante. *Caracterul pasional al cunoașterii comune*, faptul că oamenii obișnuiți nu se mulțumesc doar să constate o anumită realitate socială ci au față de ea anumite atitudini, răstălmăcind-o uneori, faptul că omul obișnuit „*judcă permanent sub semnul și sub prisma intereselor lui omenești, de clasă și personale, cu asprime, cu bunăvoință, cu iubire sau cu ură*” (H.H. Stahl, 1974, p. 77), limitează valoarea euristică a rezultatelor acestui tip de cunoaștere.

Mai mult decât atât, mulți dintre oamenii obișnuiți sunt tentați să acorde mai multă încredere reprezentărilor asupra societății constituite la nivelul cunoașterii comune, rezultate fie din experiența lor directă fie achiziționate în procesul comunicării sociale decât imaginii despre societatea în ansamblu sau despre unul sau altul dintre subsistemele ei oferite de către sociologie sau de alte științe sociale. Scepticismul față de posibilitățile sociologiei științifice, manifestată la nivelul celor care nu cunosc și nu recunosc specificul și valoarea acestei științe, se datorează faptului că, de multe ori, omul obișnuit se consideră „*un sociolog înăscut*” și este „*predispus a crede că fenomenele de care se ocupă sociologia îi sunt familiare*” (H.H. Stahl, 1974, vol. 1, p.77), iar cunoașterea asupra lor pe care o posedă este superioară celei științifice.

Una dintre limitele cele mai serioase ale cunoașterii comune este legată de lipsa ei de precizie. În primul rând este vorba de utilizarea în cadrul ei a unor concepte vagi, a căror conținut și sferă nu sunt strict delimitate, care au și circulă în mai multe sensuri. În plus, la nivelul cunoașterii comune, enunțurile nu sunt bazate pe măsurare sistematică, pe observația metodică a realității.

Studiile de psihologie socială dedicate cogniției sociale au pus în evidență o serie de mecanisme cognitive prezente la nivelul simțului comun și care produc erori cognitive (vezi T. Rotariu, P. Iluț, 1997, pp. 16-20). Printre asemenea mecanisme trebuie să amintim .

Efectul falsului consens, referitor la faptul că indivizii au tendința de a se considera, în ceea ce privește acțiunile, judecățile, modul lor de comportare, mult mai asemănători cu semenii lor decât sunt în realitate. Oamenii supraestimează gradul lor de acord cu ceilalți pentru că astfel își întăresc credința că judecățile și conduita lor sunt normale și corecte.

Efectul încadrării sau al cadrului de referință care constă în aceea că prejudecățile și aprecierile noastre cu privire la diferite obiecte, persoane, instituții, probleme sociale sunt în mare măsură afectate de modul în care este prezentată informația despre ele, de ponderea pe care o au atributele pozitive și negative care ni se oferă despre ele.

Efectul ancorării legat de faptul că, în judecățile noastre apreciative, contează punctul de referință de la care pornim.

Efectul simulării mentale constând în faptul că reacțiile noastre la diferite evenimente depind nu doar de evenimentul în sine ci și de scenariile alternative pe care le provoacă în mintea noastră. De exemplu, atunci când este vorba despre evenimente nedorite, oamenii sunt înclinați să simuleze mental alternative episodice opuse, de tipul „ce altceva ar fi putut face”, „cum s-ar fi putut evita evenimentul”. Se pare că, cu cât oamenii construiesc mai ușor și mai repede asemenea scenarii alternative, cu atât ei vor resimți mai multă compasiune pentru cei implicați în asemenea evenimente neplăcute.

Cu toate virtuțile, recunoscute, ale cunoașterii comune, cu toate că ea oferă, uneori, observații, explicații, interpretări interesante, subtile, profunde, cu toate că simțul comun orientează activitatea cotidiană a oamenilor obișnuiți, că este un factor important al asigurării consensului social, limitele serioase pe care le are, mecanismele sale specifice producătoare de erori, fac necesară depășirea cunoașterii comune prin cunoașterea științifică a realității sociale. Doar aceasta poate să ofere o cunoaștere adecvată a societății, o înțelegere și o explicație suficientă a structurilor, fenomenelor și proceselor sociale. Performanțele ei depășesc cu mult pe cele ale cunoașterii comune.

1.2. Cunoașterea științifică a realității sociale

Karl Jaspers considera, în 1949, că „*știința prezintă trei caracteristici indispensabile: ea este cunoaștere metodică, riguros certă și universal valabilă*” (K. Jaspers, [1949], 1986, p. 167). A cunoaște științific înseamnă a fi, concomitent, conștient de metoda prin care este dobândită cunoașterea, de măsura în care ne putem fundamenta pe această metodă și îi putem indica limitele. „*În mod științific – spunea filosoful german – cunosc numai ceea ce știu în mod riguros cert*”. Astfel pot fi sesizate ceea ce este incert, probabil sau improbabil. De asemenea, cunoașterea științifică este universal valabilă, cunoștințele științifice se răspândesc pretutindeni și rămân aceleași pentru că ele pot fi experimentate în mod riguros și împărtășite „*de către orice intelect*”.

La baza cunoașterii științifice, a sistemului științific, stau câteva principii, câteva postulate acceptate de majoritatea comunității științifice, inclusiv de către cei mai mulți dintre cercetătorii din domeniul științelor sociale. Ele s-au cristalizat încă din perioada de afirmare a științei moderne și sunt valabile și astăzi. Dintre acestea principii trebuie să amintim următoarele:

1. *Principiul realismului*, conform căruia lumea înconjurătoare există independent de observația noastră, nu este creată de simțurile noastre.

2. *Principiul determinismului*, care stipulează că relațiile din lumea înconjurătoare sunt organizate în termeni de cauză-efect.

3. *Principiul cognoscibilității*, după care lumea poate fi cunoscută prin observații obiective.

Scopul științei, spunea Karl R. Popper în 1957, „*este să găsească explicații satisfăcătoare, pentru orice ni se pare că are nevoie de explicație*” (K. R. Popper, [1985] 2000, p.172). Cunoașterea științifică urmărește determinarea naturii fenomenelor și a modurilor de manifestare a legăturilor care guvernează un anumit domeniu. Ea se realizează în mod sistematic, cu ajutorul unor instrumente specifice, pe baza unei metodologii de cercetare.

„*Cercetarea științifică este un proces de căutare sistematică de informații, de formulare de cunoștințe, de elaborare de teorii și de testare a acestora, în legătură cu un anumit domeniu de interes*” (I. Mărginean, 2000, p. 18).

Cercetarea științifică în domeniul științelor sociale respectă aceste cerințe generale, chiar dacă ea are un anumit specific care ține de domeniul deosebit al acestor științe. Ceea ce caracterizează designul cercetării în științele sociale, consideră G. King, R. Keohane și S. Verba, sunt patru caracteristici:

1. *Obiectivul cercetării îl constituie formularea de inferențe.* Cercetarea științifică urmărește să producă inferențe descriptive sau explicative bazându-se pe informația empirică despre lume.

2. *Procedurile sunt publice.* Cercetarea științifică folosește metode ce sunt explicite, codificate și publice pentru a genera și utiliza date, iar valoarea acestor metode poate fi determinată.

3. *Concluziile sunt incerte.* Estimarea incertitudinii asociate oricărei descrieri a lumii reale, precum și oricărei inferențe despre efectele cauzale din lumea reală face posibilă interpretarea și evaluarea cercetării.

4. *Caracterul științific este dat de metoda folosită.* Caracterul științei este dat de metode și reguli, nu de obiectul de studiu al cercetării respective.

(după **G. King, R. Keohane, S. Verba**, [1994] 2000, pp. 21-23)

Demersurile epistemologice au evidențiat o serie de alte elemente care conturează caracterul științific al cercetării în domeniul științelor sociale. Achim Mișu le sintetizează în felul următor:

(1) Explicațiile și interpretările științifice trebuie fundamentate, atât de mult cât este posibil, pe observații concrete, factuale.

(2) Orice explicație, teorie, interpretare ce vine în contradicție cu o evidență ulterioară trebuie respinsă sau modificată.

(3) Mărturiile științifice trebuie să provină din surse competente.

(4) În cazul unor condiții constante, unul și același fapt trebuie să fie observat de oameni diferiți.

(5) Observațiile trebuie repetate și astfel confirmate.

(6) Dovada științifică asigură o bază pentru prezicerea cu o anumită precizie a repetării unui fapt.

(7) În domeniul științei nu există adevăruri absolute; concluziile științei sunt tentative iar adevărul lor este limitat de condiții particulare de timp și spațiu.

(A. Mihu, 1992, p.13)

Pentru științele sociale, efortul de a-și defini și impune statutul epistemologic este foarte important. În cazul sociologiei, de exemplu, disciplină „tânără”, apărută de abia în secolul al XIX-lea, răspunsul la întrebarea privind noutatea pe care o aduce în contextul științelor sociale se referă și la științificitatea sa. „*Primul răspuns – arăta Raymond Aron – ar consta în a defini originalitatea sociologiei prin voința de rigoare științifică, prin grija și scrupulele de metodă, prin efortul de a nu afirma nici un lucru despre care să nu fim siguri că l-am demonstrat*” (R. Aron, [1962] 1971, p. 1).

Diferența dintre cunoașterea științifică și cunoașterea comună, precum și performanțele euristice net superioare ale primeia, sunt recunoscute de către majoritatea cercetătorilor în științele sociale. Asupra raportului dintre cunoașterea comună și cunoașterea științifică există însă poziții diferite. Cerința lui Émile Durkheim, formulată la sfârșitul secolului al XIX-lea în *Rgulile metodei sociologice*, de ruptură absolută a sociologiei de simțul comun, de debarasare a sociologului de modurile de a gândi specifice simțului comun, sunt împărtășite de foarte mulți cercetători ai realității sociale. La o altă extremă, *etnometodologia*, orientare sociologică propusă, în a doua jumătate a secolului XX de către studiile lui Harold Garfinkel și ale altora, face din simțul comun obiectul predilect al cercetării sociologice. Simțul comun reprezintă o realitate socială care nu poate fi trecută cu vederea. Uneori el poate fi un punct de plecare pentru cercetarea științifică a realității sociale. Însăși mecanismele, modul de constituire, rolul său social trebuie abordate de sociologie dar și de alte științe sociale. Trebuie însă subliniată distincția dintre cunoașterea comună și cunoașterea științifică. „*Așadar, relația dintre cele două tipuri de cunoaștere este dialectică, de negare și preluare, implicând <ruptura>, dar și <continuitatea>*” (S. Chelcea, 2001, p.29)

REZUMAT:

Acest prim capitol și-a propus să privescă comparativ cunoașterea comună și cunoașterea științifică a realității sociale, evidențiind câteva dintre caracteristicile acestora. Cunoașterea comună, sau simțul comun, specifică oamenilor obișnuiți, generată de practică spre folosul practicii cotidiene, are o serie de „virtuți” și un rol social important. Ea are însă și o serie întreagă de limite care o fac să ofere o imagine parțială, superficială și uneori eronată asupra mediului social. Apariția sociologiei și a celorlalte științe socio-umane a impus un mod sistematic, riguros, metodic de cunoaștere a societății, capabil să permită o înțelegere mai profundă, mai exactă și mai utilă a acesteia. Pentru a înțelege ce înseamnă cunoașterea științifică a realității sociale putem, pentru început, să o comparăm cu simțul comun.

TERMENI CHEIE:

- *Cercetare științifică*
- *Cunoaștere comună (simț comun)*

LECTURI PROPUSE:

L.1.1 ÉMILE DURKHEIM : Despre metoda sociologică

Suntem atât de puțin obișnuiți să tratăm faptele sociale în mod științific, încât anumite propoziții conținute în această lucrare riscă să surprindă pe cititor. Totuși, dacă există o știință a societăților, trebuie să ne așteptăm ca ea să nu consistă într-o simplă parafrază a prejudecăților tradiționale, ci să ne facă să vedem lucrurile altfel de cum apar omului de rând; căci obiectul fiecărei științe este de a face descoperiri și orice descoperire deconcertează mai mult sau mai puțin opiniile acceptate. Deci, în afară de cazul că i s-ar da simțului comun în sociologie o autoritate pe care nu o mai are de multă vreme în celelalte științe – și nu se vede de unde i-ar putea veni – trebuie ca savantul să ia în mod categoric hotărârea de a nu se lăsa

intimidat de rezultatele la care îl duc cercetările sale dacă au fost urmate metodic. Dacă a căuta paradoxul este treabă de sofist, a-l evita când este impus de fapte este isprava unui spirit fără curaj sau fără încredere în știință.

Din nenorocire este mai ușor să admiți această regulă în principiu și în mod teoretic decât să o aplici cu perseverență. Suntem încă prea obișnuiți să tranșăm toate aceste întrebări după sugestiile simțului comun, pentru ca să-l putem ține cu ușurință la distanță de discuțiile sociologice. Atunci când credem că ne-am eliberat de el, ni se impun judecățile sale fără să observăm. Doar o practică îndelungată și specială poate să prevină asemenea slăbiciuni. Iată ce pretindem noi cititorului să binevoiască să nu piardă din vedere. Să aibă totdeauna prezent în minte faptul că modurile de a gândi cu care este obișnuit sunt mai degrabă contrare decât favorabile studiului științific al fenomenelor sociale și, în consecință, să fie atent la primele sale impresii. Dacă li se abandonează fără rezistență, riscă să ne judece fără a ne fi înțeles. Astfel ar putea să ajungă să ne acuze că am ajuns să justificăm crima sub pretextul că facem din ea un fapt normal de sociologie. Totuși obiecția ar fi puerilă. Căci dacă este normal ca în orice societate să existe crime, nu e mai puțin normal ca ele să fie pedepsite. Instituirea unui sistem represiv nu este un fapt mai puțin universal decât existența unei criminalități, nici mai puțin indispensabil sănătății colective. Pentru ca să nu existe crime ar trebui o nivelare a conștiințelor individuale care, din rațiuni pe care le vom găsi mai jos, nu este nici posibilă, nici de dorit; dar pentru a nu exista represiune ar trebui o lipsă de omogenitate morală care nu se poate împăca cu existența unei societăți. Numai că, plecând de la faptul că crima este detestată și detestabilă, simțul comun trage de aici concluzia, în mod greșit, că nu ar putea să dispară complet. Cu simplismul său obișnuit, el nu concepe ca un lucru care îi repugnă să poată avea o oarecare rațiune de a fi util, și totuși nu e nici o contradicție în aceasta. Nu sunt oare în organism funcțiuni respingătoare, al căror joc regulat este necesar sănătății individuale? Oare noi nu detestăm suferința? Și totuși, o ființă care nu ar cunoaște-o ar fi un monstru. Caracterul normal al unui lucru și sentimentele respingătoare pe care le inspiră pot fi chiar solidare. Durerea este un fapt normal, cu condiția de a nu fi iubită; dacă crima este normală, este cu condiția de a fi urâtă. Metoda noastră nu are nimic revoluționar. Ea este, într-un sens esențial conservatoare, pentru că ea consideră faptele sociale ca lucruri, a căror natură, oricât de suplă și maleabilă ar fi, nu este totuși modificabilă după voință. Cu atât mai periculoasă este doctrina

care nu vede în faptul social decât produsul unor combinații mentale, pe care un simplu artificiu dialectic îl poate răsturna într-o clipă.

(**Émile Durkheim**, [1985] 1974, *Regulile metodei sociologice*, Ed științifică, București, trad. C. Sudețeanu, pp. 35-37)

L.1.2. PIERRE BOURDIEU: *Simțul comun*

Rezultă că lumea simțului comun își merită cu adevărat denumirea: este singurul loc cu adevărat comun în care pot să se regăsească, printr-o excepție, și să găsească, așa cum se spune, un teren de înțelegere cei care se află cantonați în el, dat fiind că nu au acces la dispoziția scolastică și la cuceririle istorice ale lumilor savante, ca și toți cei care participă la unul sau altul dintre universurile scolastice (și cărora el le oferă, în plus, singurul referent și singurul limbaj comun pentru a vorbi între ei despre ce se întâmplă înăuntrul fiecăruia dintre aceste universuri închise în jurul idiosincraziei și idiolectului lor). Simțul comun este un fond de evidențe împărtășite de toată lumea, care asigură, în limitele unui univers social, un consens primordial cu privire la sensul lumii, un ansamblu de locuri comune (în sens larg), tacit acceptate, care fac posibilă confruntarea, dialogul, concurența și chiar conflictul, în rândul cărora un loc aparte se cuvine rezervat principiilor de clasificare, de felul marilor opoziții ce structurează modul de percepere al lumii.

Aceste scheme de clasificare (structuri structurante) sunt, în esență, produsul încorporării structurilor diviziunilor fundamentale care organizează ordinea socială (structuri structurate). Fiind prin urmare, comune tuturor agenților inserați în această ordine, ele sunt ceea ce face posibil acordul în dezacordul unor agenți situați pe poziții opuse (înalte/joase, vizibile/obscure, rare/comune, bogate/sărace etc.) și caracterizate prin proprietăți distinctive, ele însele diferite sau opuse în interiorul spațiului social. Altfel spus, aceste scheme sunt ceea ce face ca toți indivizii să poată să se refere la aceleași opoziții (de exemplu, sus/jos, înalt/mărunt, rar/comun, ușor/greu, bogat/sărac etc.) pentru a gândi lumea și propria lor poziție în cadrul acestei lumi, fie atribuind, uneori, semne și valori opuse termenilor pe care-i pun în opoziție, aceeași libertate de comportare putând fi, astfel, percepută de unii ca „lipsă de jenă”, nepoliticoasă, grosolană, iar de alții ca „lipsă de fașoane”, simplă, fără mofturi, pe față.

Simțul comun este în mare parte național, pentru că majoritatea marilor principii de diviziune au fost, până acum, inculcate sau consolidate de instituții școlare a căror principală misiune este aceea de a construi națiunea ca populație înzestrată cu aceleași „categorii”, deci cu același simț comun. Profunda nedumerire pe care cineva o simte într-o țară străină, și care nu este surmontată complet de cunoșterea limbii, se datorează în mare parte nenumăratelor mici decalaje dintre lumea așa cum se prezintă ea clipă de clipă și sistemul de dispoziții și așteptări constitutiv pentru simțul comun. Existența unor câmpuri transnaționale (mai cu seamă științifice) creează simțuri comune specifice, care pun la îndoială simțul comun național, favorizând apariția unei viziuni scolastice asupra lumii (aproape) comună tuturor scholars din toate țările.

(P. Bourdieu, [1997] 2001, *Meditații pascalienne*, Ed. Meridiane, București, pp. 110-111)

L.1.3. HENRI H. STAHL: *Caracterul „iluzoriu” al cunoașterii spontane*

Omul, repetăm, este un luptător al vieții sociale. El nu poate fi conceput stând retras permanent în „turnul său de fildeș” pentru a contempla de acolo, cu seninătate, felul cum se desfășoară drama omenirii, ci dimpotrivă, el coboară între oameni, intră în vălmășagul vieții, caută să-și asigure pozițiile pe care le socotește mai prielnice. Mai mult decât atât, se asociază sau se trezește gata asociat cu alte grupe de oameni, a căror soartă o împărtășește.

Solidar cu clasa și grupul său, în luptă cu clasele și grupele rivale, urmărind pe deasupra și salvarea interesului său personal, societatea nu i se poate înfățișa decât ca un neconținut sistem de relații ce trebuiesc stabilite care pot fi modificate prin efortul voinței sale. „Autor și actor al propriei drame”, cum spune Marx, omul nu poate să lupte decât dacă este totdeauna încălzit de flacăra entuziasmului, de lumina nădejzii, de înverșunarea urii. Ceea ce îi trebuie în această luptă nu este câtuși de puțin „adevărul”, ci „stimulentul”. În marele iureș al faptelor sociale are șanse de izbândă acela care este în stare să nu slăbească încleștarea. Dacă din întâmplare îl stimulează mai mult iluzia decât adevărul, atunci el va prefera să creadă în iluziile sale decât în adevăr.

Tot astfel înfrântul se va putea mai ușor consola cu o iluzie, decât cu „crudul adevăr”.

Este aici o deosebire cât se poate de importantă față de ceea ce constatăm analizând condițiile cunoașterii fenomenelor naturii. Acolo nu are nimeni interesul să se înșele. Un vânător de pildă are interesul să fie un cât mai bun cunoscător al moravurilor animalelor pe care vrea să le vâneze. Un agricultor, un cât mai bun cunoscător al botanicii. Un metalurgist un cât mai bun cunoscător al mineralogiei. Aceasta nu înseamnă că el va ajunge totdeauna să cunoască adevărul. Căci și aici omul se poate înșela, căzând pradă iluziilor. Dar în tot cazul nu are interesul de a se autoînșela.

Pe când dimpotrivă, în lumea socială, omul are deseori acest interes.

Această „conștiință falsă”, această „cunoaștere iluzorie” a omului în viața sa socială, tocmai pentru că joacă un rol funcțional vital, trebuie să fie o înșelare de bună credință. Ori ce dubiu asupra adevărului iluziei, anulează însăși posibilitatea ca iluzia să-și îndeplinească rolul funcțional. Ne putem da seama de aceea, cât de greu, unoeri chiar cât de primejdios va fi să punem în lucrare ”dubiul metodic” și să luptăm împotriva evidențelor bunului simț. Deranjăm astfel mecanisme care fără îndoială sunt esențiale pentru buna funcționare a vieții sociale și pretindem o operație de dedublare a vieții sociale și care nu poate fi ușor înfăptuită.

Cu toate acestea, Sociologia științifică este sau nu este, poate sau nu poate fi, după cum îndeplinește sau nu această condiție.

(H.H. Stahl, 1974, Teoria și practica investigațiilor sociale. Metode și tehnici, vol. 1, Ed. Științifică, București, p. 78)

L. 1.4. GARY KING, ROBERT KEOHANE, SIDNEY VERBA :

Definirea cercetării științifice în cadrul științelor sociale

Definiția pe care o dăm „cercetării științifice” este un model ideal pentru care oricare cercetare realizată, fie ea cantitativă sau calitativă, oricât de atent proiectată și pusă în aplicare, este doar o aproximație. Cu toate acestea, avem nevoie de o definiție a unei cercetări

bine făcute, pentru care putem folosi atributul „științific”. Acest cuvânt are multe conotații considerate nepotrivite sau de-a dreptul scandaloase de către unii cercetători calitativiști. De aceea vom oferi o definiție explicită a conceptului. Cum ar trebui să fie clar deja, nu considerăm cercetarea cantitativă ca fiind inerent mai „științifică” decât cea calitativă. Cercetarea de calitate – științifică, cu alte cuvinte – poate fi calitativă sau cantitativă ca stil. În ceea ce privește designul însă, cercetarea științifică are următoarele patru caracteristici:

1. Obiectivul cercetării îl constituie formularea de inferențe. *Cercetarea științifică urmărește să producă inferențe descriptive sau explicative bazându-se pe informația empirică despre lume. Descrierea detaliată a fenomenelor este adesea indispensabilă cercetării științifice, dar simpla acumulare de fapte nu este suficientă.*

Datele pot fi culese (cu ajutorul unor metode cantitative sau calitative) în mod mai mult sau mai puțin sistematic, dar definiția dată de noi științei include încă un pas, anume încercarea de a trage concluzii mai generale privitoare la ceva care nu este direct observat, pornind de la datele colectate. Aceste concluzii pot presupune inferențe descriptive – utilizarea datelor disponibile pentru cunoașterea altor fenomene, neobservabile. De asemenea, aceste concluzii pot lua forma inferențelor cauzale – cunoașterea cauzelor și a mecanismelor cauzale, pornind de la datele colectate. Domeniul inferențelor poate fi restrâns în timp sau spațiu – comportamentul electoral al alegătorilor din SUA după 1960, mișcările sociale din Europa de după 1989 – sau poate fi extrem de larg – comportamentul uman de după inventarea agriculturii. În ambele cazuri, trăsătura distinctivă a cercetării științifice este obiectivul specific, anume formularea de inferențe care să ne permită să vedem dincolo de datele adunate.

2. Procedurile sunt publice. *Cercetarea științifică folosește metode ce sunt explicite, codificate și publice pentru a genera și analiza date, iar valoarea acestor metode poate fi determinată. O mare parte din cercetarea realizată în stilul calitativ respectă mai puține reguli precise privind producerea de inferențe bazate pe cercetarea empirică. Așa cum a evidențiat Robert K. Merton ([1949] 1968; 71-72), „analiza sociologică a datelor calitative se cantonează într-o lume privată a unor percepții misterioase și a unor profunzimi imposibil de exprimat ... [Cu toate acestea,] știința ... ține de domeniul public, nu de cel privat”. Afirmatia lui Merton nu este valabilă pentru oricare din studiile calitative (din nefericire, este adevărată chiar și pentru unele din studiile cantitative), dar multe astfel de studii sunt proiectate și se desfășoară ca și cum n-ar*

urma nici o metodă – uneori chiar de parcă utilizarea explicită a unor metode ar diminua creativitatea autorului. Cu toate acestea, folosirea unor metode nu poate fi evitată Uneori, cercetătorii observă anumite fenomene, își pun o serie de întrebări, după care formulează inferențe asupra lumii și asupra cauzelor și efectelor. Dacă metoda și logica observației unui cercetător sunt lăsate implicite, comunitatea științifică nu are nici o modalitate de a verifica validitatea demersului. Nu pot fi verificate criteriile utilizate pentru selectarea și înregistrarea observațiilor , modul de prelucrare a datelor obținute și nici logica după care au fost trase concluziile. Metodele folosite în aceste cercetări nu pot fi învățate de alții, iar rezultatele nu pot fi reproduse. Oastfel de cercetare nu este un act public. Indiferent dacă este sau nu o lectură plăcută, contribuția unei astfel de cercetări la științele sociale este nulă.

Orice metodă – explicită sau nu – are propriile limite. Avantajul explicitării operațiilor este că aceste limitări pot fi înțelese și, în măsura posibilităților, depășite. În plus, metodele explicitate astfel pot fi transmise și altora. Acest lucru permite ca rezultatele cercetărilor diferitelor persoane sau grupuri să fie comparate, permite reproducerea proiectelor de cercetare și mai ales permite cercetătorilor să învețe unii de la alții.

3. Concluziile sunt incerte. *Prin definiție, inferența este un proces imperfect. Scopul ei este folosirea datelor calitative sau cantitative pentru a dobândi cunoașterea despre universul care a produs datele respective.*

Obținerea de concluzii perfect sigure din date incerte este, evident, imposibilă. Într-adevăr, incertitudinea este un aspect central al oricărei cercetări și al oricărei cunoașteri a lumii. Fără a fi însoțită de o estimare a incertitudinii asociate, orice descriere a lumii reale, precum și orice inferență despre efectele cauzale din lumea reală sunt imposibil de înțeles. Un cercetător care nu abordează direct problema incertitudinii sugerează fie că posedă o cunoaștere perfectă a subiectului cercetat, fie că nu are idee despre cât de sigure sau nesigure sunt rezultatele cercetării sale. În ambele cazuri însă, formularea de inferențe fără o estimare a incertitudinii asociate nu constituie știință în înțelesul pe care-l dăm acestui termen.

4. Caracterul științific este dat de metoda folosită. *În fine, cercetarea științifică aderă la un set de reguli de inferență de care depinde în fond validarea sa. Explicarea celor mai importante dintre aceste reguli este unul din obiectivele majore ale acestei cărți. Caracterul „științei” este*

dat de metode și reguli, nu de obiectul de studiu, din moment ce putem folosi aceste metode pentru a studia practic orice. Acest lucru a fost recunoscut cu mai bine de un secol în urmă, când Karl Pearson (1892; 16) a explicat că „amploarea științei este nelimitată; materialul său este fără sfârșit; fiecare grup de fenomene naturale, fiecare fază a vieții sociale, fiecare stadiu al unei evoluții trecute sau viitoare, toate constituie material pentru știință. Unitatea științei constă în metodă, nu în materialul de studiu”

Aceste caracteristici ale științei au și o altă implicație: știința, în adevăratul sens al cuvântului, este o activitate socială. Fiecare cercetător sau echipă este limitat în cunoaștere sau capacitate de înțelegere, iar greșelile nu pot fi evitate; cu toate acestea, respectivele greșeli vor fi observate și corectate de alții. Înțelegerea caracterului social al științei poate avea efecte eliberatoare, deoarece înseamnă că nu trebuie neapărat ca activitatea fiecăruia dintre noi să se ridice deasupra oricărei critici pentru a reprezenta o contribuție importantă fie la descrierea unei probleme, fie la conceptualizarea acesteia, la construcția teoretică sau la evaluarea teoriilor. Atât timp cât activitatea noastră abordează probleme de interes general pentru comunitatea științifică și se bazează pe metode explicate pentru a formula inferențe care sunt în concordanță cu regulile științei și cu informația existentă, este foarte probabil că rezultatul nu va fi neglijabil. Până și contribuția unui articol minor poate fi mai mare decât a unei „opera magna” închisă pe vecie într-un sertar sau în memoria unui computer.

(G. King, R. Keohane, S. Verba, [1994] 2000, *Fundamentele cercetării sociale*, Ed. Polirom, Iași, pp. 21-23)

BIBLIOGRAFIE :

- 1. ARON, Raymond, [1962] 1971, „Despre sociologie”, în *Sociologia franceză contemporană*, antologie întocmită de I. Aluș și I. Drăgan, Ed. Politică, București**
- 2. BERGER, Peter, LUCKMANN, Thomas, [1966] 1994, *La construction sociale de la réalité*, Ed. Meridiens Klincksieck, Paris**
- 3. BOURDIEU, Pierre, [1980] 2000, *Simțul practic*, Institutul European, Iași**

4. **BOURDIEU, Pierre**, [1994] 1999, *Rațiuni practice. O teorie a acțiunii*, Ed. Meridiane, București
5. **BOURDIEU, Pierre**, [1997] 2001, *Meditații pascalienne*, Ed. Meridiane, București
6. **BOUDON, Raymond**, 1986, *L'ideologie ou l'origine des idées reçues*, Ed. Fayard, Paris
7. **BOUDON, Raymond**, 1990, *L'art de se persuader des idées douteuses, fragiles ou fausses*, Ed. Fayard, Paris
8. **BOUDON, Raymond (și alții)**, 1995, *Dictionnaire de la sociologie*, Larousse, Paris
9. **CHELCEA, Septimiu**, 2001, *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, Ed. Economică, București
10. **DURKHEIM, Émile**, [1895] 1974, *Regulile metodei sociologice*, ed. Științifică, București
11. **FERRÉOL, Gilles (și alții)**, 1995, *Dictionnaire de sociologie*, Armand Colin, Paris
12. **GIDDENS, Anthony**, [1997] 2000, *Sociologie*, Ed. ALL, București
13. **ILUȚ, Petru**, 1997, *Abordarea calitativă a socioumanului*, Ed. Polirom, Iași
14. **ILUȚ, Petru**, 2000, *Iluzia localismului și localizarea iluziei. Teme actuale ale psihosociologiei*, Ed. Polirom, Iași
15. **JASPERS, Karl**, 1986, *Texte filosofice*, Ed. politică, București
16. **KING, Gary, KEOHANE, Robert, VERBA, Sidney**, [1994] 2000, *Fundamentele cercetării sociale*, Ed. Polirom, Iași
17. **KUHN, Thomas S.**, [1970] 1976, *Structura revoluțiilor științifice*, Ed. științifică și enciclopedică, București
18. **KUHN, Thomas S.**, [1977] 1982, *Tensiunea esențială. Studii despre tradiție și schimbare în știință*, Ed. științifică și enciclopedică, București
19. **MARSHALL, Gordon (ed)**, [1998] 2003, *Dicționar de sociologie Oxford*, Ed. Univers enciclopedic, București
20. **MĂRGINEAN, Ioan**, 2000, *Proiectarea cercetării sociologice*, ed. Polirom, Iași
21. **MIHĂILESCU, Ioan**, 2000, *Sociologie generală*, Ed. Universității București
22. **MOSCOVICI, Serge, HEWSTONE, Miles**, 1984, „De la science au sens commun”, în S. Moscovici (ed.), *Psychologie sociale*, P.U.F., Paris
23. **MIHU, Achim**, 1992, *Introducere în sociologie*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca

- 24. POPPER, Karl R.**, [1985] 2000, *Filosofie socială și filosofia științei*, antologie întocmită de D. Miller, Ed. Trei, București
- 25. ROTARIU, Traian, ILUȚ, Petru**, 1997, *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică*, Ed. Polirom, Iași
- 26. STAHL, Henri H.**, 1974, *Teoria și practica investigațiilor sociale, vol 1*, Ed. științifică, București

Capitolul 2. Individualismul metodologic. Metode cantitative și calitative

Termenul de metodă își are originea în greaca veche, unde *methodos* însemna drum, cale spre ceva. Astăzi, metoda desemnează un „*mod (sistematic) de cercetare, de cunoaștere și de transformare a realității obiective*” (DEX, 1998). În științele sociale, termenul metodă circulă cu sensuri foarte variate. Uneori are un sens foarte larg (metoda dialectică, metoda comparativă), alteori un sens foarte îngust, desemnând, de fapt, anumite tehnici de cercetare (metoda analizei de conținut, de exemplu). De aceea este necesar să facem, încă de la început, distincția între metodă, tehnică și procedeu de cercetare. În timp ce metoda este o modalitate generală, strategică, de abordare a realității, tehnica se referă la demersul operațional al abordării, sunt formele concrete pe care le îmbracă metodele (Rotariu, Iluț, 1997). În cazul unei metode putem întâlni una sau mai multe tehnici de cercetare. Metoda anchetei, de pildă, presupune, ca tehnici, ancheta pe bază de chestionar și interviul. Procedeu de cercetare reprezintă modul de utilizare a instrumentelor de cercetare, adică a mijloacelor prin intermediul cărora este culeasă informația din teren.

Metodele de cercetare în științele sociale pot fi clasificate după mai multe criterii (vezi Chelcea, 2001). După criteriul temporal, există metode transversale, care încearcă să surprindă anumite aspecte ale realității sociale la un moment dat (observația, ancheta etc) și metode longitudinale, care studiază evoluția în timp a unor fenomene (metoda biografică, studiul panel etc.). Din punct de vedere al criteriului reactivității, adică a gradului în care cercetătorul intervine asupra obiectului de studiu, pentru a provoca producerea unui anumit fenomen, vorbim despre metode experimentale (experimentul psihosociologic), metode cvasiexperimentale (ancheta) și metode de observație (analiza documentelor sociale, observația exterioară), în care cercetătorul nu are nici o intervenție asupra obiectului cercetării. După numărul unităților sociale supuse studiului, există metode statistice, în cazul cărora investigația vizează un număr mare de unități sociale (sondajul de opinie), și metode cazuistice, vizând una sau câteva unități sociale (studiul de caz, monografia, istoriile orale). După locul ocupat în cadrul demersului de cercetare, vorbim despre metode de culegere a informațiilor, metode de prelucrare a informațiilor și metode de interpretare a datelor.

Trebuie să remarcăm că, astăzi, datorită procesului de hibridare metodologică, putem vorbi despre un ansamblu de metode utilizate în toate științele sociale. Evident, una sau alta dintre aceste metode poate avea o pondere mai mare sau mai mică în cercetarea din una sau alta dintre științele sociale. În general, se consideră că principalele metode utilizate în științele sociale sunt: observația, analiza documentelor sociale, ancheta și experimentul. Fiecare dintre aceste metode are un mod specific de recoltare a informațiilor din realitatea socială. În cazul observației, sunt esențiale simțurile cercetătorului (văz, auz, miros), pentru a înregistra, în mod sistematic și pe baza unui plan dinainte stabilit, ceea ce se întâmplă, la un moment dat, într-un

câmp social dat. Analiza documentelor sociale este o observație indirectă, în sensul că cercetătorul nu este maartor al desfășurării fenomenului pe care îl studiază, dar obține informații despre acesta studiind urmele lăsate de el, instituite ca documente sociale. Ancheta psihosocială este o metodă în cadrul căreia informațiile sunt obținute prin chestionarea orală sau scrisă a subiecților și consemnarea în scris a răspunsurilor lor. Întrebările au rol de stimuli pentru subiecți. Experimentul se mai numește și observație controlată, pentru că cercetătorul manipulează o anumită variabilă, considerată independentă, pentru a vedea schimbările produse la nivelul unei alte variabile, considerate dependente. Fenomenul cercetat este, deci, produs de către cercetător.

Una dintre problemele importante pentru metodologia științelor sociale, care suscită interesul cercetătorilor, din secolul al XIX-lea și până astăzi, care a generat puncte de vedere diferite, controversate, critici reciproce, este aceea a raportului dintre cercetarea cantitativă și cercetarea calitativă. Prima presupune culegerea unor date în formă numerică, în vederea unei analize cantitative, cea de a doua încearcă să investigheze aspecte ale vieții sociale care nu sunt verificabile printr-o măsurare cantitativă (Jupp, 2010).

Trebuie să precizăm, de la început, că de fapt, disputa nu este în legătură cu metode diferite, ci cu moduri de abordare a cercetării, cu strategii de cercetare diferite. Observația exterioară este o tehnică preponderent cantitativă, în timp ce observația participativă este o tehnică calitativă, dar ele aparțin aceleiași metode, a observației.

Abordările calitativiste sunt, de fapt, o reacție la pozitivismul cantitativist. Disputa începe încă din secolul al XIX-lea, și este legată, inițial, de modelul de științificitate pe care ar fi trebuit să îl adopte științele socioumane, științe tinere și în curs de consolidare la vremea respectivă (cu excepția evident, a istoriei). În sociologie, dar și în alte științe, se afirma puternic spiritul pozitivist, impus și apărut de către A. Comte, J. St. Mill și alții. Aceștia aveau o concepție monistă despre știință, adică ei considerau că există un singur model de știință, vaalabil atât pentru științele naturii cât și pentru cele sociale, că acest model a fost ilustrat în mod strălucit de către științele naturii, în special de fizică, că acest model se bazează pe explicația științifică a tuturor fenomenelor, pe legi care guvernează realitatea, inclusiv ce socială și că științele sociale trebuie să adopte acest model. Evident, abordarea propusă de pozitivisti este una cantitativistă. Pe de altă parte, apare și reacția împotriva pozitivismului. Ea vine, inițial, de la o serie de filosofi neokantieni, ca J.G. Droysen, W. Dilthey, H. Rikert și alții, care afirmă că științele socioumane, numite de ei științe ale spiritului, sunt diferite de științele naturii, pentru că realitatea socioumană pe care o studiază este profund diferită de lumea naturală. Aici avem de a face cu oameni, care au interese, scopuri, emoții etc. Acțiunea umană nu poate fi explicată, ea trebuie înțeleasă. Deci, pentru științele naturii este posibilă explicația, ca scop al cercetării, pe când în științele spiritului trebuie să vorbim doar de comprehensiune. Comprehensiunea, orientare hermeneutică, este, evident, un tip de abordare calitativistă. Doi mari sociologi germani, de la sfârșitul perioadei clasice a sociologiei, au avut un rol determinant în întemeierea unei sociologii interpretativiste,

hermenutice: Georg Simmel și Max Weber, deși, în cazul lui Weber, de exemplu, putem vorbi, mai degrabă, despre ideea unei îmbinări a explicației cu comprehensiunea.

Întemeiată încă de pe la jumătatea secolului al XIX-lea, antropologia socială, sau antropologia culturală, sau etnologia (trei nume pentru aceeași disciplină), a reușit, încă din prima parte a secolului XX, să își aducă aportul la perfecționarea unei metodologii calitativiste de cercetare concretă a societăților tradiționale, mai întâi, apoi și a celor moderne. Nu putem să nu amintim numele câtorva dintre reprezentanții de frunte ai acestui tip de abordare: B. Malinowski, F. Boas, R. Benedict, M. Mead, C. Lévi-Strauss.

În paralel cu dezvoltarea, exagerată, spun unii, a cercetărilor cantitativiste, în secolul XX, apar și o serie de teorii, de paradigme de cercetare care susțin abordările calitativiste și care critică pozitivismul cantitativist. Ne referim, printre altele, la interacționismul simbolic (care își are originile în cercetările sociologice ale Școlii de la Chicago și în scrierile lui G.H. Mead), perspectiva dramaturgică a lui E. Goffman, etnometodologia (termen introdus de H. Garfinkel) și altele.

Principalele critici aduse, de către calitativiști, cercetărilor cantitative se referă la faptul că acestea implică foarte puțin sau deloc contactul cu oamenii, că variabilele propuse de către cercetători au, de multe ori, un caracter arbitrar, că interpretarea rezultatelor prelucrării statistice a datelor se face, uneori, prin raționamente similare celor ale simțului comun, că lasă loc pentru judecăți de valoare proprii cercetătorului, ceea ce subminează caracterul științific al cercetării, că aceste cercetări elimină, pur și simplu, studiul unor fenomene legate de ceea ce fac oamenii în viața cotidiană, la serviciu, acasă sau în alte locuri private.

Tehnicile calitativiste de cercetare, observația participantă, discuția individuală și cea de grup, studierea documentelor (scrise, vizuale, iconice și sonore) (Jodelet, 2007), au dus la rezultate care au fost, la rândul lor, sever criticate de către cantitativiști. Printre aceste critici, amintim: cercetarea calitativă este văzută doar ca un preambul al cercetării cantitative, care ar permite cercetătorului să se familiarizeze cu realitatea socială pe care urmează să o cerceteze și să își formuleze problema cercetării și sistemul ipotetic, faptul că aceste tehnici presupun un coeficient de siguranță (reliability) (coeficientul de siguranță referindu-se la gradul de consecvență cu care exemplele sunt atribuite uneia și aceleiași categorii de diverși observatori sau de același observator în situații diferite), faptul că validitatea multor date oferite de cercetarea calitativă este scăzută.

Pentru o mai bună înțelegere a diferențelor dintre abordările cantitative și cele calitative și a specificului fiecăreia dintre ele putem urmări tabelul sintetic propus de către Petru Iluț.

Diferențe majore între abordarea cantitativă și cea calitativă

Dimensiuni	Cercetări de tip cantitativ	Cercetări de tip calitativ
1. Orientare generală epistemologică	pozitivist-explicativistă, nomotetică	fenomenologico-comprehensivă, idiografică
2. Nivelul realității vizat	preponderent macrosocial, global, formal	microsocial, local, contextual, „concret-ntural”
3. Natura realității vizate	statică și exterioară actorului social	procesuală și constituită social de actor
4. Relevanța punctului de vedere în explicarea și înțelegerea realității	al cercetătorului (abordarea etică)	al subiecților, lumea înțelesurilor și interpretărilor cotidiene (abordarea emică)
5. Relația dintre cercetător și subiect	distanță (poziție „din exterior”)	apropiată (poziție „din interior”)
6. Relația dintre teorie (concepte, ipoteze) și cercetarea empirică	de verificare a teoriei prin cercetare empirică	de emergență a teoriei pe parcursul cercetării
7. Selecția unităților cercetate efectiv din populația vizată	preponderent prin eșantionare statistică	întreaga populație sau eșantionarea teoretică
8. Timpul afectat culegerii datelor	perioadă scurtă, episodică	perioadă lungă și continuă
9. Metode principale	experimentul, ancheta cu chestionar standardizat, analiza cantitativă a documentelor, observația sistematică din exterior	observația participativă, interviul intensiv, (auto)biografiile, analiza calitativă a documentelor
10. Natura datelor obținute	„tari”, valide (de mare fidelitate)	complexe, bogate, de adâncime
11. Stilul raportului de cercetare (al textului elaborat)	cifre, tabele, grafice, comentarii în limbaj natural	limbaj natural, metaforic, cu puține date statistice și reprezentări grafice
12. Preponderența disciplinelor socioumane (în sens restrâns)	sociologie (demografie), psihologie socială	antropologie culturală (etnografie), istorie

(Iluț, 1997)

În ciuda diferențelor dintre ele, cele două tipuri de abordare a cercetării socialului pot fi corelate. Se observă, de fapt, că multe cercetări calitativiste includ date cantitative, așa cum în multe cercetări cantitativiste apar interpretări calitative. Cele două tipuri de abordare se presupun unul pe altul, corelarea lor nu face decât să ofere o imagine mai bună asupra fenomenelor studiate.

Și în practica asistenței sociale vom întâlni, deseori, utilizate tehnicile calitative, alături de cele cantitative. Observația participativă, interviul nestructurat, studiul de caz, metoda biografică și alte tehnici calitative, alături de ancheta pe bază de chestionar, analiza de conținut, analiza statistică și alte tehnici cantitative pot fi folosite în cercetarea problemelor sociale, a clienților asistenței sociale, a indivizilor și grupurilor aflate în dificultate.

2.1. Două paradigme ale cunoașterii socialului: individualismul metodologic și holismul metodologic

Științele sociale, relativ „tinere” în raport cu cele ale naturii, se caracterizează, printre altele, și prin existența, în cadrul lor, a unui pluralism metodologic. Nu este neapărat un semn de „slăbiciune” a acestor științe, ci mai degrabă expresia unui efort continuu de „întemeiere” și „reîntemeiere” a acestor științe, impus de complexitatea domeniului lor de cercetare, de raporturile speciale existente între cercetător și obiectul cercetării sale, de multitudinea de teorii care încearcă să „lumineze” acest domeniu. Dezbaterea asupra modului în care poate fi abordată cunoașterea realității sociale, dezbateri care însoțesc nașterea și maturizarea unor științe relativ „tinere”, ca economia, sociologia, psihologia, politologia etc., presupune, printre altele, și diferențierea între metodele *individualiste* și cele *holiste*, între metodele *deterministe* și cele *interacționiste*, între *explicație* și *comprehenșiune*.

Individualismul metodologic și *holismul metodologic* reprezintă două paradigme ale cunoașterii socialului, pe care le putem întâlni, afirmate explicit sau implicit, ca fundament epistemologic al diferitelor teorii elaborate în cadrul științelor sociale.

Conceptul de *paradigmă*, legat de cel de *știință normală*, au fost propuse de către Thomas S. Kuhn, în cunoscuta sa lucrare *Structura revoluțiilor științifice*, apărută în 1970. Pentru el, știința normală „înseamnă cercetare bazată ferm pe una sau mai multe realizări științifice trecute, realizări pe care o anumită comunitate științifică le recunoaște, pentru o vreme, drept bază a practicii ei” (T.S. Kuhn, 1976, p. 53). Aceste realizări științifice, prezentate în manualele științifice, care definesc, pentru o vreme, problemele și metodele legitime ale unui domeniu de cercetare, au două caracteristici principale. Pe de o parte, ele sunt suficient de noi pentru a atrage un grup durabil de aderenți, îndepărtându-i de moduri rivale de activitate științifică, iar pe de altă parte, sunt suficient de deschise pentru a lăsa soluționarea multor tipuri de probleme în sarcina noului grup de practicieni. „Realizările care împărtășesc aceste două caracteristici le voi numi în continuare *paradigme*” spune Kuhn (idem, p. 54). Paradigmele sunt

deci modele ale cercetării științifice într-un anumit domeniu, asupra cărora există un acord între membrii comunității științifice, însușite de către cei care tind să intre în comunitatea științifică respectivă, și din ele „apar anumite tradiții coerente de cercetare științifică” (ibidem). Credem că, în ceea ce privește științele sociale, ar mai trebui să adăugăm două observații. Prima se referă la faptul că, în științele sociale, putem vorbi despre paradigme valabile pentru mai multe dintre aceste științe (de exemplu, individualismul metodologic este aplicabil și aplicat pentru abordarea unor fenomene sociale în științele economice, în sociologie, în politologie etc.). În al doilea rând trebuie să remarcăm o varietate destul de mare a paradigmatelor existente în cadrul acestor științe.

O primă distincție între paradigmele utilizate în științele sociale poate fi făcută plecând de la modul în care sunt analizate schimbările sociale, acțiunile indivizilor, raportul care se stabilește între structurile sociale și acțiunile sociale ale indivizilor.

Din acest punct de vedere există paradigme care „încearcă să explice acțiunea prin raportare la mișcarea ce are loc într-o structură socială cuprinzătoare și astfel procedează, ca să spunem așa, de sus în jos”, și paradigme care „consideră că materialul istoriei este constituit din acțiunile indivizilor și privește structurile ca rezultatul acțiunilor anterioare. Aici se merge de jos în sus”(M. Hollis, 2001, p. 13).

Primele au fost numite paradigme *colectiviste*, sau *holiste*. În cadrul lor, partea este strict subordonată întregului, structurile sociale se dezvoltă independent de acțiunile pe care le generează. Un exemplu în acest sens ne poate fi oferit de către K. Marx. În celebra prefață la *Contribuții la critica economiei politice*, el scria:

„În producția socială a vieții lor, oamenii intră în relații determinate, necesare, independente de voința lor – relații de producție - , care corespund unei trepte de dezvoltare determinate a forțelor lor de producție materiale. Totalitatea acestor relații de producție constituie structura economică a societății, baza reală pe care se înalță o suprastructură juridică și politică și căreia îi corespund forme determinate ale conștiinței sociale. Modul de producție al vieții materiale determină în genere procesul vieții sociale, politice și spirituale. Nu conștiința oamenilor le determină existența, ci, dimpotrivă, existența lor socială le determină conștiința. Pe o anumită treaptă a dezvoltării lor, forțele de producție materiale ale societății

intră în contradicție cu relațiile de producție existente, sau, ceea ce nu este decât expresia juridică a acestora din urmă, cu relațiile de proprietate în cadrul cărora ele s-au dezvoltat până atunci. Din forme ale dezvoltării forțelor de producție, aceste relații se transformă în cătușe ale lor. Atunci începe o epocă de revoluție socială. Odată cu schimbarea bazei economice are loc, mai încet sau mai repede, o revoluționare a întregii uriașe suprastructuri. Atunci când cercetăm asemenea revoluționări, trebuie să facem întotdeauna deosebire între revoluționarea materială a condițiilor economice de producție, care poate fi constatată cu precizie științifică, și formele juridice, politice, religioase, artistice sau filosofice, într-un cuvânt formele ideologice, în care oamenii devin conștienți de acest conflict și-l rezolvă prin luptă. După cum un individ oarecare nu poate fi judecat după ceea ce gândește despre sine, tot astfel o asemenea epocă de revoluție nu poate fi judecată prin prisma conștiinței sale. Dimpotrivă, această conștiință trebuie explicată prin contradicțiile vieții materiale, prin conflictul existent între forțele de producție sociale și relațiile de producție. O formațiune socială nu piere niciodată înainte de a se fi dezvoltat toate forțele de producție, pentru care ea oferă suficient câmp liber, și noi relații de producție, superioare, nu apar niciodată înainte ca în sânul vechii societăți să se fi condițiile materiale ale existenței lor” (K. Marx, 1962, pp.8-9).

Am reprodus acest fragment mai lung din scrierea lui Marx, considerată o expunere sintetică a întregii sale concepții sociologice, pentru că ea ne arată paradigma holistă la care recurge autorul. Criticat de către K. Popper pentru „istorism”, dar și pentru „holismul” său, Marx are totuși scrieri în care paradigma pentru care optează este una individualistă. Nu este însă obiectul acestor rânduri să facă o asemenea analiză a inconsecvențelor metodologice ale lui Marx. Din fragmentul citat putem să ne dăm seama de câteva elemente esențiale ale holismului. Este, de exemplu, clar că în această perspectivă, structura determină acțiunea. Indivizii sunt ca niște marionete controlate din culise de interacțiunea forțelor și relațiilor de producție (M. Hollis, op. cit., p. 13).

Iată acum o altă perspectivă, un fragment din lucrarea lui John Stuart Mill, apărută în 1843, *System of Logic*:

„Legile fenomenelor societății sunt și nu pot fi altceva decât legile acțiunilor și pasiunilor oamenilor uniți în cadrul unei forme sociale. În starea de societate, oamenii rămân totuși oameni; acțiunile și pasiunile lor se supun legilor naturii umane individuale. Când ajung să trăiască

împreună, oamenii nu se transformă într-un alt tip de substanță, cu proprietăți diferite, așa cum hidrogenul și oxigenul sunt diferite de apă, sau hidrogenul, oxigenul, carbonul și azotul sunt diferite de nervi, mușchi și tendoane. Oamenii nu au în societate alte proprietăți decât cele ce derivă din și se rezolvă în legile naturii omului individual.....

Toate fenomenenle societății sunt fenomene ale naturii umane, generate de acțiunea unor circumstanțe exterioare asupra maselor de oameni: astfel încât, dacă fenomenele gândirii, simțirii și acțiunii umane sunt determinate de legi fixe, fenomenele societății nu pot decât să se conformeze și ele unor legi fixe, decurgând din cele precedente” (apud M. Hollis, op. cit. p. 17).

Aici strategia explicativă este diferită, ea merge de la acțiune la structură. Obiectul științelor sociale este, după Mill, tocmai descoperirea legilor naturii umane, care sunt singurele ce pot explica structurile sociale.

Trebuie să remarcăm că, atât în cadrul holismului, cât și a individualismului, se poate vorbi despre variante diferite. Diferă, de asemenea, modul în care este privit colectivismul sau individualismul, care este rolul ce i se acordă în cadrul unei construcții teoretice sau a alteia. Au fost propuse clasificări ale acestor moduri de a privi și de a utiliza cele două moduri de abordare a realității sociale (S. Lukes, H. Kincaid). În privința colectivismului (holismului), de exemplu, putem vorbi despre:

1. Colectivismul ontologic, care consideră că sistemele sociale reprezintă „întreguri” care sunt „anterioare” indivizilor care le compun, au o existență de sine stătătoare, iar indivizii umani sunt, prin natura lor, indivizi sociali.

2. Colectivismul teoretic, întâlnit mai ales în unele teorii sociologice, care admite existența unor actori supra-individuali, sau, în orice caz, ne-individuali. Este cazul, de exemplu, al teoriei lui E. Durkheim despre faptele sociale, care sunt supraindividuale.

3. Colectivismul metodologic care susține că în ordine explicită există entități supra-individuale anterioare indivizilor. Teoriile construite de reprezentanții colectivismului se aplică acestor entități mai largi, iar acțiunile individuale sunt derivate din acestea. Se poate da ca exemplu, în acest sens, analiza funcțională. Pentru funcționaliști, a explica un fenomen înseamnă a-i indica funcția pe care o are într-un sistem mai larg din care acesta face parte.

În cazul individualismului, putem distinge:

1. *Individualismul ontologic*, conform căruia constituenții de bază ai lumii sociale sunt indivizii, structurile sociale nu există în afara indivizilor umani, nu există acțiuni ale structurilor sociale în afara acțiunilor persoanelor individuale.
2. *Individualismul teoretic (epistemologic)* care susține teza că toate teoriile sociale pot fi reduse pot fi reduse la teorii despre indivizii din societate.
3. *Individualismul metodologic*, care consideră că toate fenomenele sociale sunt în principiu explicabile plecând de la indivizi, de la proprietățile lor, de la scopurile, credințele, motivațiile acțiunii lor.

(apud. **A. Miroiu**, 2006, pp. 61-64).

Evident, asemenea clasificare nu distinge de fapt între diferite tipuri de holism sau de individualism ci, mai ales, între diferitele tipuri de supoziții pe care le presupun aceste paradigme. De aceea, de exemplu, o anumită teorie colectivistă, poate să cuprindă, explicit sau implicit, toate cele trei categorii de supoziții, ontologice, epistemologice și metodologice. La fel stau lucrurile și în cazul individualismului.

Pentru a înțelege specificul individualismului metodologic, ni se pare util însă să amintim două distincții foarte importante pentru cunoașterea socialului.

Prima dintre ele, este cea pe care o propune R. Boudon, în *Efecte perverse și ordine socială*, între *paradigme interacționiste* și *paradigme deterministe*. Paradigmele interacționiste sunt acelea în cadrul cărora „fenomenul social explicat este descris ca rezultat al juxtaponerii sau compunerii unei mulțimi de acțiuni” (**R. Boudon**, 1990, p. 204). Autorul înțelege prin acțiune un comportament orientat spre atingerea unui scop. În cadrul paradigmele deterministe, actele umane (adică toate comportamentele, fie că ai fie că nu au un scop), „sunt explicate exclusiv prin elemente anterioare lor” (idem, p.207). Mai clar, fie B un asemenea act și A un element anterior folosit pentru explicarea lui B. Analiza va putea ajunge, în anumite cazuri, la concluzia: Dacă A (anterior lui B), atunci B, sau la o concluzie de tip probabilistic: Dacă A (anterior lui B), atunci mai frecvent B. Credem că individualismul metodologic, în accepțiunea pe care o are în sociologia post-weberiană, se leagă mai ales de paradigmele interacționiste.

O a doua distincție pe care este necesar să o facem este aceea dintre paradigmele bazate pe *explicație* și cele bazate pe *comprehensiune*. Disputa apare în spațiul cultural german, în secolul al XIX-lea și îi implică, în primul rând pe neokantieni. J.G. Droysen, W. Dilthey, H. Rikert, W. Windelband și, mai apoi, doi mari reprezentanți a ceea ce s-a numit sociologia germană clasică, G. Simmel și M. Weber. Sunt câțiva dintre cei care vor contura o poziție diferită față de pozitivism. Pozitivismul, impus în științele sociale de către un A. Comte sau J.S. Mill, afirmă teza monismului metodologic. Ei considerau că trebuie să existe o unitate a metodei, pentru toate științele, fie ele ale naturii sau sociale. Modelul lor era acela al științelor naturii, în special al fizicii, și considerau că acest model de științificitate trebuia impus și în științele sociale, mai tineri și aflate încă în cutarea unui drum metodologic. Evident, acest model acordă explicației cauzale locul primordial. Reacția față de pozitivism pleacă de la afirmarea unei diferențe tranșante între științele naturii și științele socio-umane, *Geisteswissenschaften*, științe ale spiritului, cum avea să le numească Dilthey, cele din urmă având un obiect de cercetare total diferit, lumea omului. Abordarea acestei realități umane, arată ei, nu se poate face prin metodele specifice științelor naturii. Explicația (*Erklären*) trebuie înlocuită cu comprehensiunea (*Verstehen*). Distincția a fost introdusă de către Droysen. „*Natura o explicăm și pe om îl înțelegem*”, va sintetiza R. Aron această opoziție devenită clasică în Germania secolului al XIX-lea. „*Pe scurt, spunea Dilthey, procedeul comprehensiunii este cel prin care viața se clarifică pe sine în profunzimea sale; iar pe de altă parte, ne putem înțelege pe noi înșine și pe alții numai în măsura în care transpunem viața noastră trăită în orice fel de expresie a unei vieți, proprii sau străine. Conexiunea trăire, expresie și comprehensiune este astfel pretutindeni procedeul specific prin care umanitatea este prezentă pentru noi ca obiect al științelor spiritului*” (W. Dilthey, 1999, p. 29).

Avem de a face cu o paradigmă interpretativă, hermeneutică, propusă științelor sociale. Vom reveni asupra conceptului de comprehensiune, așa cum va fi el definit de către Max Weber. Deocamdată putem spune doar că individualismul metodologic este legat de acest mod, hermeneutic, de abordare a realității sociale.

Ținând cont de aceste precizări, putem, credem, să prezentăm modul de definire a individualismului metodologic.

Jon Elster, de exemplu, considera că individualismul metodologic „afirmă că orice fenomen social – fie că este un proces, o structură, o instituție, un habitus – se lasă explicat prin acțiunile și proprietățile indivizilor care fac parte din el”(J. Elster, 1991, p. 61).

Pentru R. Boudon: « Principiul « individualismului metodologic » enunță că, pentru a explica un fenomen social oarecare – că acesta este legat de demografie, de știința politică, de sociologie sau de oricare altă știință socială particulară – este indispensabil să se reconstruiască motivațiile indivizilor pe care îi privește fenomenul în cauză, și să se înțeleagă (appréhender) acest fenomen ca rezultatul agregării comportamentelor individuale dictate de aceste motivații » (R. Boudon, 1991, p. 46).

Clarificarea specificului individualismului metodologic presupune însă analiza, fie și sumară, a unor concepte ca *acțiune, raționalitate, comprehensiune*.

2.2.Rădăcini istorice ale individualismului metodologic

Termenul de individualism metodologic apare relativ târziu, în 1909, într-un celebru articol al lui Joseph Schumpeter. Rădăcinile sale trebuie căutate însă mult mai devreme. Paradigma ca atare a fost deci utilizată mult înainte ca ea să primească un nume. Hume, de exemplu, o utilizează în teoria sa referitoare la apariția normelor sociale. Alexis de Toqueville recurge la ea pentru a arăta, în *Vechiul Regim și Revoluția*, căruia fapt se datorează diferențele dintre proprietarii de pământ englezi, care se transformă în fermieri, și proprietarii funciari francezi, în timpul vechiului regim, care preferă să își neglijeze pământurile, să se mute la oraș și să obțină funcții în aparatul de stat. Exemplul cel mai concludent vine însă de la economiștii clasici. Ei sunt cei care propun modelul lui *homo oeconomicus rationalis*. Subiectul activității economice este esențialmente individual, liber și stăpân pe persoana și munca sa. El urmărește doar realizarea interesului personal, acțiunea sa este caracterizată prin raționalitate. « *Mâna invizibilă* », agregarea comportamentelor individuale raționale, duce la armonizarea intereselor individuale și la realizarea interesului general. Adam Smith scria, în *Avuția națiunilor* :

« Prin urmare, cum fiecare individ se străduiește din răspuțeri să își angajeze capitalul în sprijinul industriei domestice și astfel să orienteze acea industrie așa încât producția ei să aibă cea mai mare valoare ; fiecare individ se străduiește pentru ca venitul anual al societății să

fie cât mai mare. În general, el nu intenționează să promoveze interesul public, și nici nu știe în ce măsură face aceasta. Preferând să sprijine industria domestică, nu pe cea străină, el are în vedere doar siguranța lui ; orientând industria în așa fel încât producția ei să aibă cea mai mare valoare el are în vedere doar propriul câștig și este, în acest caz, ca și în altele, condus de o mână invizibilă pentru a promova un scop care nu se afla printre intențiile lui. Niciodată nu este un rău pentru societate faptul că acest scop nu-i stă în atenție individului. Urmărindu-și propriul interes, el promovează adesea interesul societății într-un mod mult mai eficient decât atunci când intenționează să-l promoveze pe acesta din urmă » (A. Smith, 2010, p. 89).

Economiștii neoclasici, « marginaliștii » (W.S. Jevons, A. Marshall, A.C. Pigou, C. Menger, F. von Wieser, F. Hayek, L. Walras, V. Pareto) au păstrat, în esență, modelul lui *homo oeconomicus rationalis*, formalizând teoria alegerilor individuale, analizând mai profund conceptul de utilitate și problema raționalității acțiunii economice. În felul acesta, ei au contribuit la « întărirea » individualismului metodologic. Nu se pune, în contextul acestei lucrări, problema analizei critice a modelului propus de economiștii clasici și neoclasici (am discutat această chestiune într-o altă lucrare, **D.I. Dascălu**, 2007), ci doar vrem să subliniem aportul lor la configurarea și impunerea paradigmei individualismului metodologic.

În sfârșit, dar nu în ultimul rând, trebuie să ne referim la sociologia clasică germană, mai ales la G. Simmel și Max Weber, a căror aport ni se pare esențial pentru construcția acestei paradigme. Vom reveni, în paginile următoare, asupra influenței weberiene, ne mulțumim, aici, să amintim un fragment dintr-o celebră scrisoare a marelui sociolog, din martie 1920, către prietenul său, economistul Robert Liefmann :

*« Dacă am ajuns în final sociolog (cum indică decizia mea de numire) este în mod esențial cu scopul de a pune un punc final acestor exerciții pe bază de concepte colective a căror spectru dă mereu târcoale. În alți termeni : sociologia, de asemenea, nu poate opera decât cu acțiuni ale unui, a câtorva sau a numeroși indivizi separați. De aceea ea trebuie să adopte metode strict individualiste »(apud **R. Boudon, F. Bourricaud**, 2000, p.1).*

2.3. Acțiune, raționalitate, comprehensiune

Una dintre moștenirile teoretice importante pe care ni le-a lăsat Max Weber este și cea legată de fundamentarea unei sociologii a acțiunii. De fapt, în definiția pe care el o dă sociologiei, vedem că aceasta este de fapt concepută ca o sociologie acționistă : « *Vom numi sociologie (...) o știință care își propune înțeleagă prin interpretare (deutend verstehen) activitatea socială și astfel să explice cauzal (ursächlich erklären) derularea și efectele sale* » (M. Weber, 1995, p. 28).

R. Boudon consideră că putem vorbi, în cazul paradigmei sociologiei acționiste, în tradiție weberiană, de două principii fundamentale. Primul principiu afirmă că orice fenomen social, indiferent de natura lui, este întotdeauna rezultatul unor acțiuni, atitudini, credințe și, în general, al unor comportamente individuale. Acest principiu este desemnat, de obicei, prin termenul de individualism metodologic. Cel de al doilea principiu afirmă că explicarea unui fenomen social presupune regăsirea sensului comportamentelor individuale aflate la originea lui (R. Boudon, 1997, p. 24).

Sociologul francez propune o formalizare a paradigmei sociologiei acționiste : „*Fie un fenomen social sau economic oarecare, M , pe care încercăm să-l explicăm. M trebuie interpretat ca o funcție $M(mi)$ de o mulțime de acțiuni individuale mi . Cât privește acțiunile individuale mi , ele însele sunt, în condiții și într-o manieră ce va trebui precizată, funcții $mi(Si)$ de structura Si a situației în care se găsesc agenții sau actorii sociali. Funcția (în sens matematic) $mi(Si)$ trebuie să poată fi interpretată ca având pentru actorul i o funcție de adaptare la situația Si . Weber ar fi spus că acțiunea mi trebuie să fie comprehensibilă. Structura Si este, la rândul ei, o funcție $Si(M')$ de o mulțime M' de date definite la un nivel macrosocial sau, cel puțin, la nivelul sistemului în interiorul căruia se desfășoară fenomenul M .*

A explica pe Mi înseamnă, în rezumat, după această paradigmă generală, a preciza termenii din $M=M\{m[S(M')]\}$, expresie pe care o vom scrie mai simplu $M=MmSM'$. În cuvinte: fenomenul M este o funcție de acțiunile m , care depind de situația S a actorului, situație care, la rândul ei, este afectată de date macrosociale M' ” (R. Boudon, 1990, p. 276).

În contextul unei asemenea viziuni, acțiunea este înțeleasă drept un comportament îndreptat spre atingerea unui anumit scop. Există însă și comportamente umane care nu urmăresc

atingerea unui scop. Acestea, împreună cu acțiunile formează ansamblul actelor umane. Weber spunea că „*Înțelegem prin „acțiune” (Handeln) un comportament uman (puțin contează că este vorba despre un act extrerrior sau intim, de o omisiune sau de o toleranță), când și în măsura în care agentul sau agenții îi transmit un sens subiectiv. Și prin acțiune socială, acțiunea care, după sensul său vizat de către agent sau agenți, se raportează la comăportamentul altuia, în raport cu care se orientează desfășurarea ei*” (M. Weber, 1995, p. 28).

Acțiunea este deci un comportament care are un sens. El nu presupune neapărat exterioritatea (argumentul pozitivist pentru a respinge comprehensiunea propusă de sociologiile acționiste). Și în cazul stărilor sufletești, „invizibile”, putem reconstitui sensul, prin coraborarea unei serii de simptome vizibile.

Sensul acțiunilor poate fi regăsit prin *comprehensiune*. Aceasta poate fi, după Weber, *comprehensiune actuală (aktuelles Verstehen)* a sensului vizat într-un act, sau *comprehensiune explicativă (erklärendes Verstehen)*, atunci când înțelegem motivația. Pentru sociolog, a înțelege comportamentul unui actor social înseamnă, cel mai adesea, a-i înțelege motivele, sau motivele întemeiate.

Asta înseamnă că sociologia acționistă aderă la postulatul *raționalității* actorului social. Este vorba despre un principiu metodologic și nu ontologic. Este considerat rațional un comăportament ori de câte ori putem oferi o explicație pentru el, formulată în forma: „*Este comprehensibil faptul că actorul X s-a comportat în maniera Y: într-adevăr, în situația în care se afla, avea motive întemeiate să facă Y*” (R. Boudon, 1997, p. 39).

Pot fi distinse trei tipuri de defnire a raționalității. O definiție *îngustă*, conform căreia un comportament este rațional atunci când are la bază motive fundamentate în mod obiectiv. O definiție *largă*, care consideră că este rațional orice comportament care are la bază niște motive, oricare ar fi natura lor, și o definiție intermediară, care consideră că este rațional orice comportament este rațional dacă pentru el se poate oferi o explicație de forma „X avea motive întemeiate să facă Y, deorece...”. Dintre aceste tipuri propuse de popper, Boudon crede că ultimul tip este mai convenabil. Sociologul francez optează pentru o defnire semantică a raționalității, nu pentru una formală.

Weber a considerat că există patru tipuri de raționalitate. El vorbește despre acțiunile raționale în sens teleologic, acțiunile raționale în sens axiologic, acțiunile tradiționale și acțiunile afective.

„Ca orice altă activitate, activitatea socială poate fi determinată: a) în mod rațional ca finalitate (zweckrational), prin așteptări de comportamente ale obiectelor lumii exterioare sau ale altor oameni, exploatând aceste așteptări ca și condiții sau ca mijloace pentru a ajunge rațional la scopurile proprii, bine gândite, pe care se vrea să fie atinse; b) în mod rațional în valoare (wertrational), prin credința în valoarea intrinsecă necondiționată – de ordin etic, estetic, religios sau altul – a unui comportament determinat care are valoare în sine și independent de rezultatul lui; c) în mod afectiv (affektuell), și mai ales emoțional, prin pasiuni și sentimente actuale; d) în mod tradițional, prin cutumă inveterată” (M. Weber, 1995, p.55).

2.4. Diferența dintre metodele cantitative și metodele calitative.

Metodele calitative de cercetare a realității sociale au în comparație cu cele cantitative o serie de particularități. O primă particularitate rezidă din faptul că ea interesează diverse discipline ale științelor socio-umane (antropologia, istoria, sociologia, psihologia clinică și cea socială) și ca urmare, prin circulația prin circulația metodelor teoretico+empirice, permite fiecăreia dintre ele să beneficieze de aporturile tehnicilor elaborate și abordate de disciplinele învecinate.

O altă particularitate este aceea că tehnicile calitative pot fi aplicate diferitelor aspecte ale realității sociale, culturale și psihologice: viața uni grup, reacțiile indivizilor sau ale colectivităților la un eveniment care apare în istoria lor, procesele și schimburile verbale care se dezvoltă în diverse situații de interacțiune interindividuală sau intergrup, reprezentările împărtășite într-o formațiune socială privind unele persoane, obiecte, fenomene care au importanță pentru membrii săi, experiența trăită în viața cotidiană de către actorii sociali etc.

O ultimă particularitate este aceea că abordarea calitativă a fost preconizată foarte devreme în istorie de către științele socio-umane într-un cadru social și cultural. Prin urmare, este mult mai adecvat să vorbim despre un regim de interes, decât despre o cucerire sau o revoluție epistemologică, după cum afirmă o serie de autori posmoderniști.

Pe plan teoretic, evoluția epistemologică sau revoluțiile din cadrul paradigmatelor de cercetare au dus la abandonarea unei criteriologii pozitivistice și la apariția grijii față de calitate, fapt ce a permis găsirea unor răspunsuri la exigențele impuse de caracteristicile proprii fenomenelor umane și sociale. Diferiți autori care apără demersul calitativ sunt de acord atunci când subliniază că acest fapt este singurul care autorizează o cuprindere holistică, naturală și dinamică a fenomenelor studiate.

2. 5. Care sunt principalele metode calitative de cercetare a realității sociale

Principalele metode calitative de cercetare a realității sociale sunt:

- studiul de caz
- ancheta de tipul focus-grup
- interviul calitativ

Studiul de caz ca strategie de cercetare, este de multe ori folosit pentru a contribui la cunoștințele comune cu privire la indivizi, grupuri, organizații, societate, politica și alte fenomene înrudite. Un studiu de caz este o investigație empirică prin care:

- se investighează un fenomen contemporan în contextul său din viața reală, în special atunci când
- granițele între fenomen și context nu sunt foarte bine delimitate.

Focus grup este definit ca un grup de indivizi în interacțiune, care au unele interese sau caracteristici comune, adunat de un moderator, care-l folosește pentru a obține informații despre o problemă specifică. El poate fi considerat ca o variantă a interviului de grup structurat sau semistrukturat. În aceste ipostaze, focus grupul se asociază cu observația, iar în raport cu ancheta, logic și temporal, este util în preancheta, co-ancheta și post-ancheta. Astfel, folosirea focus grupului contribuie la realizarea dezideratului triangulației metodelor în cercetarea socială.

Interviul obligă cercetătorul să colecteze informația direct de la respondent. Întalnirile dintre cei 2 pot fi formale sau informale, să urmeze o structură rigidă, ca în cazul chestionarului pentru ancheta socială, sau să arate flexibilitate în punerea întrebărilor cu răspuns deschis. Ca urmare interviul poate fi cantitativ sau calitativ sau câte puțin din amândouă.. De aici rezultă trei

tipuri de interviu, trei tehnici diferite, pe care un cercetator le are la dispozitie: interviuri structurate, semistructurate sau nestructurate. Cercetatorul poate alege tipul cel mai potrivit, tinand cont de avantajele si dezavantajele fiecarui tip in parte. In afara acestor tipuri de interviuri folosite in cercetarea sociala, mai exista cele profesionale: interviueile profesionale (cum sunt cele folosite pentru obtinerea unui loc de munca) sau interviurile clinice sau terapeutice.

Interviul structurat este cel care se bazeaza pe un chestionar. Interviul semistructurat este semiformal, de obicei bazat pe o serie de intrebari predefinite, dar care permite intervievatorului sa devieze de la plan ca sa puna intrebari relevante potrivite.

Interviul nestructurat este folosit de cercetator fara sa aiba intrebari inchise si cercetatorul nu are o atitudine formala si raspunde la intrebarile puse de participanti, permite emotiilor proprii si sentimentelor sa se manifeste in timpul cercetarii.

2.6. Aria de aplicare a metodelor calitative de cercetare a realitatii sociale

Studiul de caz a fost folosit ca o strategie de cercetare in psihologie, sociologie, stiinte politice, asistenta sociala, afaceri si planificare economica. Studiile de caz se regasesc chiar si in economie, unde se pot folosi pentru a investiga structura unei industrii date, ori economia unui oras sau a unei regiuni. In toate aceste situatii, nevoia distincta pentru studiile de caz se naste din dorinta de a intelege fenomene sociale complexe.

Ancheta de tip focus-grup are intotdeauna anumite coordonate ecologice. Ea se desfasoara intr-un anumit spatiu, intr-o anumita institutie, la ea participa, in afara subiectilor, diverse alte categorii de persoane, in fine, in cadru ei se utilizeaza o gama larga de materiale, care constituie parti ale cadrului de desfasurare.

Conditiiile ideale de desfasurare sunt cele asigurate de laborator, in masura in care in acest cadru cercetatorul poate organiza optim intalnirea, poate controla total efectele ecologice perturbatoare, are toate facilitatile necesare pentru inregistrarea datelor, iar mediul ca atare are cel mai inalt "prestigiu", care poate garanta implicarea maximala a subiectilor in discutii..

Laboratorul are însă și un alt efect asupra participanților. El urca semnificativ nivelul de obediență al acestora.

Mediul "natural" este un mediu neconstrângător pentru subiecți, dar este întotdeauna limitativ pentru investigație. Nu se pot controla toți factorii perturbatori care se pot manifesta în cadrul respectiv. Aceștia au o diversitate foarte mare.

Interviurile calitative servesc unor scopuri variate, cum ar fi: studiul obiceiurilor și comportamentelor culturale, evaluarea eficienței unui program educațional sau social, documentarea experților, analiza reacțiilor oamenilor la evenimente importante din viața lor, aflarea istorisirilor orale despre evenimente istorice importante sau recrearea povestilor vieții unor oameni interesanți sau influenți. Acest tip de interviuri nestructurate sunt tehnici folosite când studiem o arie necunoscută, fiind o etapă exploratorie înaintea designului chestionarelor cantitative structurate, care ne ajută să determinăm întrebările și categoriile corespunzătoare. Interviurile de acest fel pot fi folosite după ce rezultatele măsurării mai standardizate sunt analizate pentru a dobândi posibilitatea de a înțelege unele rezultate interesante și neașteptate.

2.7. Avantajele și limitele metodelor calitative de cercetare a realității sociale

Un principiu fundamental al cercetării calitative este atenția dată emergenței și derulării spontane a fenomenelor. În timp ce prin experiment, cercetătorul creează condițiile în care provoacă un fenomen, iar chestionarul impune un cadru la răspunsurile deseori preconstrânse, date de persoanele interogate, abordarea calitativă se străduiește să nu intervină în desfășurarea lucrurilor observate și, de asemenea, atunci când este vorba de o discuție, despre evitarea constrângerii interviuatului prin întrebări închise și despre adoptarea unei atitudini de deschidere care să-i lase întreaga libertate de exprimare în termenii săi proprii, în felul de a simți și de a gândi.

În societățile contemporane, care au drept caracteristică schimbarea și diversificarea socială sau culturală, abordarea calitativă se impune pentru a înfrunța pluralitatea grupurilor și a apartenențelor sociale, diversitatea stilurilor și a modurilor de viață și noutatea situațiilor și a condițiilor de viață, precum și singularitatea devenirii ulterioare.

Deschiderea către celălalt, recursul la calitativ este singurul în stare să favorizeze descoperirea de fenomene emergente datorate mobilității sociale, pluralismelor (culturale, ideologice, religioase etc.), estompării frontierelor, influenței noilor tehnologii, mass-media etc. Apoi, sesizarea caracterului evolutiv și dinamic al fenomenelor înscrise în contexte și momente istorice diverse dau ocazia unei varietăți de perspective adoptate de către actorii angajați.

Studiul de caz le permite cercetătorilor să extragă caracteristicile evenimentelor din viața reală, cum ar fi ciclurile de viață individuale, procesele organizatoriale și manageriale, schimbările din vecinătăți, relațiile internaționale și maturizarea industriilor.

Majoritatea problemelor interne ale unui focus-grup sunt o consecință a dinamicii problematice a grupului mic. Presiunea participanților în cadrul grupului poate suprima părerile nepopulare. Unii membri pot fi reținuți în exprimarea părerilor, iar moderatorul, într-o astfel de situație, poate fi lipsit de abilitatea de a favoriza exprimarea opiniilor diferite. Părerile grupului pot fi influențate de către participanții dominanți. Repodnenti pasivi sau timizi pot săvâși în provocarea unui membru puternic al grupului.

Focus-grupul poate să:

- de informații despre modul în care grupurile de oameni gândesc sau/si simt despre un subiect particular;
- ofere o înțelegere mai bună a motivelor pentru care anumite opinii sunt susținute
- ajute să îmbunătățim designul cercetării și să furnizeze mijloace suplimentare pentru îmbunătățirea și evaluarea instrumentelor de investigație.

Focus –grupul nu poate să:

- dea informații valide despre indivizi;
- dea informații valide "înainte și după" un eveniment sau proces, adică cum lucrurile s-au schimbat în timp;
- furnizeze informații pe care le putem aplica sau generaliza la alte grupuri.

Cum focus-grupurile sunt alcătuite în general dintr-un număr mic de oameni care participă la ele în mod voluntar, nu putem presupune că opiniile și percepțiile acestora reprezintă și pe cele ale altor grupuri, chiar dacă acestea ar putea avea caracteristici doar ușor diferite.

Avantajele interviului calitativ sunt:

- permite participantului sa descrie cu propriile cuvinte ce este semnificativ sau important pentru el, fara sa fie limitat la unele categorii predeterminate; astfel respondentii se pot simti mai relaxati si mai naturali;
- furnizeaza credibilitate si validitate; rezultatele "suna adevarat" pentru participanti si au sens intuitiv pentru audienta;
- permite cercetatorului sa examineze mai multe detalii si sa se asigure ca participantii interpreteaza intrebarile in modul in care acesta a intentionat;
- cei care iau interviurile au flexibilitatea sa foloseasca cunostintele lor, experienta si abilitatile interpersonale pentru a explora idei interesante si neasteptate sau teme propuse de participanti.

Dezavantajele interviului calitativ sunt date de:

- poate fi perceput ca o abordare mai nepotrivita decat cea cantitativa; s-ar putea ca participantii sa spuna mai mult decat intentionau si sa regrete mai tarziu ca au facut acest lucru;
- poate declansa reactii, anumite stari psihice si o dinamica a relatiilor interpersonale intre cel care ia interviul si cel intervievat, lucru care nu se petrece cu alte metode, asa cum este ancheta.
- Instruirea celor care iau interviurile si realizarea acestora poate fi costisitoare si necesita timp, pentru ca interviul calitativ presupune experienta si indemanare considerabila;
- Analiza si interpretarea interviurilor calitative necesita mult mai mult timp decat analiza si interpretarea interviurilor cantitative;
- Tehnica interviului calitativ produce mai mult subiectivism decat interviurile cantitative, deoarece cercetatorul decide ce citate sau exemple specifice relateaza in raportul de cercetare.

BIBLIOGRAFIE:

1. **BOUDON, Raymond**, [1977] (1990), *Efecte perverse și ordine socială*, în R. Boudon, *Texte sociologice alese*, București, Ed. Humanitas (T. Rotariu) (fragmente)
2. **BOUDON, Raymond**, [1984] (1990), *Locul dezordinii*, în R. Boudon, *Texte sociologice alese*, București, Ed. Humanitas (trad. T. Rotariu) (fragmente)
3. **BOUDON, Raymond**, [1986] (1991), Individualisme et holisme dans les sciences sociales, în P. Birnbaum, J. Leca (sous la direction), *Sur l'individualisme*, Paris, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques
4. **BOUDON, Raymond**, (1986), *L'idéologie ou l'origine des idées reçues*, Paris, Fayard
5. **BOUDON, Raymond**, [1992] (1997), Acțiunea, în R. Boudon, *Tratat de sociologie*, București, Ed. Humanitas (trad. D. Vasiliu, A. Ene)
6. **BOUDON, Raymond, BOURRICAUD, François**, [1992] (2000), *Dictionnaire critique de la sociologie*, Paris, P.U.F.
7. **BLAIKIE, Norman**, [2007] (2010), *Modele ale cercetării sociale*, Cluj-Napoca, Ed. CA Publishing (trad. C. Vieru, A. Gruia)
8. **DASCĂLU, Dan Ioan**, (2007), *Comportamentul consumatorului*, Suceava, Ed. Universității din Suceava
9. **DILTHEY, Wilhelm**, [1927] (1999), *Construcția lumii istorice în științele spiritului*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia (trad. V. Drăghici)
10. **DURKHEIM, Émile**, [1895] (1974), *Regulile metodei sociologice*, București, Ed. Științifică (trad. C. Sudețeanu)
11. **ELSTER, Jon**, [1986] (1991), Marxisme et individualisme méthodologique, în P. Birnbaum, J. Leca (sous la direction), *Sur l'individualisme*, Paris, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques
12. **FILLIEULE, Renaud**, [2005] (2009), Individualism metodologic/holism, în M. Borlandi, R. Boudon, M. Cherkaoui, B. Valade, *Dicționar al gândirii sociologice*, Iași, Ed. Polirom (trad. V. Savin et ali)
13. **HOLLIS, Martin**, [1994] (2001), *Introducere în filosofia științelor sociale*, București, Ed. Trei (trad. C. Dumitrescu)
14. **KUHN, Thomas S.**, [1970] (1976), *Structura revoluțiilor științifice*, București, Ed. Științifică și enciclopedică

15. **MARX, Karl** [1859] (1962), *Contribuții la critica economiei politice*, în Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 13, București, Ed. Politică
16. **MIHU, Achim**, (2008), *Sociologie*, Cluj-Napoca, Ed. Eikon
17. **MIROIU, Adrian**, (2006), *Fundamentele politicii*, vol. 1., *Preferințe și alegeri colective*, Iași, Ed. Polirom
18. **POPPER, Karl Raymund**, [1957] (1996), *Mizeria istoricismului*, București, Ed. ALL (trad. D. Suciu, A. Zamfir)
19. **PRZEWORSKI, Adam**, [1986] (1991), Le défi de l'individualisme méthodologique à l'analyse marxiste, în P. Birnbaum, J. Leca (sous la direction), *Sur l'individualisme*, Paris, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques
20. **SMITH, Adam**, [1776] (2010), *Avuția națiunilor*, București, Ed. ALL (trad. M. Zick)
21. **TOCQUEVILLE, Alexis de**, [1856] (2000), *Vechiul Regim și Revoluția*, București, Ed. Nemira (trad. C. Preda, C. Davidescu)
22. **WEBER, Max**, [1922] (1971, 1995), *Économie et société*, vol. 1., *Les catégories de la sociologie*, Paris, Plon (trad. J. Freund et ali)

3. Analiza documentelor sociale

3.1. Ce sunt documentele sociale?

Documentare, analiză documentară, analiza documentelor sociale

Ceea ce leagă cei trei termeni este, evident, faptul că toți se referă la operațiunea de a obține informații din documente. Modul în care se produce aceasta este diferit, de la cunoașterea comună la cunoașterea științifică. Unii consideră că documentarea are un caracter restrâns, vizând doar obținerea de informații din documente, în timp ce analiza documentară, care este rezervată specialiștilor, presupune un ansamblu de operații care urmăresc să prezinte conținutul unui document sub o formă diferită de forma sa originală, cu scopul de a ușura, într-un stadiu ulterior, reperarea și consultarea sa. Analiza documentară, care este o fază preliminară constituirii unui serviciu de documentare sau a unei bănci de date, permite trecerea de la un document primar (brut) la un document secundar (care este o reprezentare a acestuia (Bardin, 2005). Acest lucru se realizează prin rezumate ale documentelor sau prin indexare.

Alți cercetători consideră analiza documentară a fi „*examinarea detaliată a documentelor produse prin intermediul unei game variate de practici sociale și care îmbracă o varietate de forme, de la cuvântul scris la imaginea vizuală*” (Jupp, 2010), identificând analiza documentară cu analiza documentelor sociale.

Madeleine Grawitz vorbește despre tehnicile documentare, care cuprind analiza de conținut și alte tehnici de analiză a textelor, diferite de tehnicile vii (*vivantes*), care cuprind ancheta de teren, interviul, experimentul etc. (Grawitz, 1996).

În sfârșit, pentru unii cercetători, documentarea este o etapă în pregătirea cercetării, având un caracter exploratoriu. H.H. Stahl vorbește despre documentarea prealabilă cercetării, adică accesul la informațiile legate de „terenul” unde se va desfășura cercetarea. Aceasta este diferită de observația indirectă, care reprezintă, de fapt, analiza documentelor sociale (Stahl, 1974).

Pentru a menține claritatea demersului nostru de cercetare, cred că este bine să menținem pentru documentare semnificația de acțiune de obținere de informații pe baza unor documente,

pentru analiza documentară accepciunea de ansamblu de operații menite să stocheze, să prelucraze și să ușureze accesul la documente. Metoda analizei documentelor sociale trebuie considerată ca o metodă prin care, în cursul cercetării, obținem informații despre o realitate socială trecută, despre evenimente și procese la care cercetătorul nu a participat, prin analiza documentelor sociale.

Evoluția în timp a societăților lasă numeroase „urme” ale activității umane. Pentru cercetătorii care abordează viața socială din perspectiva diferitelor științe socio-umane, aceste urme, scrise sau nescrise, reprezintă o prețioasă sursă de informații, mai ales atunci când nu au acces direct la realitățile sociale pe care le studiază sau atunci când este necesară completarea informațiilor obținute din cercetarea directă.

Termenul de document „*semnifică un obiect sau un text care oferă o informație*”(S. Chelcea, 2001, p.466).

Ch. V. Langlois și Ch. Seignobos arătau, într-o lucrare din 1897 (*Introduction aux études historiques*), că documentele sunt urmele pe care le-au lăsat gândurile și actele oamenilor de altădată. Ideea va fi reluată de Ch. Seignobos în anul 1901 în *La méthode historique appliquée aux sciences sociales*, spunând că se poate vorbi despre două tipuri de urme: *urme directe*, rezultate din activitatea productivă a oamenilor (obiecte, clădiri etc.) și *urme indirecte* (texte, acte oficiale etc.).

Deși , evident, legate între ele, urma și documentul nu trebuie confundate. Documentul are o poziție intermediară între faptul studiat și cercetător, este „*constituit*” și „*instituit*” de către acesta. Nu orice reziduu al trecutului este un document, chiar dacă el reprezintă potențial o urmă, chiar dacă el conține o informație despre viața socială. Pentru a deveni document, urma trebuie descoperită de către cercetător și considerată de către acesta ca un indiciu ce poate fi utilizat în cercetare, trebuie făcută „*inteligibilă și semnificativă*”. Cercetătorul pleacă de la o cunoaștere prealabilă a fenomenului studiat, formulează ipoteze din perspectiva cărora „*interoghează*” urma constituită ca document, ipoteze care pot fi confirmate sau infirmate de informațiile pe care le conține urma respectivă. Privirea cercetătorului asupra

documentului, bazată pe o cunoaștere prealabilă, „*este analoagă celei a radiologului care diagnostichează o leziune invizibilă profanului*” (S. Juan, 1999, p.46).

Studiul științific al rolului documentelor sociale în cercetare este astăzi o preocupare importantă a cercetătorilor din științele socio-umane, chiar dacă tipurile de documente, modul de definire și clasificare a lor, tehnicile de analiză documentară utilizate, pot fi diferite de la o știință la alta. Importanța metodei analizei documentelor sociale, aportul pe care îl poate aduce aceasta în procesul de cunoaștere a realității sociale sunt unanim recunoscute.

Sociologul, ca și istoricul, utilizează documentele sociale dar, spre deosebire de istoric, nu pornește de la ele ci de la realitatea socială privită în evoluția ei. Dacă istoria se bazează pe observarea indirectă, cunoașterea istorică fiind „indirectă indiciară” (C. Ginzburg), sociologia se bazează, în primul rând, pe observarea directă a faptelor, fenomenelor și proceselor sociale. Analiza documentelor sociale constituie pentru ea o metodă indispensabilă dar complementară. Varietatea documentelor pe care le poate utiliza sociologul, ca și istoricul, este foarte mare. Sociologia a elaborat o metodologie mai riguroasă de cercetare a lor, ceea ce face cu atât mai necesară colaborarea dintre istorici și sociologi.

3.2. Clasificarea documentelor sociale

Marea varietate a documentelor care pot oferi informații despre viața socială trecută sau prezentă impune un sistem de clasificare a acestora care să orienteze constituirea și utilizarea lor în cercetare. Elaborarea unui asemenea sistem presupune, însă, o serie de dificultăți legate de alegerea criteriilor în funcție de care se face situarea documentelor în anumite clase ca și de termenii folosiți pentru a desemna diferitele tipuri de documente. Aceste dificultăți reale, ca și perspectivele diferite din care una sau alta dintre științele socio-umane privesc documentele sociale, au făcut să fie propuse, în timp, mai multe sisteme de clasificare a documentelor sociale.

Istoricii au fost primii care s-au preocupat de această problemă, dată fiind importanța pe care o au documentele sociale în cercetarea faptului istoric. Încă de la începutul secolului al XIX-lea s-a încercat definirea conceptului de „izvoare istorice” și stabilirea unei tipologii a acestora. Eforturile în această direcție nu au dus la o viziune unanim acceptată asupra a ceea ce sunt „izvoarele istorice” și a modului lor de clasificare. Au fost făcute însă diferențieri

importante între diferitele tipuri de documente, cele scrise și cele nescrise, cele scrise care exprimă prin ele însele faptul istoric și cele care relatează asemenea fapte istorice. Vom prezenta, spre exemplificare, două asemenea sisteme de clasificare a „izvoarelor istorice”.

Primul dintre ele aparține marelui istoric și filosof al istoriei A.D. Xenopol și a fost elaborat la limita dintre secolul al XIX-lea și secolul XX. Istoricul român face distincția dintre „monumente” și „documente”. Primele sunt „*elemente ce datează din timpul în care faptul s-a îndeplinit*” și cuprind „*toate formele ce întrupează în ele trecutul însuș*”, adică urme preistorice, unelte, monumente propriu-zise, dar și „*cuvintele limbilor, cântecele vechi, danșurile populare*”(A.D. Xenopol, 1900, p.410). Documentele sunt izvoarele scrise, care „*nu transmit urmele faptului trecut el însuș, ci icoana acestuia strecurată prin mintea omului ce l-a perceput și l-a fixat prin scrisoare*” (idem, p.413).

Al doilea sistem este cel propus de istoricul polonez Jerzy Topolski în a doua jumătate a secolului XX. Acesta consideră că trebuie operată o dublă distincție între izvoarele istorice, pornind de la două criterii. Prima, pe care o numește *metodologică*, reflectă două tipuri fundamentale ale cunoașterii istorice, cea directă și cea indirectă. Din acest punct de vedere putem vorbi despre „*izvoare directe*” și „*izvoare indirecte*”. Izvoarele indirecte „*transmit intenționat informații*” și, de asemenea, „*prezintă faptele istorice cu ajutorul semnelor convenționale (scrierea, limbajul și alte semne)*”. Izvoarele directe „*se lipsesc de aceste semne convenționale, deoarece ele însele reprezintă o parte a realității istorice, adică ele însele sunt fapte istorice*” (J. Topolski, [1973] 1987, p. 272). Cea de a doua distincție, numită de autor *teoretică*, ia în considerare forma izvoarelor și le împarte în *scrise* și *nescrise*. Izvoarele scrise au, pentru istorici, o importanță fundamentală. Izvoarele nescrise cuprind „*izvoarele care transmit informații cu ajutorul altor simboluri decât scrisul, precum și izvoare-fragmente ale realității istorice*” (idem, p.273). Cele două criterii pot fi combinate pentru a realiza o clasificare unică a documentelor istorice, astfel încât, atât izvoarele directe cât și cele indirecte pot fi scrise sau nescrise.

Și printre sociologi, care au propus, în general, sisteme de clasificare capabile să cuprindă o mai mare varietate de documente sociale, există puncte de vedere diferite asupra criteriilor de clasificare. Pentru ei termenul de document se referă la orice urmă care este capabilă să ofere o informație despre viața socială.

C.A. Moser, de exemplu, privind analiza documentară ca o etapă premergătoare a cercetării prin anchetă a realității sociale, ca o sursă de informații despre populația ce urmează a fi cercetată direct, consideră că se poate vorbi despre patru tipuri de documente sociale:

a) *Surse de informație asupra populației unei anchete*, cum ar fi datele din recensământul populației sau din alte surse oficiale:

b) *Surse de informație despre „unități de investigație” individuale*, cum ar fi fișele de sănătate, declarațiile de impozit pe venit, polițele de asigurare, cărțile de muncă, fișele de sănătate etc. Ele sunt, însă, greu de obținut, pentru că sunt, în general, confidențiale și au fost culese asigurându-i pe cei de la care au fost obținute informațiile și la care se referă că nu vor fi folosite în alte scopuri decât cele declarate la completarea lor.

c) *Fișe personale*, cum sunt cele întocmite de supraveghetorii delincvenților cu pedepse suspendate sau de către asistenții sociali.

d) *Documente personale*, cum ar fi jurnalele intime, scrisorile, autobiografiile, care provin direct de la informatori (C.A. Moser, 1967, pp. 238-242)

Se observă că Moser nu ia în considerare decât o parte a documentelor scrise, având în vedere scopul pe care îl conferă analizei documentare.

Madelaine Grawitz clasifică documentele sociale în două mari categorii: *documente scrise și documente de altă natură*.

Documentele scrise sunt, după autoarea franceză, de patru tipuri:

1. *documente oficiale și private*, care cuprind arhive publice (aparținând unor organisme guvernamentale centrale sau locale), arhive private (ale organizațiilor neguvernamentale: partide politice, sindicate, biserici etc.), statistici, bănci de date;

2. *presa*;

3. *documente distribuite sau vândute*, care cuprind publicitatea, anuarele publicitare, operele literare;

4. *documente personale*, care cuprind documente, corespondențe, note de conversație ale oamenilor politici sau ale conducătorilor de organizații, dar și *documente expresiv personale* (jurnale intime, biografii, scrisori), adică „*orice documentație subiectivă în care indivizii vorbesc la persoana întâi și se pun în cauză ei înșiși*” ;

Documentele *de altă natură* cuprind desene, înregistrări, filme, fotografii dar și obiecte rezultate din activitatea umană (M. Grawitz, 1996, pp. 519-548)

Lazăr Vlăsceanu arată că pentru clasificarea documentelor sociale trebuie să se țină cont de trei criterii: *forma de prezentare (limbaj, conținut, adresabilitate), fidelitatea și cuantificarea* (L. Vlăsceanu, 1986, pp. 181-182). În funcție de primul criteriu pot fi distinse *documentele expresive (personale și/sau publice)* de *documentele oficiale*. Celelalte două criterii permit o evaluare a documentelor din perspectiva utilizării lor în cercetare. Fidelitatea se referă la „*măsura în care datele sau informațiile sunt reprezentări precise și repetabile ale unui fenomen sau proces social*” iar cuantificarea la „*gradul de reprezentare a datelor în formă cantitativă pentru o eventuală prelucrare statistică și nu numai interpretativă*”. Combinând cele două criterii rezultă trei categorii de documente sociale:

1. *Documente expresive personale*. Acestea au un grad de fidelitate și un grad de cuantificare redus. Ele cuprind: biografii, istorii orale (personale, de grup, comunitare), autobiografii, jurnale, memorii, scrisori, studii de caz.

2. *Documente expresive publice*. Au un nivel de fidelitate ceva mai ridicat dar gradul de cuantificare este tot scăzut, fiind în rare ocazii exprimate cifric. Cuprind reportaje și articole în ziare și reviste, filme (documentare și artistice), emisiuni de radio sau televiziune, producții literar artistice

3. *Documente oficiale și arhivistice*. Au un nivel ridicat de fidelitate și multe dintre ele un grad înalt de cuantificare, fiind exprimate cifric

Analizând numeroasele criterii de clasificare, profesorul septimiu Chelcea consideră că trebuie reținute, pentru elaborarea unui sistem de clasificare a documentelor sociale, următoarele: „*forma (natura lor), destinatarul și emitentul*” (S. Chelcea, 2001, p. 468). Ultimele

două criterii sunt aplicabile doar documentelor scrise. Pe baza acestor criterii este propus următorul sistem de clasificare:

Documente sociale:

1.documente scrise:

1.1. documente scrise cifrice:

1.1.1. documente scrise cifrice publice:

1.1.1.1. documente scrise cifrice publice oficiale

1.1.1.2. documente scrise cifrice publice neoficiale

1.1.2. documente scrise cifrice personale:

1.1.2.1. documente scrise cifrice personale oficiale

1.1.2.2. documente scrise cifrice personale neoficiale

1.2. documente scrise necifrice:

1.2.1. documente scrise necifrice publice:

1.2.1.1. documente scrise necifrice publice oficiale

1.2.1.2. documente scrise necifrice publice neoficiale

1.2.2. documente scrise necifrice personale:

1.2.2.1. documente scrise necifrice personale oficiale

1.2.2.2. documente scrise necifrice personale neoficiale

2. documente nescrise:

2.1. documente nescrise vizuale:

2.1.1. documente nescrise vizuale aparținând culturii materiale:

2.1.1.1. documente nescrise vizuale aparținând culturii materiale - unelte

2.1.1.2. documente nescrise vizuale ap. cult. materiale. – produse ale muncii

2.1.2. documente nescrise vizuale aparținând culturii spirituale:

2.1.2.1. documente nescrise vizuale ap. cult. spirituale – simboluri

2.1.2.2. documente nescrise vizuale ap. cult spirituale – iconografie

2.2. documente nescrise audiovizuale:

2.2.1. documente nescrise audiovizuale – filme:

2.2.1.1. documente nescrise audiovizuale – filme documentare

2.2.1.2. documente nescrise audiovizuale – filme artistice

2.2.2. documente nescrise audiovizuale – emisiuni TV:

2.2.2.1. documente nescrise audiovizuale – emisiuni TV – documentare

2.2.2.2. documente nescrise audiovizuale – emisiuni TV – artistice

2.3. documente nescrise auditive:

2.3.1. documente nescrise auditive – producții orale (cântece, povestiri, legende, mituri):

2.3.1.1. documente nescrise auditive – prod. orale conținând știri, informații

2.3.1.2. documente nescrise auditive – prod. orale cultural artistice

2.3.2. documente nescrise auditive – discuri, benzi imprimate:

2.3.2.1. documente nescrise auditive – discuri, benzi documentare

2.3.2.2. documente nescrise auditive – discuri, benzi artistice

(după **S. Chelcea**, 2001, p. 469)

Pe lângă utilizarea unor criterii diferite de clasificare, de la un autor la altul, fapt care duce la sisteme de clasificare diferite ale documentelor sociale, există și sensuri diferite acordate termenilor care desemnează anumite categorii de documente. De aceea trebuie făcute câteva precizări legate de acești termeni.

În primul rând, documentele publice sunt cele care interesează o întreagă colectivitate umană și ele sunt legate, de cele mai multe ori, de viața politică, administrativă, economică, culturală, religioasă a comunității respective. Ele pot fi oficiale sau neoficiale. Distincția este legată de emitentul lor. Documentele oficiale sunt emise de de autoritățile recunoscute. Un document public poate să nu fie oficial, de exemplu un articol de ziar care exprimă o opinie asupra unui eveniment de interes pentru comunitate, dar o opinie diferită de aceea a autorităților statului, sau documente ale unor partide aflate în opoziție sau ale unor organizații aparținând societății civile.

Documentele publice se diferențiază de cele personale. Termenul „personal” are, însă, mai multe sensuri și el interferează cu termenii „individual” și „privat”. Un prim sens este acela de a aparține unei anumite persoane. Un al doilea sens este acela de a fi caracteristic pentru o anumită persoană, de a o exprima. Unii autori definesc documentele personale doar prin prisma acestui sens, deci a emitentului lor. C.A. Moser, de exemplu, consideră că documentele personale „*provin direct de la informatori*” (C.A. Moser, 1967, p. 240), iar G.W. Allport le definea ca fiind „*orice mărturie scrisă sau orală, elaborată în afara oricărei constrângeri, care aduce, intenționat sau neintenționat, informații referitoare la structura și dinamica vieții autorului*” (G.W. Allport, 1981, p. 140). Alți autori fac diferența între documentele personale în general și cele expresive personale, care sunt o mulțime a primelor. Documentele personale, care pot fi scrise sau nescrise, nu se pot opune documentelor oficiale, ci doar celor publice. Există documente personale oficiale, cum sunt, de exemplu, cărțile de identitate.

Important este ca un sistem de clasificare a documentelor să precizeze sensurile termenilor folosiți pentru desemnarea diferitelor categorii de documente și, în același timp, să poată cuprinde marea varietate de documente pe care sociologul le poate folosi în cercetare.

3.3.Documentele scrise

Ne propunem să prezentăm câteva dintre caracteristicile documentelor scrise, publice și personale, oficiale și neoficiale, utilitatea lor pentru cercetarea sociologică, ținând cont de valoarea și limitele lor.

3.3.1. Documentele scrise cifrice

Documentele scrise cifrice cuprind informații privind aspectele cantitative ale fenomenelor și proceselor sociale, ale activității actorilor vieții sociale, indivizi sau grupuri și colectivități. Ele pot să fie publice sau personale, oficiale sau neoficiale. Sensul acestor termeni a fost deja precizat.

3.3.1.1. Documentele cifrice publice

Există, mai ales în societățile moderne și contemporane, o impresionantă cantitate de documente scrise cifrice referitoare la aspectele publice ale vieții sociale, la colectivități și grupuri, la activitățile sociale cu caracter public și care sunt de interes public. Ele prezintă o foarte mare varietate, debordantă uneori, pentru cercetătorul în științele sociale, pus să aleagă din această multitudine de documente pe cele cu adevărat semnificative, capabile să-i slujească demersul său de cercetare. Această mare varietate este dată de subiectul diferit al acestor documente, de instanțele diferite care le-au emis, de modul diferit în care au fost culese datele cantitative ce formează conținutul lor, de modul de prezentare.

Atunci când documentele respective au fost emise de către o autoritate publică recunoscută, reprezentând poziția oficială a acestei autorități, vorbim de documente *oficiale*. În această categorie intră recensământurile populației, ale locuințelor, ale animalelor, dar și anuarele statistice (care cuprind și date provenite din recensământuri), statistici ale stării civile, vechi catagrafii, acte administrative, dări de seamă statistice în diferite domenii care țin de administrația publică, balanțe bugetare etc. Există și documente *oficioase*, care exprimă o poziție oficială fără, însă, să o recunoască expres. Documentele care nu emană de la o asemenea autoritate sunt *neoficiale*, chiar dacă ele privesc chestiuni publice și sunt de interes public. Și acestea pot fi foarte diferite. Datele cantitative, statisticile publicate în cărți sau reviste, fără a reprezenta poziția unei autorități publice recunoscute, se includ în această categorie. Rezultatele

unor cercetări sociologice, exprimate în formă cantitativă, de exemplu micro-recensământurile pe care le face sociologul la nivelul unităților sociale cercetate, sunt de același tip.

Din multitudinea de documente scrise cifrice publice ne vom opri asupra unuia care, prin volunul și semnificația informației pe care o conține constituie o sursă deosebit de importantă de informații. Este vorba despre *recensământul populației*.

Recensământul reprezintă „înregistrarea statistică exhaustivă a populației (a locuințelor, a animalelor etc.) efectuată de către autoritatea de stat” (I. Mihăilescu în C. Zamfir și L. Vlăsceanu, 1993). Atunci când este vorba despre recensământul populației, se urmărește înregistrarea acesteia ținând cont de o serie de caracteristici demografice și socio-economice, cum ar fi vârsta, sexul, starea civilă, etnia, cetățenia, nivelul de instruire, ocupația etc. Recensământul permite să se vadă cum se structurează populația unei țări, a unei anumite zone, a unei anumite comunități teritoriale în funcție de aceste caracteristici. Recensământul este inițiat și efectuat de autoritățile administrative ale statului, pe baza unui act normativ, și înregistrează situația existentă la un anumit moment dat, numit *momentul critic*, fără a se mai lua în considerare modificările produse la nivelul populației între acest moment și momentul efectiv al completării chestionarului de recensare. De exemplu, pentru Recensământul populației și al locuințelor desfășurat în România în anul 1992, momentul critic a fost data de 7 ianuarie, ora 0. Înregistrarea populației este obligatorie.

În lume, primele înregistrări ale populației s-au realizat încă din antichitate, în China, Egipt, Atena sau Roma Antică, pentru nevoi de ordin militar sau economic, plata impozitelor către stat. Deși asemenea înregistrări sau mai făcut, și în evul mediu și la începuturile epocii moderne, în diverse locuri din lume, o metodologie științifică privind realizarea recensământurilor a fost elaborată de abia în secolul al XIX-lea, un rol important în elaborarea ei revenindu-i lui Adolphe Quételet, sociolog și statistician belgian care a condus primele recensământuri științific realizate din Franța, Anglia și Belgia. La ora actuală, în cele mai multe dintre țările lumii au loc asemenea recensământuri, la un interval de timp mai mare sau mai mic.

Istoria înregistrării populației pe teritoriul țării noastre urcă până în perioada stăpânirii romane a Daciei. În perioada statelor feudale se făcea înregistrarea populației prin listele de dări față de biserică și prin catastifele visteriei. Din secolul al XVII-lea se păstrează

catagrafii ale localităților, întocmite mai ales cu scop fiscal. *Regulamentele Organice*, impuse în Moldova și în Țara Românească în prima jumătate a secolului al XIX-lea, au instituit primele organe de statistică și, de asemenea, realizarea cu regularitate a catagrafiilor. Din această perioadă datează și primul recensământ modern din țările române, cel din 1838. În a doua jumătate a secolului XX au avut loc asemenea recensământuri la un interval de circa un deceniu. Ultimul recensământ efectuat, până în prezent, în țara noastră este cel din anul 2002.

Rezultatele acestor recensământuri, cele mai multe publicate, reprezintă, pentru cercetătorii din domeniul științelor sociale o sursă de informații de maximă importanță. Alături de ele trebuie să mai menționăm și *anualele statistice*, care conțin, de asemenea o mare cantitate de informații utile în cercetare, precum și diferitele statistici speciale, pe probleme, aparținând unor departamente guvernamentale, economice, culturale, juridice etc.

Trebuie să menționăm că în România funcționează un sistem de *statistică publică*, care se bazează pe principiile imparțialității, relevanței, confidențialității statistice și transparenței, într-un cadru legal adecvat. Organismul care coordonează, la nivel național, activitatea în acest domeniu este *Institutul Național de Statistică*. Se consideră că statistica oficială în România există cu adevărat de la înființarea, în ianuarie 1859, de către Alexandru Ioan Cuza, a *Oficiului Central de Statistică*. Există, la ora actuală, programe de cercetare în domeniul statisticii ca și o racordare la standardele metodologice ale Uniunii Europene. Au apărut și apar numeroase publicații care prezintă rezultatele cercetării statistice.

Pentru a încheia acest paragraf, vom prezenta un exemplu, un fragment dintr-un document statistic, adică dintr-un document scris cifric public oficial.

Ex. nr. 1. POPULAȚIA LA RECENSĂMÂNTUL DIN 29 DECEMBRIE 1930, DUPĂ GRADUL DE INSTRUCȚIE

GRADUL DE INSTRUCȚIE	TOTAL		BĂRBAȚI		FEMEI	
	Cifre absolute	Procente	Cifre absolute	Procente	Cifre absolute	Procente
Știutori de	8.213.592	100	4.871.064	100	3.342.528	100

carte	125.435	1,5	72.662	1,5	52.773	1,6
Instrucție	6.987.811	85,1	4.153.990	85,3	2.833.821	84,7
extrașcolară	705.108	8,6	367.727	7,5	337.381	10,1
Instrucție	262.231	3,2	169.857	3,5	92.374	2,8
primară	90.653	1,1	69.632	1,4	21.021	0,6
Instrucție	42.354	0,5	37.196	0,8	5.158	0,2
secundară						
Instrucție						
profesională						
Instrucție						
universitară						
Instrucție în alte						
școli superioare						

(*Breviarul statistic al României, volumul I – 1938*, Ed. Institutului Central de Statistică, București, 1938)

3.3.1.2. Documente cifrice personale

Deși și acest tip de documente pot oferi informații de mare valoare pentru cercetător, utilizarea lor este mai dificilă, din mai multe motive. În primul rând pentru că este dificil de adunat un număr suficient de mare de asemenea documente, respectând cerințe statistice de reprezentativitate. Apoi prelucrarea lor pune, de asemenea, o serie întreagă de probleme. Documentele cifrice personale pot fi și ele oficiale sau neoficiale. În categoria celor oficiale intră documente ca deciziile de încadrare, adeverințele de salarizare etc. Pe baza unor astfel de documente se poate reconstitui evoluția carierei profesionale a unei persoane sau categorii sociale. Există și documente personale cifrice neoficiale, care, la rândul lor, pot oferi informații prețioase despre subiecții individuali sau despre familiile lor. Listele de venituri și cheltuieli ilustrează acest tip de documente. Ne-am oprit, în exemplul pe care vi-l oferim în continuare, la două astfel de liste de cheltuieli, aparținând unui cantor de la biserica „Adormirea Maicii Domnului” din Fălticeni, scrise, prima, în anul 1887, iar cea de a doua în anul 1901. Ele au fost descoperite și publicate, în 1929, după moartea autorului lor, de către Vasile Costăchescu (*Istoria bisericii catedrale „Adormirea Maicii Domnului” din orașul Folticeni*, Tipografia „M. Saidman”, Folticeni, 1929). Primul document reprezintă o listă de cheltuieli pentru

înmormântarea unei bătrâne, probabil o rudă a cantorului A.A. Cea de a doua, reprezintă cheltuielile făcute de cantor cu prilejul unei vizite la București.

Ex. nr. 2. Cheltuiala cu înmormântarea Casandrei V-le Anuții, decedată la 9 Sept. 1887 și înmormântată la 11 Sept. 1887

	<i>Lei</i>	<i>Bani</i>	
• 1	-		Un litru rachiu
• 1	20		Papucii
• -	60		Colțuni
• 17	65		20 de testemele și 1,5 Kg lumânări
• -	45		Carne și pâne
• 5	10		Americă, smochine, zahar
• -	80		Secriul (lucrul)
• 2	-		Tabanuri
• -	70		Ceară și stafide
• -	25		Vin la paus
• 6	20		Pomenele
• 11	-		Plata la 3 preoți și 4 dascăli
• 1	-		Cioclului
• 1	-		Clopotarii
• 4	-		Copiilor
• -	50		La poduri
• <u>2</u>	<u>60</u>		<u>Rachiu</u>
	56	35	

Ex. nr. 3. Cheltuiala cu ducerea la București în ziua de 16 Oct. 1901, la congresul general al cântăreților

- 22 lei și 50 bani – Trenul Folticeni – București, cl. II
- 1 leu - - Birja
- 1 leu - - Cocardă
- 15 bani - Franzelă
- 2 lei și 10 bani - Otelul și ceaiul
- 65 bani - Tranvai
- 35 bani - Bere
- 40 bani - Un litru vin
- 2 lei - Otelul
- 10 bani - La Mitropolie
- 1 leu și 20 bani - Masa
- 1 leu - Bilet la cercul cântăreților
- 12 lei și 50 bani – O păreche ghete vacs
- 30 lei - Pălărie Anetei
- 5 lei -Pălărie copilului Jenică
- 2 lei și 10 bani -Cinematograf

Utilizarea în cercetarea sociologică a documentelor scrise cifrice, publice și personale, oficiale și neoficiale, este deosebit de necesară și importantă pentru că ele permit o caracterizare cantitativă a fenomenelor și proceselor sociale. Se impune, însă, din partea cercetătorului, o analiză asupra autenticității informațiilor pe care le cuprind asemenea documente și asupra modului în care aceste informații pot fi folosite în cadrul demersului de cercetare, a modului în care ele pot fi completate, coroborate cu informații de alt tip, provenite din analiza altor tipuri de documente sociale sau din aplicarea altor metode de cercetare a realității sociale. Trebuie să se țină cont de emițătorul respectivelor documente, de scopul pe care l-a avut acesta, de motivațiile sale, de situația în care le-a produs. Este necesară o analiză asupra validității și fidelității informațiilor cantitative cuprinse în astfel de documente, care diferă de la documentele publice la cele personale, de la cele oficiale la cele neoficiale. Simplul fapt că sunt exprimate cantitativ, în cifre, că sunt sau par a fi rezultatul unui proces de măsurare, mai mult sau mai puțin corect, nu le oferă valoare în sine. Hentri H. Stahl (1974, p. 304-305) făcea precizarea

importantă asupra distincției dintre exact și precis. Pentru a fi concludentă, o determinare cantitativă trebuie să fie precisă, adică făcută prin măsurare, dar precizia trebuie dublată de exactitate, adică măsurarea trebuie să fie făcută corect. De asemenea, caracterul public și mai ales oficial al unor documente cifrice, nu înseamnă neapărat că gradul lor de validitate și fidelitate este foarte ridicat și că ele nu trebuie supuse analizei cercetătorului în privința valorii informațiilor pe care le conțin, la fel cum nu putem considera că toate documentele cifrice personale au un grad foarte redus de validitate și fidelitate, dat fiind caracterul lor personal.

„*Valoarea informativă a datelor statistice sociale* – arăta Septimiu Chelcea – *depinde, în principal de doi factori și anume: de sistemul de recoltare și prelucrare a datelor statistice și de <vizibilitatea> faptelor, fenomenelor și proceselor sociale*” (op. cit. p.478). Desigur, în cazul statisticilor oficiale, care se bazează în general pe o metodologie de elaborare științifică și verificată în timp, informațiile au un mare grad de validitate. Dar asta nu înseamnă că nu trebuie să avem în vedere contextul în care au fost întocmite, în funcție de care ele pot să conțină distorsiuni. Cu atât mai mult este valabil acest lucru în cazul statisticilor publice neoficiale. Pe de altă parte, faptele, fenomenele sau procesele sociale ce urmează a fi caracterizate statistic sunt mai mult sau mai puțin *vizibile*. Se dă, în acest sens, de cele mai multe ori, exemplul statisticilor legate de fenomenul de delincvență. Anumite tipuri de infracțiuni, ca de exemplu abuzul de încredere, escrocheria, șantajul, care au un caracter consensual, ca și acele infracțiuni care sunt considerate dezonorante pentru victimă, cum sunt insulta sau violul, nu sunt incluse în statistici decât în măsura în care sunt descoperite de către organele abilitate, victimele ascunzând, de multe ori, infracțiunea. Ele au deci un caracter mai puțin vizibil. „*Caracterul mai vizibil sau mai ascuns al oricăror fenomene sociale* - și acest lucru este valabil nu doar pentru statistica delincvenței – *influențează valoarea de adevăr a statisticilor, a documentelor cifrice oficiale și neoficiale*” (S. Chelcea, op. cit., p. 479). Pe lângă vizibilitatea fenomenelor supuse înregistrării statistice, trebuie să avem în vedere și faptul că pot apare, în procesul recoltării și prelucrării statistice a datelor, o serie întregă de distorsiuni ținând de metodele folosite, de operatorii care efectuează înregistrările, de metodele de prelucrare a datelor.

Mai trebuie amintit încă un aspect important care poate să ducă la creșterea sau la scăderea valorii informației conținute de documentele cifrice, și anume *completitudinea* lor. Trunchierea informației statistice, descrierea, chiar precisă și exactă, doar a unui element al unei

structuri face să nu se poată trage concluzii cu privire la întreg. Trunchierea informației statistice, „*forma benignă a minciunii statistice*”, scade valoarea informației cuprinse în documentul respectiv.

Documentele scrise cifrice au deci o importanță deosebită pentru cercetarea sociologică, fie că susțin pregătirea acesteia, prin oferirea bazei de eșantionare, de exemplu, fie reprezintă materialul faptic prin care sunt verificate ipotezele cercetării. Este însă necesară verificarea autenticității lor, și, mai ales, informațiile pe care le oferă trebuie corelate, integrate cu informații obținute prin alte metode, unele calitative, pentru a obține o imagine corectă a fenomenului sau procesului studiat.

3.3.2. Documente scrise necifrice

Ca și în cazul documentelor scrise cifrice, documentele scrise necifrice pot fi împărțite în documente publice, a căror conținut interesează un anumit public, care sunt emise de instituții, organizații cu caracter public și sunt destinate să informeze un anumit public, și documente personale. Documentele necifrice publice pot fi, la rândul lor, oficiale, atunci când provin de la autorități publice centrale sau locale, recunoscute ca atare, prezentând poziția acelei autorități, sau neoficiale, atunci când, deși sunt destinate difuzării publice, nu prezintă o poziție oficială a unei autorități.

3.3.2.1. Documentele scrise necifrice publice

O primă categorie a acestor documente o constituie, așa cum spuneam, documentele oficiale. În cadrul lor trebuie menționate în primul rând documentele care provin de la autoritățile statului, centrale sau locale. Enumerăm doar câteva exemple de asemenea documente : Constituția, legile, decretele prezidențiale, hotărârile de guvern, alte acte normative ale guvernului sau ministerelor, documente emise de anumite instituții centrale dintr-o anumită țară, dar și documentele emise de autoritățile locale. Sunt de asemenea documente publice oficiale cele care provin de la diferite organizații economice (societăți comerciale, firme),

culturale, religioase etc. În această ultimă categorie intră documente ca: statute ale societăților comerciale, regulamente de ordine interioară, hotărâri ale consiliilor de administrație etc.

Desigur, cu cât documentele oficiale sunt mai apropiate de timpul prezent, cu atât ele sunt mai multe și mai variate. Marele avantaj constă în faptul că, cele mai multe dintre ele sunt arhivate, ceea ce face mai ușoară, într-un fel, munca cercetătorului. Îndepărtându-ne în timp însă, documentele devin din ce în ce mai rare. Unele au fost distruse pentru că s-a considerat că nu mai prezintă importanță, altele au fost distruse ca urmare a unor vicisitudini prin care au trecut comunitățile în cadrul cărora au fost emise: calamități naturale, războaie etc.

Chiar dacă prin caracterul lor oficial aceste documente este de presupus că au un grad mai ridicat de validitate, că sunt mai obiective, având în vedere emitenții lor, este necesară, și în cazul lor o analiză a contextului social și politic în care au fost emise, a emitentului și a scopurilor pe care le-a avut acesta.

Documentele scrise publice neoficiale, și ele de o foarte mare varietate, destinate circulației publice dar prezentând poziții particulare a unor persoane sau grupuri, cuprind articole din ziare sau reviste, cărți beletristice și științifice, publicații de diferite feluri, programe, afișe, inscripții etc. O atenție deosebită trebuie să acordăm, în cadrul acestei categorii de documente, presei scrise. Chiar dacă presa contemporană pare a fi dominată de către mass media electronică, presa scrisă își păstrează încă locul și rolul său social important. Ea rămâne în continuare una dintre modalitățile de înregistrare a evenimentelor petrecute în societate, un cadru important în care se exprimă opinii despre evenimente, o parte însemnată a ceea ce a fost numită „a patra putere în stat”. Presa scrisă cuprinde articole și imagini. Articolul este un termen generic pentru orice text apărut în presa tipărită. Articolele pot fi simple *știri*, adică un text de sine stătător în care se vorbește despre un eveniment, *relatări*, ceva mai ample decât știrea, cuprinzând și date referitoare la contextul în care a avut loc evenimentul, prezentarea fiind făcută de jurnalistul care a asistat la eveniment dar îl prezintă în mod neutru, *reportaje*, care sunt relatări ample despre desfășurarea unor evenimente implicând și o anumită poziție a jurnalistului care ne oferă, în viziunea sa proprie, spectacolul evenimentului respectiv, *editoriale*, în care se prezintă un punct de vedere, o opinie a unui ziar sau publicații despre un anumit eveniment, *anchete*, în care jurnaliștii încearcă să rezolve probleme, să investigheze, cu mijloace specifice, anumite aspecte ale realității sociale, de obicei disfuncționalități ale acesteia.

Analiza presei, cu metodele cantitative și calitative specifice sociologiei, poate aduce informații interesante pentru cercetare.

Evident, într-o măsură mai mare decât în cazul documentelor oficiale, cele neoficiale trebuie supuse unei analize asupra autenticității lor și asupra motivațiilor celor a căror opinii le prezintă

3.3.2.2. Documentele scrise necifrice personale

Documentele necifrice personale pot oferi cercetătorului informații valoroase despre subiecții care le-au creat, despre modul în care văd ei lumea, despre motivațiile comportamentelor lor, despre credințele și reprezentările lor, dar, în același timp și despre mediul social în care trăiesc și acționează acești subiecți. Foarte multe dintre temele de cercetare sociologică sau psihosociologică impun folosirea documentelor personale necifrice ca sursă de informații, chiar dacă, de multe ori, metoda analizei documentare este corelată cu alte metode de cercetare.

Și documentele necifrice personale pot fi oficiale sau neoficiale. Cele oficiale sunt emise de autoritățile publice spre folosul personal al celor cărora li se adresează. Este cazul unor documente ca: certificatul de naștere, cartea de identitate, cerificatul de căsătorie, actele de proprietate, testamente, acte de donație, diverse adeverințe și dovezi. Ele pot fi utilizate în cercetare mai ales ca bază pentru identificarea subiecților cercetați, pentru a stabili sau a verifica anumite caracteristici ale lor, vârstă, venit, nivel de instrucție, rezidență etc. Sunt totuși utilizate destul de rar pentru că este mai ușor să fie cercetate arhivele oficiale în care se află, de obicei, duplicate ale acestor documente. Pentru cercetarea unor perioade mai îndepărtate din istoria unei colectivități asemenea documente, în măsura în care ele pot fi găsite și pot fi alcătuite colecții suficient de cuprinzătoare, reprezintă o sursă de informații de primă importanță.

De mai multă atenție se bucură însă, din partea sociologilor și a psihosociologilor, documentele necifrice personale neoficiale. G.W. Allport includea în această categorie *autobiografiile, jurnalele, scrisorile, chestionarele cu întrebări deschise, înregistrările textuale incluzând interviuri, confesiuni, narațiuni, anumite compoziții literare*. Includerea chestionarelor

cu întrebări deschise în această categorie poate naște discuții, ele ducându-ne cu gândul la o altă metodă de cercetare decât cea a analizei documentare, metoda anchetei, dar, trebuie ținut cont de faptul că, în analiza lor se aplică tehnicile de analiză folosite și în analiza documentară. Mai pot fi însă adăugate și alte tipuri de documente personale cum ar fi foile de zestre, spițele de neam, însemnările zilnice, memoriile, biografiile, istoriile orale.

Septimiu Chelcea arăta că aceste documente se caracterizează prin aceea că ele sunt realizate pentru a fi utilizate de către autorii înșiși sau de către apropiați ai acestora, se produc spontan, de cele mai multe ori, sunt confidențiale și reflectă experiența de viață a autorului (S. Chelcea, op. cit. p. 486).

Nu ne-am propus să vorbim despre fiecare tip de document în parte, despre specificul și aportul pe care el îl poate aduce în cercetarea sociologică sau psihosociologică. Trebuie însă să menționăm că utilizarea documentelor personale neoficiale presupune o serie de dificultăți, care țin atât de faptul că este greu de adunat o cantitate suficientă de asemenea documente, care să fie reprezentativă pentru un anumit grup, categorie de subiecți sau comunitate, cât și de tehnicile de prelucrare a acestor documente. Așa se face că există totuși destul de puține cercetări bazate doar pe analiza documentelor personale. Unul dintre exemplele clasice ale modului cum pot fi utilizate în cercetare documentele personale îl reprezintă celebra și monumentală lucrare elaborată la începutul secolului XX (1908 -1918) de către William I. Thomas și Florian Znaniecki, *The Polish Peasant in Europe and America (Țăranul polonez în Europa și America)*. Cei doi autori s-au bazat pe analiza documentară, în special a scrisorilor și autobiografiilor.

Cercetarea documentelor sociale trebuie să înceapă cu o analiză a modului în care au fost produse respectivele documente, pentru a putea decide asupra autenticității lor. Trebuie cunoscute motivele pe care le-a avut autorul lor atunci când le-a elaborat. Abordând problema motivației scrierii documentelor, a celor „redactate la persoana întâi”, G.W. Allport considera că pot fi identificate mai multe motive distincte: *pledoarie specială, exhibiționism, dorința de ordine, interesul literar, consolidarea perspectivei personale, catharsis, câștig bănesc, atribuirea unei sarcini, ajutor în terapie, salvarea și reîncadrarea socială, serviciul public, dorința de nemurire, interesul științific* (G.W. Allport, op. cit. pp.401-403). Cunoaștere

motivației autorului documentului ne permite, așa cum arătam, să decidem asupra adevărului său. Desigur, valoarea documentelor depinde și de tipul căruia ele aparțin.

Problema autenticității rămâne centrală în analiza valorii documentelor personale. Studiul lor permite reconstituirea faptelor sociale, dar ele rămân doar o reflectare a acestor fapte, niște „urme”, ca orice document social. Se poate face o apropiere între valoarea cognitivă a analizei documentelor personale și metoda anchetei. Cum arăta S. Chelcea, „*studiul lor* (al documentelor personale – n.n.) *are, într-un anume sens, aceeași valoare și aceleași, limite ca și interviul sau chestionarul*” (S. Chelcea, op. cit, p. 501). Chiar dacă informația conținută în documentele personale este mai bogată decât cea obținută prin metoda anchetei, calitativ cele două metode sunt asemănătoare. În practica cercetării metoda analizei documentare poate și trebuie corelată de fapt cu alte metode de cercetare

În încheierea acestui subcapitol vrem să vă propunem trei exemple de documente scrise necifrice. Primul dintre ele este un document public oficial, celelalte două sunt documente personale. Evenimentul la care se referă toate trei este unul important în istoria noastră națională, instaurarea regimului autoritar al regelui Carol al II-lea, la 10 februarie 1938. În urma alegerilor de la sfârșitul anului 1937, alegeri în care nici un partid nu obținuse majoritatea absolută, regele cheamă la guvernare partidul situat abia pe locul al patrulea, cu 9,15% din voturi, Partidul Național-Creștin, numindu-l prim ministru pe Octavian Goga. După mai puțin de două luni de guvernare, Goga este pus în situația de a-și da demisia, Carol al II-lea numind un guvern condus de patriarhul Miron Cristea, guvern cuprinzând oameni politici aparținând unor partide diferite dar uniți prin atașamentul față de rege și disponibilitatea de a accepta necondiționat dispozițiile acestuia. Este momentul în care, în România, începe lunga serie a unor regimuri nedemocratice, serie ce se va perpetua, până spre sfârșitul secolului XX, sub diferite forme de dictatură, uneori totalitară. Primul dintre documentele pe care vi le prezentăm este o proclamație către români dată de rege după instalarea noului guvern, de fapt după ce preluase puterea. Textul ei a fost discutat în prima ședință a noului guvern din noaptea de 10 spre 11 februarie 1938 și a fost publicată apoi în presă. Este, evident, o formă de justificare a loviturii de stat care tocmai se petrecuse, motivele reale ale regelui, adică preluarea întregii puteri politice, neapărând în această proclamație oficială. Cel de al doilea document este un fragment din însemnările politice ale lui Armand Călinescu, personaj politic foarte important al epocii, apropiat și sprijinitor al regelui, unul din

cei care l-au sfătuit și l-au ajutat în realizarea acestei lovituri de stat. El a fost ministru în guvernul Goga, va fi și în noul guvern, va ajunge curând prim ministru și va sfârși tragic, în septembrie 1939, asasinat de către legionari. Însemnările sale politice nu au fost scrise cu intenția de a fi publicate, ci doar ca modalitate de consemna evenimentele politice importante la care era martor și în care era implicat ca actor de primă mărime și, eventual, ca material de sprijin pentru elaborarea unor memorii pe care, din păcate, nu a mai apucat să le scrie. Cel de al treilea exemplu provine din jurnalul intim al lui Mihail Sebastian, un tânăr intelectual pe atunci, legat, deși evreu, într-un anumit fel, de cercul format în jurul lui Nae Ionescu, grup cu vederi de dreapta, cu simpatii legionare declarate. Mihail Sebastian, scriitor deja cunoscut în acea epocă, a rămas însă, și jurnalul său o dovedește, cu profunde convingeri și așteptări democratice. Fragmentul de jurnal de mai jos surprinde reacția acestui tânăr intelectual la evenimentele petrecute în februarie 1938, care îl surprind, și la care participă ca simplu spectator, e adevărat, avizat. Nici jurnalul lui Mihail Sebastian nu a fost, se pare, redactat cu intenția publicării ca atare. El este un *jurnal de bord* al scriitorului, în care își notează gândurile și stările sufletești. Încercăm, prin prezentarea celor trei exemple, să ilustrăm anumite tipuri de documente scrise, necifrice, oficiale și personale, dar și să arătăm cum, prin coroborarea lor se poate obține o imagine mai completă asupra unor evenimente sociale.

Ex. nr. 4. *Textul proclamației către români a regelui Carol al II-lea, din 11 februarie 1938*

Români,

Timp de 8 ani mi-am închinat toate gândurile și toate eforturile mele să cărmuiesc țara rezemându-mă pe organizațiile politice constituite.

Din cauza cerinței de a dobândi un număr cât mai mare de voturi, propaganda făcută cu prilejul diferitelor alegeri a adus o nesfârșită neliniște și turburare în viața și sufletul poporului meu.

Această turburare sufletească s-a dovedit adânc dăunătoare săpând chiar ființa neamului.

România trebuie salvată și sunt hotărât s-o fac, mânat de singurul și veșnicul meu gând: interesele permanente ale patriei și neprecupețita ei întărire.

Voi schimba deci această stare primejdioasă și voi păși fără șovăire la o cât mai grabnică îndreptare a acestor stări.

Pentru aducerea la îndeplinire a acestui imperativ național, am alcătuit, sub presedinția patriarhului României, un guvern cu oameni de răspundere care, mânați de cel mai desăvârșit patriotism, descătușați fiind de activitatea de partid, vor avea tot răgazul să-și închine toate gândurile și toată munca numai binelui obștesc.

Acest guvern va despoliticianiza viața administrativă și gospodărească a statului, va alcătui schimbările constituționale care să corespundă nevoilor noi ale țării și năzuințelor de astăzi ale unei României care trebuie să se întărească.

M-am hotărât să pășesc pe această nouă cale cu toată energia și convingerea că este scăparea patriei și o fac mânat de acel sentiment de dragoste fără margini pentru țara pe care am fost chemat să o cârmuiesc și să o apăr prin grația lui Dumnezeu și voința națională.

Sunt convins că această poruncă a timpului de astăzi corespunde nu numai unei nevoi vădite, dar și năzuinței sufletești a tuturor iubitorilor de neam ce doresc întărire și propășirea patriei.

În timpuri grele, singure mijloacele eroice sunt acelea care pot întări România și salvarea ei este suprema noastră lege, pe care o voi urma fără ezitare.

Așa să ne ajute Dumnezeu!

Trăiască România!

(Text publicat în *Universul*, 12 februarie 1938, preluat din **Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu**, 1999, *Istoria românilor în secolul XX*, Ed. Paideia, București, p. 361)

Ex. nr. 5. Fragment din însemnările politice ale lui Armand Călinescu

9 februarie. Sunt chemat, la ora 3,15, de Urdăreanu. Mă introduce la rege în locuința din dosul palatului, deși eram în vestiar.

Găsesc pe Rex cu Tătărescu. Acesta spune imediat: „Regret că nu am avut un om ca Armand Călinescu ca colaborator. Aș fi fost fericit”. Rex spune: „Pe d-ta, domnule Tătărescu, mă bizui în comitetul de patronaj, iar pe Călinescu mă bizui în guvern”.

Trecem în altă cameră și ne așezăm în jurul unei mese: Rex în cap, Tătărescu la dreapta, eu la stânga și lângă mine Urdăreanu.

Examinăm problema loviturii de stat. Guvern compus din comitet de patronaj (foști prim miniștri), cu patriarhul președinte, apoi titular eu la Interne, Micescu, general Antonescu și Victor Iamandi, Cancicov, Savu, Cămărășescu, V. Nițescu, Andrei Rădulescu, general Florescu.

Administrația luată de colonei în județ. Proclamația Rex, apoi stare de asediu, dizolvarea partidelor.

Dezbateri până la ora 6,30, stabilind programul pentru ziua de 10.

10 februarie. Goga e chemat în audiență. Rex îi spune că trebuie amânate alegerile. Goga își dă demisia. Sunt convocați foști prim-miniștri. Seara se constituie guvernul nou, sub președinția patriarhului. La 1 noaptea se ține la palat Consiliu sub președinția regelui. Proclamație, ofițeri ca prefecți etc.

11 februarie. Audiență la M.S. regina Maria.

12 februarie. Întrevedere cu Tătărescu: rolul meu.

(Armand Călinescu, 1990, *Însemnări politice*, Ed. Humnaitas, București, p. 377)

Ex. nr. 6. Fragment din jurnalul lui Mihail Sebastian

Vineri, 11[februarie 1938]

A căzut aseară guvernul Goga! Satisfacție reflexă, bruscă, expansivă, ca o irezistibilă destindere nervoasă. Îmi spuneam – și continuu mai ales acum să-mi spun, după o noapte de somn agitat – că lucrurile sunt foarte neclare, că ele pot rămâne la fel de grave, cel

puțin pentru noi, că represiunea antisemităe posibil să continue – și totuși nu mă pot opri să nu exult. E așa de consolator să vezicum se dezumflă brusc o mare impostură.

Dar ceea ce a dat nopții trecute un accent dramatic, de bucurie nervoasă, de excitație, de neliniște vioaie, de agitație optimistă, au fost știrile, sau mai curând zvonurile despre Germania.

Revoltă, lupte de stradă la Berlin, trei corpuri de armată înluoptă deschisă cu trupele de asalt etc., etc., etc. Era de necrezut, dar amețitor. Vechea mea descurajare încerca să refuze vestea, dar setea mea de bucurie – fie și momentană, fie și înșelătoare – voia să creadă, începea să creadă.

Până la 2 noaptea, singur pe stradă, în jurul Palatului, pierdut în mulțime, agățându-mă când de unul, când de altul – Carandino, Camil Ghiță Ionescu - , întrebând, transmițând mai departe, convins când dădeam de un sceptic, neîncrezător când dădeam de un convins. Nu mă puteam duce acasă – aș fi rătăcit toată noaptea. Și într-adevăr, atmosferas străzii era febrilă, stimulatorie, încărcată de așteptări, îndoieli, presupuneri.

Acuma, după ce au trecut câteva ore, după ce am citit ziarele (nesigure în privința Germaniei, unde situația e confuză, dar nu acută, nu imediat și iminent acută), sunt mai calm, și puțin bănuitor. Am impresia că sunt după o noapte de chef.

(**Mihail Sebastian**, 1996, *Jurnal 1935 – 1944*, Ed. Humanitas, București, p. 152)

REZUMAT :

Acest capitol urmărește prezentarea semnificațiilor termenului de document social, a rolului pe care documentele le pot avea în cercetare, modul de clasificare a documentelor sociale. Am încercat, de asemenea să prezentăm caracteristicile unei categorii anume de documente sociale, cele scrise, oferind și câteva exemple în acest sens.

TERMENI CHEIE:

- *document social*
- *urmă*
- *documente publice*
- *documente personale*
- *document oficiale*
- *documente neoficiale*
- *documente scrise*
- *documente nescrise*
- *recensământ*
- *precizie*
- *exactitate*
- *vizibilitate*

LECTURI PROPUSE:

L.4.1. PAUL RICOEUR: Proba documentară

Să ne întoarcem la istoricul din arhive. El e destinatarul lor în măsura în care niște urme au fost conservate de o instituție cu scopul de a fi consultate de cei abilitați s-o facă, în conformitate cu regulile privind dreptul de acces , perioada de consultare variind după categoria de documente.

În acest stadiu se afirmă noțiunea de probă documentară care desemnează partea de adevăr istoric accesibilă în această etapă a operației istoriografice. Două întrebări: ce înseamnă a dovedi în cazul unui document sau al unui mănunchi de documente - și ce este astfel dovedit?

Răspunsul la prima întrebare se înnoadă în punctul de articulare al fazei documentare cu faza explicativă și comprehensivă și, dincolo de aceasta cu faza literară a reprezentării. Dacă rolul de dovadă e legat de documentele consultate, aceasta se întâmplă deoarece istoricul vine la arhive cu întrebări. Deci noțiunile de interogare și de chestionar sunt primele care trebuie folosite în elaborarea probei documentare. Istoricul se angajează într-o cercetare a arhivelor înarmat cu întrebări. Marc Bloch este încă o dată unul dintre primii care, în opoziție cu teoreticienii numiți de el pozitivisti iar de noi metodici, cum ar fi Langlois și Seignobos, a pus în gardă împotriva a ceea ce el consideră a fi o naivitate epistemologică, și anume ideea că ar putea exista o fază numărul unu în care istoricul ar aduna documentele, le-ar citi și le-ar cântări autenticitatea și veridicitatea, după care ar urma o fază numărul doi, în care le-ar utiliza. În Douze Leçons sur l'histoire, Antoine Prost repetă cu insistență, așa cum făcuse și Paul Lacombe, următoarele: nu există observație fără ipoteze, nici fapt fără întrebări. Documentele nu vorbesc decât dacă li se cere să verifice, adică să facă adevărată o anumită ipoteză. Interdependență, așadar, între fapte, documente și întrebări. A. Prost scrie: "Întrebarea este aceea care construiește obiectul istoric prin realizarea unui decupaj original în universal nelimitat al faptelor și documentelor posibile" (Douze leçons sur l'histoire, p.79). Autorul întâlnește astfel aserțiunea lui Paul Veyne, conform căreia travaliul actual al istoricului se caracterizează printr-o „prelungire a chestionarului”. Or, această prelungire e provocată de formularea unor ipoteze asupra locului ce îi revine fenomenului chestionat în înlănțuirile care implică explicația și înțelegerea. Întrebarea istoricului, mai spune autorul nostru, „nu este o întrebare goală, e o întrebare ce conține în ea o anumită idee a surselor documentare și a procedurilor de cercetare posibile” (op. cit., p.80). Urma, documentul, întrebarea formează astfel treptedul de bază al cunoașterii istorice. Această apariție a întrebării ne oferă prilejul de a arunca o ultimă privire asupra noțiunii de document elaborată mai sus pornind de la noțiunea de mărturie. Prins în mănunchiul de întrebări, documentul nu încetează să se îndepărteze de mărturie. Nimic nu este în sine document, chiar dacă orice reziduu al trecutului este potențial urmă. Pentru istoric, documentul nu este pur și simplu dat, așa cum ar putea sugera ideea de

urmă lăsată. El este căutat și găsit. Mai mult, el e circumscris și, în acest sens, constituit și instituit ca document, prin interogare. Pentru un istoric, totul poate deveni document, de la ruinele scoase la iveală prin săpăturile arheologice și alte vestigii, până la informațiile cele mai diverse și frapante precum mercuriale, curbe de prețuri, registre parohiale, testamente, bănci de date, statistici etc. Devine prin urmare document tot ce poate fi interogat de istoric în intenția de a găsi acolo o informație asupra trecutului. Multe dintre aceste documente nu mai constituie astăzi mărturii. Seriile de elemente omogene despre care vom vorbi în capitolul următor nu mai pot fi nici măcar atribuite celor numiți de Marc Bloch martori fără voie. Aceeași caracterizare a documentului prin interogația ce i se aplică e valabilă pentru o categorie de mărturii nescrise, mărturiile orale înregistrate pe care microistoria și istoria timpului prezent le folosesc mult. Ele au un rol considerabil în conflictul dintre memoria supraviețuitorilor și istoria deja scrisă. Or, aceste mărturii orale nu constituie documente decât după ce sunt înregistrate; ele părăsesc atunci sfera orală pentru a intra în sfera scrierii, îndepărtându-se astfel de rolul de mărturie din conversația curentă. Se poate spune atunci că memoria e arhivată, documentată. Obiectul său a încetat de a mai fi o amintire în sensul propriu al cuvântului, adică nu se mai află într-o relație de continuitate și de apropiere cu un prezent al conștiinței.

(P. Ricoeur, [2000] 2001, *memoria, istoria, uitarea*, Ed. Amarcord, Timișoara, pp. 215-216)

L. 4.2. HENRI H. STAHL : Precizie și exactitate

Orice caracterizare a unui fenomen oarecare prin fraze aproximative, precum de pildă: „de obicei”, „uneori”, „foarte des”, „în unele cazuri”, „foarte mult” sau „foarte mare” etc. nu este admisibilă. O determinare cantitativă nu este concludentă decât dacă este făcută precis prin numărare sau măsurare, lipsa de precizie indicând întotdeauna o observație insuficientă.

Nu putem deci să ne mulțumim a spune de pildă, gazetărește, că „la șezătoarea organizată în ziua de ieri, la Căminul Cultural am avut o numeroasă asistență”. Ci se cade, dacă lucrăm corect, să dăm mai multă precizie afirmației noastre, numărând efectiv spectatorii pe măsură ce intră în sală, astfel ca să putem afirma că au asistat, să spunem, 126 de oameni.

De asemenea nu putem spune că o sală a Căminului este „încăpătoare”, ci trebuie să spunem că are o capacitate de 320 m pătrați.

„Precizarea” nu ajunge însă nici ea; ci trebuie să fie dublată și de exactitate; adică numărătoarea trebuie să fie făcută corect. Pot spune precis: „acest om are înălțimea de 1,65 m”, evaluându-l din ochi. Dacă, în realitate, măsurat cu metrul, el are 1,68 m, afirmația, deși e „precisă” este totuși „inexactă”.

(Henri H. Stahl, 1974, Teoria și practica investigațiilor sociale. Metode și tehnici, vol. 1, Ed. Științifică, București, pp. 304-305)

L.4.3. GORDON W. ALLPORT: Documentele personale

Putem defini un document personal ca fiind orice mărturie scrisă sau orală, elaborată în afara oricărei constrângeri, care aduce intenționat sau neintenționat informații referitoare la structura și dinamica vieții autorului. Printre acestea trebuie să includem cu siguranță : 1) autobiografiile, comprehensive sau de interes restrâns; 2) jurnalele, intime sau cele care relatează evenimente zilnice; 3) scrisori; 4) chestionare cu întrebări deschise (dar nu testele standardizate); 5) înregistrări textuale, incluzând interviuri, confesiuni, narațiuni; 6) anumite compoziții literare.

Este important de notat că toate acestea sunt documente redactate la persoana întâi. Pe lângă acestea, menționăm diferitele documente scrise la persoana a treia: studii de caz, biografii.

Poate că primul lucru ce trebuie stabilit în legătură cu orice document redactat la persoana întâi este motivul scrierii lui. S-ar părea că există cel puțin o duzină de motive distincte.

1. Pledoarie specială. Un scriitor se poate întrece pe sine în a dovedi că ceilalți sunt mai păcătoși decât el. Poate că nici o autobiografie nu e total lipsită de autojustificare, dar intensitatea acestui motiv diferă mult de la document la document.

2. Exhibiționism. *Asemănător este documentul în care egoismul se dezlănțuie. Autorul caută să se etaleze pe sine – atât prin păcatele, cât și prin virtuțile sale – într-o lumină cât mai vie posibilă. Rousseau își începe Confesiunile cu următorul fragment de autoetalară: „Alcătuiesc o lucrare cum n-a mai fost alta la fel și a cărei înfăptuire nu va avea imitator. Vreau să înfățișez semenilor mei un om în tot adevărul firii lui; și omul acesta voi fi eu...”*

3. Dorința de ordine. *Așa cum sunt oameni care își curăță continuu camera și își pun ordine în ceea ce la aparține, tot astfel sunt cei care țin jurnale, care nu pot dormi noaptea până ce anumite experiențe ale zilei nu au fost notate. Acest motiv pare coercitiv, dar rezultatul poate fi valoros pur și simplu pentru că este circumstanțial, ca în cazul celebrului jurnal al lui Pepys.*

4. Interesul literar. *Multe documente personale sunt scrise într-o formă artistică pentru a da autorului și cititorului sentimentul simetriei și perfecțiunii. Rezultatul poate fi idilic ca în Marbacka de Selma Lagerlöf sau viguros ca în Black Boy de Richard Wright.*

5. Consolidarea perspectivei personale. *Multe documente sincere sunt încercări de a face un „inventar” la o răscruce în viață, adesea la vârsta mijlocie. H.G. Wells mărturisește acest lucru ca prim motiv pentru scrierea lucrării Experiment in Autobiography.*

6. Catharsis. *Multe documente sunt scrise pentru a asigura reducerea tensiunii. Documentele de acest tip sunt atât substitute de tensiune cât și amortizori de acțiune. Autorul care nu poate obține o reducere a tensiunii prin acțiune poate să se exprime printr-un scris năvalnic.*

7. Câștig bănesc. *Uneori, studenții, șomerii, refugiații sunt atrași de oferta în bani a psihologului în schimbul unor documente autobiografice. Judecând producțiile realizate în virtutea unei astfel de recompense, calitatea lor nu e în mod necesar compromisă. Dar ori de câte ori banii determină realizarea unor documente bune, este probabil că autorii au fost atrași de sarcină și din alte motive.*

8. Atribuirea unei sarcini. *În colegiu, studenții pot fi invitați să scrie autobiografii. (E de prost gust să se ceară realizarea unei asemenea sarcini, deși experiența arată că dacă*

studenții au ocazia să aleagă între a scrie un studiu de caz despre o altă persoană și o autobiografie, aproximativ 80% dintre ei aleg să-și scrie autobiografia).

9. Ajutor în terapie. *Un pacient care produce o autobiografie sau alt document personal pentru terapeutul său procedează așa pentru a-și ajuta propriul tratament. Deși documentele de acest tip sunt probabil demne de încredere, ele înclină mai mult spre latura tulburărilor decât spre relatarea unei funcționări normale.*

10. Salvarea și reîncadrarea socială. *Confesiunile unui fost criminal, spion, alcoolic, toxicoman conțin rugăminți implicite de iertare și reacceptare socială. În general, ele sunt motivate și de o conversiune adevărată și de dorința de a-i ajuta pe alții.*

11. Serviciul public. *Similare sunt și documentele care sunt motivate de realizarea unei reforme sociale sau politice. Clifford Beers în A Mind that Found Itself (Un spirit care s-a găsit pe sine) dorea să îmbunătățească soarta alienaților. Autobiografiile unor negri, ale unor muncitori din orașe satelit sau ale unor luptători politici intră în această categorie.*

12. Dorința de nemurire. *Documentele personale reflectă adesea „lupta împotriva uitării”. A fi uitat înseamnă a muri a doua oară și definitiv. Acest motiv, deși nu e rar, este prea puțin exprimat în mod deschis.*

13. Interesul științific. *Indivizii culți, inclusiv studenții, adesea își oferă jurnalele sau alte documente psihologilor pentru studiu științific. Documentele nu au fost redactate în acest scop și totuși ele sunt cedate cu această intenție lăudabilă.*

Enumerăm această mare varietate de motive numai pentru a ilustra prima noastră problemă metodologică. Până când nu știm cum și de ce a luat ființă documentul respectiv nu putem decide cât adevăr să-i acordăm și nici nu putem să apreciem plenitudinea relatării.

(G. W. Allport, [1937] 1981, Structura și dezvoltarea personalității, Ed. Didactică și Pedagogică, București, pp. 401-403)

BIBLIOGRAFIE :

1. **ALLPORT, Gordon W.**, [1937] 1981, *Structura și dezvoltarea personalității*, Ed. Didactică și Pedagogică, București
2. **BUZĂRNESCU, Ștefan**, f.a., *Sociologia opiniei publice*, Ed. Didactică și Pedagogică, București
3. **CHELCEA, Septimiu**, 1981, „Utilizarea documentelor personale în cercetarea sociologică”, în *Viitorul social*, anul X, martie-aprilie 1981, pp. 265-274
4. **CHELCEA, Septimiu (coord)**, 1985, *Semnificația documentelor sociale*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București
5. **CHELCEA, Septimiu**, 2001, *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, Ed. Economică, București
6. **CLARET, Jaques**, [1979] 1982, *Ideea și forma*, Ed. științifică și enciclopedică, București
7. **CUILENBURG, J.J. Van, SCHOLTEN, O.S., NOOMEN, G.W.**, [1991] 1998, *Știința comunicării*, Ed. Humanitas, București
8. **DAVAL, Roger**, 1963, *Traité de psychologie sociale*, P.U.F., Paris
9. **GRAWITZ, Madeleine**, 1996, *Méthodes des sciences sociales*, ediția a X-a, Dalloz, Paris
10. **ILUȚ, Petru**, 1997, *Abordarea calitativă a sociumanului*, Ed. Polirom, Iași
11. **JUAN, Salvador**, 1999, *Méthodes de recherche en sciences sociohumaines*, P.U.F., Paris
12. **MIHU, Achim**, 1992, *Introducere în sociologie*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca
13. **MOSER, C.A.**, [1963] 1967, *Metodele de anchetă în investigarea fenomenelor sociale*, Ed. științifică, București
14. **MUCCCHIELLI, Alex**, [1996] 2002, *Dicționar al metodelor calitative în științele umane și sociale*, Ed. Polirom, Iași
15. **POURTOIS, Jean-Pierre, DESMET, Huguette**, 1997, *Épistémologie et instrumentation en sciences humaines*, Ed. MARDAGA, Liège
16. **RICOEUR, Paul**, [2000] 2001, *Memoria, istoria, uitarea*, Ed. Amarcord, Timișoara
17. **STAHL, Henri H.**, 1974, *Teoria și practica investigațiilor sociale, vol 1*, Ed. științifică, București

18. **STAHL, Henri H.**, 1980, *Teorii și ipoteze privind sociologia orînduirii tributare*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, pp.

18. **VLĂSCÉANU, Lazăr**, 1986, *Metodologia cercetării sociale. Metode și tehnici*, Ed. științifică și enciclopedică, București

19. **XENOPOL, A. D.**, 1900, *Principiile fundamentale ale istoriei*, Tipografia H. Goldner, Iași

4. OSERVAȚIA

3.1. Caracteristici ale observației ca metodă de cercetare a realității sociale

Septimiu Chelcea (2001)

Definiție: „în sens larg, observația sociologică este definită ca cercetare concretă, de teren, empirică și, în sens restrâns, ca metodă științifică de colectare a datelor cu ajutorul simțurilor (văz, auz, miros etc.) în vederea inferențelor sociologice și psihologice pentru a verifica ipotezele sau pentru a descrie sistematic și obiectiv mediul înconjurător, oamenii și relațiile interpersonale, comportamentele individuale și colective, acțiunile și activitățile, comportamentul verbal, obiectele fizice, produsele activităților creative ale persoanelor și grupurilor umane” (p. 359)

Obs. Diferența dintre *observația neștiințifică* și *observația științifică*. Ultima urmărește să dea o semnificație lucrurilor și proceselor percepute, să verifice ipotezele pentru a identifica o regularitate, o lege de producere a lor. Observația științifică presupune cu necesitate un scop al cunoașterii, planificarea, desfășurarea după anumite reguli bine stabilite. (p. 357)

Obs. Termenul de „observație” poate desemna: o etapă a cunoașterii (inițială, fază exploratorie), un tip de acțiune realizată de cel care observă (colectare sistematică a datelor), datele colectate, produsul final (după Ruth C. Kohn și Pierre Nègre). (p.357)

IMP. „În științele socioumane observația este înainte de orice observarea omului de către om, fapt ce o particularizează față de observația din științele naturii, fiind vorba de un raport între două persoane care „își dau seama” și reacționează ca atare” (p. 357).

Imp. Avantaje. – superioritate sau față de anchetă sau de studiul documentelor, atunci când se studiază comportamentul nonverbal (Kenneth D. Bailey)

- se înregistrează comportamentele individuale sau colective chiar în momentul desfășurării lor.
- Înregistrează comportamentele în condițiile naturale ale desfășurării lor.
- Observația este slab reactivă (John M. Johnson) în comparație cu experimentul sau cu ancheta (chiar dacă și observația poate induce uneori anumite modificări ale comportamentului), „Observația elimină în bună măsură artificializarea studiului vieții sociale” (p. 358).
- Avantajul de a permite analize longitudinale, prin înregistrarea comportamentelor sau environment-ului un timp mai îndelungat.

Imp. Dezavantaje. – control redus asupra variabilelor externe;

- dificultăți de cuantificare;
- limitarea la studiul unor eșantioane mici;
- dificultatea de a pătrunde în anumite medii și de a studia comportamente intime (dezavantaje sistematizate de K.D. Bailey) (p. 358).

Henri PERETZ (2002)

Imp. Accepțiuni ale termenului „observație”:

1. Observația în sens larg, ca observație a schimbărilor sociale, „semnifică o metodă de analiză a perioadei contemporane, culegând în acest sens tot felul de date statistice, de documente și de întrevederi pentru a avea o privire de ansamblu asupra a ceea ce se întâmplă astăzi”. Observatorul nu a examinat el însuși în mod direct situația pe care descrie. De ex. „observatorul schimbărilor sociale”

2. „Utilizarea vagă”, s-ar potrivi cu un fel de preanchetă rapidă. Observațiile realizate apar sub forme episodice sau anecdotice.
3. Observația este identificată cu expresia „muncă de teren”, sau „field work”. Observatorul este prezent în câmpul observat, folosește o serie întreagă de procedee reactive și nonreactive de culegere a informațiilor.
4. *În sens mai restrâns și mai determinat, observația se poate utiliza în cazul unei situații sociale pentru înregistrare și interpretare, străduindu-se să nu o modifice*” Această situație socială este produsul unei interacțiuni între participanții înșiși și, într-un fel, între participanți și observator. (Se exclud din acest sens observațiile provocate, sau cele de laborator). (pp. 21-23).

Bibliografie:

1. **AGABRIAN, Mircea**, (2004), *Cercetarea calitativă a socialului*, Institutul European, Iași
2. **BĂBAN, Adriana**, (2002), *Metodologia cercetării calitative*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
3. **CAUC, Ion, MANU, Beatrice, PÂRLEA, Daniela, GORAN, Laura**, (2003), *Metodologia cercetării sociologice. Metode și tehnici de cercetare*, Ed. Fundației „România de mâine”, București
4. **CHELCEA, Septimiu**, (1975), *Chestionarul în investigația sociologică*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București
5. **CHELCEA, Septimiu**, (2001), *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, Ed. Economică, București
6. **CHELCEA, Septimiu**, (2004), *Inițiere în cercetarea sociologică*, Ed. comunicare.ro, București
7. **GRAWITZ, Madeleine**, (1996), *Méthodes des sciences sociales*, ed. a 10-a, Ed. Dalloz, Paris
8. **ILUȚ, Petru**, (1997), *Abordarea calitativă a socioumanului*, Ed. Polirom, Iași

- 9. JODELET, Denise**, [2003] (2007), *Privire generală asupra metodologiilor cantitative*, în S. Moscovici, F. Buschini (coord.), *Metodologia științelor socioumane*, Ed. Polirom, Iași (trad. V. Savin)
- 10. JUAN, Salvador**, (1999), *Méthodes de recherche en sciences sociohumaines. Exploration critique des techniques*, P.U.F., Paris
- 11. MUCCHIELLI, Alex (coord.)**, [1996] (2002), *Dicționar al metodelor calitative în științele umane și sociale*, Ed. Polirom, Iași (trad. V. Suciu)
- 12. PERETZ, Henri**, [1998] (2002), *Metodele în sociologie. Observația*, Institutul European, Iași (trad. C. Gavriluță)
- 13. POURTOIS, Jean-Pierre, DESMET, Huguette**, (1997), *Epistémologie et instrumentation en sciences humaines*, Ed. Mardaga, Liège
- 14. QUIVY, Raymond, CAMPENHOUDT, Luc Van**, (2006), *Manuel de recherche en sciences sociales*, ed. a 3-a, Ed. Dunod, Paris
- 15. SILVERMAN, David**, [1993], *Interpretarea datelor calitative. Metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii*, Ed. Polirom, Iași
- 16. STAHL, Henri H.**, [1934] (2001), *Tehnica monografiei sociologice*, ediție îngrijită de S. Chelcea, Ed. SNSPA, București
- 17. STAHL, Henri H.**, (1974), *Teoria și practica investigațiilor sociale. Metode și tehnici*, vol. 1, Ed. Științifică, București
- 18. VLĂSCEANU, Lazăr**, (1986), *Metodologia cercetării sociale*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București

5.EXPERIMENTUL

Definirea experimentului ca metodă de cercetare.

Experimentul, sau observația controlată, reprezintă, în toate științele, „calea regală” a cercetării deoarece ea permite punerea în evidență a unor relații cauzale între diferiți factori. Dacă în științele naturii experimentul este, la ora actuală, principala metodă de cercetare, în științele sociale aplicarea experimentului ridică o serie de probleme, obiectul acestor științe este diferit de cel al științelor naturii, maturizarea metodologică a științelor sociale este încă în curs de realizare și de aceea metoda experimentală este mai puțin aplicată și presupune o serie întreagă de precauțiuni în aplicare. Este adevărat că unele dintre științele sociale, cum ar fi psihologia sau psihologia socială aplică, încă de la constituirea lor, pe scară largă cercetarea experimentală, în timp ce în altele, ca sociologia, politologia, antropologia socială, aplicarea acestei metode este limitată.

Pentru toate științele sociale, dificultățile aplicării experimentului ca metodă de cercetare țin, în primul rând, de complexitatea obiectului de cercetare. Subiecții umani, grupurile sociale, instituțiile, organizațiile, comunitățile umane au un caracter foarte complex, ceea ce face foarte dificil (uneori chiar imposibil) de controlat toate variabilele care sunt implicate în procesele psiho-sociale sau sociale. Pe de altă parte, aplicarea experimentului ridică o serie de probleme de etică a cercetării, prin aplicarea acestei metode se pot aduce prejudicii subiecților sau grupurilor implicate în experiment. Adesea nu este nici etic, nici admisibil să intervenim în viețile oamenilor ca să vedem ce se întâmplă.

Dintre numeroasele definiții care au fost date acestei metode de cercetare în științele sociale, ne vom opri la două:

Leon Festinger considera că experimentul „constă în observarea și măsurarea efectelor manipulării unor variabile independente asupra variabilelor dependente într-o situație în care acțiunea altor factori (prezenți efectiv dar străini studiului) este redusă la minimum”(1963).

Septimiu Chelcea, într-o cunoscută lucrare dedicată acestei metode, considera că „experimentul psihosociologic constă în analiza efectelor unor variabile independente asupra

variabilelor dependente într-o situație controlată, cu scopul verificării ipotezelor cauzale”(1982).

Din cele două definiții putem să ne dăm seama de faptul că experimentul este o „observație controlată”, în sensul că cercetătorul intervine în câmpul social observat, manipulează anumite variabile pentru a descoperi anumite relații cauzale. Spre deosebire de observația propriu-zisă, care este o metodă non-reactivă, în cazul experimentului avem de a face cu o metodă reactivă.

Principalele concepte legate de metoda experimentală

I. Control . Controlul este principala caracteristică a experimentului. Efectuat de către cercetător, de el depinde validitatea și fidelitatea cercetării. Controlul înseamnă asigurarea condițiilor de repetabilitate a rezultatelor, ori de câte ori se reia cercetarea. Controlul vizează mai multe elemente ale experimentului. Este vorba, în primul rând, de controlul factorilor introduși în experiment, sau a modificărilor produse unor factori, considerați independenți, pentru a declanșa anumite comportamente specifice. În al doilea rând, este vorba despre controlul factorilor a căror influență urmează a fi eliminată prin suprimarea lor sau prin păstrarea lor constantă. În al treilea rând controlul se referă la modalitatea de constituire, de către cercetător, a grupurilor experimentale și a grupurilor „martor”. În sfârșit, controlul se referă la efectuarea măsurătorilor, la aparatele utilizate în acest scop.

II. Variabile. Într-un experiment putem întâlni patru categorii de variabile.

a. Variabilele explanatorii (experimentale, interne). Ele se diferențiază în:

a.1. Variabile independente

a.2. Variabile dependente.

Variabilele independente sunt date de factorii introduși în experiment de către cercetător sau de alte instanțe și ai căror parametri (valoare, intensitate, durată, frecvență etc.) se modifică în timp.

Variabilele dependente iau valori diferite în urma influenței pe care o au asupra lor variabilele independente.

De exemplu, într-un experiment psihosociologic, salariul poate fi considerat ca variabilă independentă, iar absenteismul angajaților ca variabilă dependentă.

b. Variabilele exterioare controlate. Sunt factori exteriori relației presupuse între variabilele explanatorii, a căror valori sunt menținute constante, sunt deci factori controlați.

c. Variabilele exterioare necontrolate. Sunt factori exteriori relației dintre variabilele explanatorii, dar a căror valori sunt lasate necontrolate, cu bună știință de către cercetător. Acest lucru se petrece de obicei datorită complexității acestor variabile sau a imposibilității tehnice de a le controla.

d. Variabilele exterioare necontrolate care dau erori randomizate. Randomizarea este un procedeu statistic prin care cercetătorul se asigură că toți subiecții, factorii, evenimentele au aceleași șanse de apariție în condițiile experimentale. Ideea este că influențele, pozitive și negative ale acestor variabile asupra variabilelor explanatorii se anulează reciproc.

Un experiment ideal este acela în care toate variabilele exterioare sunt controlate. Acest lucru nu este posibil, mai ales în științele sociale. Un experiment riguros este acela în care toate variabilele exterioare necontrolate sunt randomizate.

III. Grupul. În cazul experimentului în științele sociale putem vorbi despre două tipuri de grupuri: *grup experimental* și *grup de control (grup martor)*.

Grupul experimental reprezintă ansamblul persoanelor asupra cărora acționează variabila independentă introdusă de cercetător.

Grupul de control servește pentru compararea efectelor introducerii variabilei independente. Asupra lui nu acționează variabila independentă, de aceea se mai numește și grup martor.

IV. Momentul experimental. Vorbim despre momentele t_1 și t_2 ale experimentului, momentele în care se măsoară variabilele dependente, înainte de introducerea variabilei

independente și după introducerea acesteia. Unii cercetători vorbesc și despre momentul *th*, perioada în care grupul experimental este pregătit pentru introducerea variabilei independente.

V. Situația experimentală. Aceasta cuprinde ansamblul persoanelor (cercetători, personal ajutător, subiecți), al obiectelor (aparatură de producere a stimulilor sau de măsurare) precum și condițiile concrete în care se desfășoară experimentul. Situațiile experimentale pot fi *naturale* sau *de laborator*, create de către cercetător.

Tipuri de experimente

Există mai multe criterii în funcție de care se poate face delimitarea diferitelor tipuri de experimente, cum ar fi:

- gradul și specificul intervenției cercetătorului în manipularea variabilelor;
- nivelul controlului variabilelor;
- natura variabilelor modificate;
- locul și funcția experimentului în cadrul cercetării.

John Stuart Mill făcea distincția între *experimentul natural*, în care situația experimentală este oferită de natură, și *experimentul artificial*, în care situația este creată de către cercetător. În cadrul experimentului natural cercetătorul observă situația înainte și după producerea unei schimbări determinate de apariția unui factor natural accidental sau de combinație specifică de factori obișnuiți, naturali și sociali. De exemplu, observarea vieții zilnice a unei comunități înainte și după producerea unei catastrofe constituie un exemplu de asemenea experiment. Acest tip de experiment se apropie de observația clasică. În cazul experimentului artificial, cercetătorul este cel care creează situația experimentală.

O tipologie a experimentelor din științele sociale, plecând de la funcția pe care acestea o au în procesul de cunoaștere științifică este cea propusă de către Allen L. Edwards în 1950, care distinge experimentul *explorativ*, *metodic*, *științific* și *critic*. Experimentul explorativ are funcția de sondare a situațiilor sociale mai puțin cunoscute, fără a porni de la ipoteze foarte exacte, încercând să precizeze problemele ce urmează a fi clarificate în cursul unor cercetări științifice ulterioare. Experimentul metodic are și el o funcție pregătitoare în procesul de cunoaștere, dar ceva mai avansată, urmărindu-se, în acest caz, validarea raporturilor dintre variabilele

experimentale. Experimentul științific propriu-zis este cel în cadrul căruia se măsoară influența unei variabile independente asupra variabilei dependente. Experimentul critic are rolul de a testa ipotezele cauzale, oferind un nivel de cunoaștere superior.

Septimiu Chelcea consideră că tipurile de experiment cele mai întâlnite sunt *experimentul de laborator* și *experimentul de teren*. Specificul experimentului de laborator (întâlnit în psihologie și în psihologia socială), nu este neapărat acela că se desfășoară în laborator, ci faptul că, în acest caz, avem de a face cu o izolare cât mai deplină a variabilelor explanatorii, ceea ce duce la crearea unei „situații artificiale”. Obiectivul este însă de a apropia cât mai mult posibil situația experimentală creată în laborator de situația reală din teren. Avantajele acestui tip de experiment sunt legate de faptul că oferă posibilitatea de a pune în evidență relațiile cauzale dintre variabila independentă și variabila dependentă, de a avea un control mai bun asupra variabilelor exterioare și de a avea posibilitatea explorării dimensiunilor și parametrilor variabilelor complexe. Dezavantajele lui sunt legate de faptul că, totuși, caracteristicile variabilelor sunt modificate, fie prin reducerea intensității lor, fie prin „supraîncărcarea operatorie”, adică adăugarea unor sarcini suplimentare pentru subiecți, limitarea posibilităților lor de răspuns sau reducerea timpului lor de decizie. De fapt, însăși abstragerea variabilelor din mediul real, ca și combinarea lor după voința cercetătorului constituie o denaturare a acțiunii lor. Pe de altă parte, însăși prezența experimentatorului sporește gradul de artificialitate a acestui tip de experiment. Comportamentul experimentatorului, statusul său social, relațiile sale anterioare cu subiecții, au efecte asupra subiecților. De asemenea, și subiecții pot introduce anumite distorsiuni. Având în vedere că ele se desfășoară cu subiecți voluntari, cu motivații foarte diverse ale participării la experiment, fac ca eșantioanele de subiecți să fie diferite de populația de referință a cercetării.

Experimentul de teren, numit și experiment natural, este o cercetare bazată pe cunoștințe teoretice, în care experimentatorul manipulează o variabilă independentă într-o situație socială reală, în vederea verificării unei ipoteze. Subiecții sunt observați în condițiile naturale ale vieții lor, variabilele independente au caracteristici reale, experimentatorul nu influențează prin prezența sa situația experimentală, motivația subiecților este legată de situația reală, validitatea externă a acestui tip de experiment este mai mare.

Etapele cercetării experimentale

Ca în cazul oricărei metode de cercetare, și în cazul experimentului demersul de cercetare presupune parcurgerea anumitor etape. Trebuie să precizăm că, în general, cercetarile în științele sociale nu încep cu folosirea experimentului. Pentru a putea aplica această metodă este necesară acumularea de suficiente date de observație și verificarea unor ipoteze empirice. Dea abia după ce au fost formulate ipoteze asupra unor relații cauzale se poate trece la experimentare pentru a verifica aceste ipoteze.

Principalele etape ale cercetării experimentale sunt:

1. Alegerea problemei de cercetare, care trebuie făcută atât în funcție de necesitățile practicii sociale cât și în funcție de logica dezvoltării științei respective. Desigur, personalitatea cercetătorului, valorile sale, pasiunea sa, experiența științifică pe care o are, au un rol important în alegerea problemei de cercetare.

2. Alegerea variabilelor explanatorii. Acestea sunt alese în funcție de ipotezele avansate. Alegerea depinde atât de pregătirea cercetătorului, de experiența sa, de intuiția lui, cât și de condițiile concrete în care se poate desfășura experimentul. Este necesară și pretestarea acestui sistem de variabile.

3. Stabilirea situației experimentale. În funcție de variabilele alese, și evident de ipotezele cercetării, se face optează pentru un experiment de laborator sau pentru un experiment de teren. În cercetările de psihologie socială, desfășurate de foarte multe ori în cadrul universităților, opțiunea pentru experimentul de laborator este legată și de existența unui laborator de psihologie socială, cu dotări speciale, care fac posibilă desfășurarea experimentului.

4. Stabilirea subiecților în grupurile experimentale și de control. Pentru a asigura controlul intern, dar și extern asupra variabilelor, modul în care se face stabilirea subiecților trebuie să fie foarte riguroasă. Pentru a se asigura că avem caracteristici similare ale subiecților din grupul experimental și din cel de control, se recurge, de obicei la procedeul eșantionării și, uneori, la procedeul potrivirii pe perechi. În cazul experimentelor de teren, eșantionarea este utilizată mai frecvent.

5. *Manipularea și măsurarea variabilelor.* Este momentul esențial în desfășurarea experimentului. În raport cu specificul manipulării variabilei independente, se poate face distincția între experimentele prin izolarea unuia sau mai multor factori, experimentele prin introducerea de factori noi și experimentele prin modificarea unuia sau mai multor factori existenți. Manipularea variabilelor se poate face în mai multe moduri.

a. *Prin instrucțiunile date subiecților.* Cercetătorul manipulează variabilele dând anumite instrucțiuni grupului experimental și cu totul alte instrucțiuni grupului de control, obținând astfel variații în îndeplinirea sarcinii experimentale. De exemplu, așa a procedat Morton Deutsch, într-un experiment desfășurat în 1949, ce își propunea să studieze efectele cooperării și ale competiției asupra proceselor de grup. Dând aceeași sarcină grupului experimental și grupului de control, dar a dat instrucțiuni diferite celor două grupuri. Subiecții din grupul experimental au fost informați că vor fi clasificați după contribuția lor la rezolvarea sarcinii, iar notele vor fi trecute în situația matricolă universitară (era vorba despre grupuri de studenți), în timp ce subiecții din grupul de control au primit informația că se va nota doar rezultatul colectiv, fiecare student urmând să fie notat cu calificativul general al grupului. S-a creat astfel o situație de conflict, în grupul experimental, care a fost comparată cu situația de cooperare din grupul de control, urmărindu-se efectele în planul relațiilor interpersonale.

b. *Folosirea raportului „fals”.* De exemplu, Leon Festinger, într-un experiment din 1943, în care studia nivelul de aspirații, a utilizat această tehnică pentru a vedea cum se modifică nivelul de aspirații când subiecții din grupul experimental sunt informați că au avut o performanță superioară sau inferioară altora, cu un statut social mai ridicat sau mai scăzut decât al lor. Este, în fond, vechiul procedeu pedagogic de stimulare a activității școlare prin aprecierea superlativă a activității celorlalte clase de elevi: profesorul spune celor din clasa a V-a A, de exemplu, că cei din a V-a B sunt cei mai disciplinați, iar celor din a V-a B că cei din a V-a A sunt pe locul întâi la disciplină.

c. *Folosirea subiecților „complici” și limitarea comportamentelor,* sunt tehnici folosite mai ales în experimentul de laborator. Stanley Milgram, în celebrul său experiment asupra obedienței a folosit asemenea subiecți „complici”, care sunt de fapt colaboratori ai cercetătorului și care „joacă” un anumit rol, au un anumit comportament indicat de către experimentator pentru a vedea care este reacția subiecților reali la acest comportament.

Manipularea variabilelor este în strânsă relație cu măsurarea acestora. Pot exista anumite instrumente de măsură, iar, uneori, pentru mai multă rigurozitate, experimentul este înregistrat pe bandă de magnetofon sau este, mai nou, filmat.

6. *Prelucrarea datelor experimentale.* Este vorba aici de prelucrarea statistică a valorilor obținute prin măsurarea variabilelor, pentru a obține frecvențe, mărimi medii, dispersii, coeficienți de corelație etc.

7. *Redactarea raportului de cercetare.*

BIBLIOGRAFIE:

1. **CHELCEA, Septimiu**, (1982), *Experimentul în psihosociologie*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București
2. **CHELCEA, Septimiu**, (2001), *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, Ed. Economică, București
3. **CHELCEA, Septimiu**, (2004), *Inițiere în cercetarea sociologică*, Ed. comunicare.ro, București
4. **GRAWITZ, Madeleine**, (1996), *Méthodes des sciences sociales*, ed. a 10-a, Ed. Dalloz, Paris
5. **McNEILL, Patrick**, (1990), *Research Methods*, ed. a doua, Ed. Routledge, London
6. **MIHU, Achim**, (1973), *A.B.C.-ul investigației sociologice, vol.II, Elemente de logică și metodologie. Propoziția*, Ed. Dacia, Cluj
7. **MOSCOVICI, Serge, PÉREZ, Juan-Antonio**, [2003] (2007), Metoda experimentală, în S. Moscovici, F. Buschini (coord.), *Metodologia științelor socioumane*, Ed. polirom, Iași
8. **NICOLA, Tiberiu**, (1973), *Experimentul social*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova
9. **PAROT, Françoise, RICHELLE, Marc**, [1992] (2006), *Introducere în psihologie. Istoric și metode*, Ed. Humanitas, București
10. **PEPITONE, Albert, McCAULEY, Clark**, [2003] (2007), Experiențe de psihologie socială în mediu natural, în S. Moscovici, F. Buschini (coord.), *Metodologia științelor socioumane*, Ed. Polirom, Iași

11. **RADU, Ioan, MICLEA, Mircea, SZAMOSKÖZI, Ștefan,** (1993), Metoda experimentală în psihologie, în I. Radu et alii, *Metodologie psihologică și analiza datelor*, Ed. Sincron, Cluj-Napoca
12. **VLĂSCEANU, Lazăr,** (1986), *Metodologia cercetării sociale*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București

6. Povestirile vieții ca metodă de cercetare în științele sociale

Definire și scurt istoric

Metoda povestirilor vieții s-a născut, ca și observația participantă, în cadrul antropologiei sociale, în prima parte a secolului XX. Încă din această epocă, reprezentanții „Școlii de la Chicago”, grupare de sociologi americani care au influențat semnificativ cercetarea concretă în diferite domenii ale sociologiei, inspirându-se de lucrările antropologice, considerau că documentele biografice constituie un material sociologic de înaltă calitate. Cercetătorii ieșiți din această școală de gândire au pus la punct codificarea sociologică a acestei metode. În anii care au urmat, abordările cantitative au devenit dominante și metoda povestirilor vieții a fost, practic, abandonată. Merită menționată o excepție, însă, cazul lui Oscar Lewis, care a urmat tradiția veche, în celebra sa cercetare din deceniile patru-cinci ale secolului XX, asupra familiilor de mexicani imigranți în Statele Unite (lucrarea lui Lewis, *Copii lui Sanchez*, a apărut și în românește, la editura Univers, în 1978). Scopul său a fost acela de a înțelege trăirea socială și practicile persoanelor și a familiilor lor în contextul specific al vieții lor.

La ora actuală, preocupările de cercetare se centrează din nou asupra studiului practicilor sociale cotidiene ale subiecților, cu scopul de a determina sensul acestora, și, în acest context, metoda istoriilor vieții (sau a povestirilor vieții) este din nou recunoscută în câmpul epistemologic actual.

Istoria vieții este povestirea experienței de viață a unei persoane. Este un document autobiografic provocată de un cercetător, care face apel la amintirile subiectului. Povestirea vieții prezintă un caracter global (și nu analitic). Prin ea, cercetătorul urmărește să realizeze o lectură a societății.

Într-adevăr, într-un context istoric dat, convergențe de teme apar din istoriile vieții singulare. Este memoria colectivă a cotidianului care este căutată. Nu mai este o concepție asupra istoriei care relatează marile evenimente văzute prin percepția și valorile unei elite (a somităților politice) ci o concepție locală a istoriei făcută de către persoane destinate să rămână necunoscute și tăcute și care totuși sunt capabile să facă mai bogată și mai semnificativă cunoașterea realității sociale.

Numim în general „autobiografie”, biografiile directe, adică cele efectuate de persoana însăși, fără intermediar. Povestirea este liberă. Este o auto-mărturie a personajelor de obicei tăcute care primesc doar o stimulare exterioară din partea cercetătorului și apoi își asumă ei înșiși spusele lor. Autobiografiile pot de asemenea să fie mai mult provocate. În acest caz, ele se sprijină pe utilizarea unui aide-memoire, adică a unui ghid tematic, propus de către cercetător. Întotdeauna, totuși, aceste materiale biografice sunt culese într-o situație care angajează paritatea între cercetător și povestitor.

În metoda povestirilor vieții, cercetătorul trebuie să se întrebe asupra influenței relației specifice între cel care chestionează și narator. Producerea unei povestiri nu se face decât printr-o serie de ecrane ca cel al raportului dintre locutor și interlocutor. Este esențial ca cercetătorul să rămână conștient de deformările pe care acest fapt le induce.

De altfel, cercetătorul poate de asemenea lucra asupra unor materiale biografice secundare, adică cele care nu au fost recoltate prin relație directă cu naratorul: este cazul corespondenței, a fotografiilor, a povestirilor scrise, a documentelor oficiale, a tăieturilor din presă, etc. aceste tipuri de documente au fost o lungă perioadă privilegiate căci ele nu puneau în cauză noțiunea tradițională de putere a cercetătorului asupra obiectului cercetării.

Tehnicile abordării prin istorii ale vieții

În povestirile vieții directe, se cere subiectului „să povestească”, adică să relateze viața sa personală. Este singularitatea subiectului de care se ține cont ca revelatoare pentru o anumită trăire socială. Cum trebuie să se comporte cercetătorul? Trebuie să se facă complet uitat sau dimpotrivă trebuie să colaboreze la povestire? Cele două comportamente au, fiecare, apărătorii lor. Cu toate acestea, poziția intermediară este cel mai adesea reținută: ea permite spontaneitatea maximală a expresiei naratorului acordând toată din urmă un ajutor pentru a-și găsi propriul adevăr. Formula adesea propusă este aproape de interogația socratică. Este vorba, cu ajutorul întrebărilor, de a face să țâșnească informațiile în afara memoriei persoanei. Cel care întreabă este conștient că nu știe nimic dinainte și că producția de informații nu poate veni decât de la naratorul însuși. Acesta se exprimă totuși datorită incitărilor cercetătorului. În acest caz, un raport dialectic se instalează între narator și cel care provoacă narațiunea.

În demersul etnobiografic, povestirea vieții culeasă nu constituie un produs finit ci trebuie considerată ca o materie primă care trebuie supusă unei serii de tratamente și de analize complementare. Povestirea vieții este o primă versiune a realității. Dar cercetătorul trebuie să țină cont de distanța, mai mare sau mai mică, dar întotdeauna existentă, între realitatea obiectivă și reprezentarea subiectivă a locutorului. Raționalizarile, înfrumusețările, ecranele puse de memoria selectivă sunt obstacole majore cu care sunt confrunțați cercetătorii. .

Pentru a atenua aceste ocultări și deformări, demersul etnobiografic trebuie să comporte, la modul ideal, următoarele etape:

a) *Producerea povestirii brute* (scrisă, înregistrată sau obținută prin convorbire). Această poveste trebuie pusă în situația socio-culturală, adică trebuie înserată într-un context: naratorul nu este o ființă izolată, el face parte dintr-un grup și cercetătorul va face apel la mărturia sa subiectivă asupra grupului pentru a degaja modelul cultural.

b) *Relectura documentului obținut*. Această ședință de relectură se realizează cu naratorul care corectează, completează, interpretează povestirea sa sub impulsul cercetătorului. Este un prim mijloc de verificare a mărturiei care permite să se verifice fiabilitatea informatorului. În cursul acestei discuții, acesta din urmă este invitat să se repună în cauză și să efectueze o autocritică a povestirii sale a vieții. În fapt, i se cere să arunce o privire obiectivă asupra propriei subiectivități. Acest dialog se efectuează întotdeauna ținând cont de perspectiva socio-culturală.

c) *Convorbiri și discuții de grup*. În continuare, cercetătorul poate confrunța mărturia naratorului cu cea a unei serii de actori citați în povestirea produsă. Este un mod de a completa informația. Acesta constituie de asemenea un al doilea mijloc de verificare a mărturiei. Este vorba în fapt de o biografie pe mai multe voci. Se încearcă să se accentueze informatorul nu doar prin imaginea pe care el o dă despre sine ci și prin viziunea pe care o au alții. Datele culese cu această ocazie sunt de natură să îmbogățească povestirea. Ele pot da naștere la noi aprofundări.

d) *Cercetare istorică și documentară*. Această cercetare va completa munca de verificare a mărturiei și de testare a validității informațiilor furnizate. Este un demers mai clasic de culegere de date obiective care au legătură de exemplu cu evenimentele locale, cu situațiile de cadastru, cu genealogiile, cu contextul socio-economic al epocii, etc.

Demersul etnobiografic se prezintă deci ca o cercetare globalizantă și multicentrată. Ea are în vedere o serie de abordări complementare. Materialul este astfel supus unui ansamblu de analize și de verificări care îi asigură validitatea.

În practică, din cauza elementelor întâmplătoare din teren, realizarea completă a unui asemenea proiect se dovedește adesea dificilă. Este totuși util să cunoaștem în ce schemă de ansamblu se inserează ancheta prin povestirea vieții.

Povestirile vieții încrucișate vor permite să se atenueze handicapul unicității povestirilor. Încrucișarea documentelor constă în a verifica mărturiile, ceea ce crește validitatea datelor. Este vorba deci de o anchetă purtată asupra a diverși informatori și de o punere în relație sistematică și pertinentă a tuturor informațiilor recoltate. Colectarea mărturiilor se realizează asupra tuturor membrilor sau asupra unei părți semnificative a acestui grup (de exemplu toate persoanele în vârstă) sau, încă, asupra unui eșantion reprezentativ din populație. Compararea și confruntarea informațiilor obținute vor permite, mai mult decât analiza unei povestiri unice, de a înțelege sistemul de reprezentare socială a grupului studiat.

Ancheta prin povestiri ale vieții permite culegerea unui corpus abundent și bogat de informații. Trebuie tratate aceste date cu scopul de a le da un sens fără a le reduce bogăția.

Una dintre metodele de prelucrare este analiza de conținut a acestui corpus cu scopul de a pune în evidență constantele din povestiri. În acest caz, cadrul de analiză este deschis: nimic nu este fixat apriori. Trebuie elaborate categorii descriptive care decupează și structurează tematic povestirea. Ele vor da socoteală de sensul corpusului. Esențial în acest demers este de a dispune de un sistem categorial care ventilează bine răspunsurile fără să le deformeze și care nu lasă multe date neexploatate. În general se face să coincidă unitatea de analiză cu unitatea de sens pentru a păstra autenticitatea fragmentelor.

Astfel, fiecare povestire este analizată în sine. Prin urmare, cercetătorul va avea de făcut o analiză orizontală, adică o analiză asupra ansamblului corpusului. Cercetătorul juxtapune, apoi pune în relație toate enunțurile degajate prin analiza categorială, constituind astfel tematica globală a tuturor informațiilor recoltate.

Avantaje și limite ale metodei

Istoriile vieții sunt cu siguranță o sursă de date extrem de bogată. Această bogăție antrenează, inexorabil, o mare complexitate, căci metoda cuprinde atât observații evenimentiale cât și interpretări, judecăți de valoare, date etnografice, psihologice, biologice, etc. Dificultatea rezidă în a exploata informația culeasă, în a o sintetiza și a extrage semnificația sociologică. Problema privește, cu siguranță, cantitatea de muncă interpretativă de realizat dar, de asemenea, și calitatea acesteia din urmă, având în vedere caracterul artificial și incomplet al povestirilor, ambiguitatea percepțiilor subiective, versatilitatea și imprevizibilitatea sentimentelor și emoțiilor.

Față de „ideologia autobiografică” manifestată de către naratori, cercetătorul este obligat să corecteze într-o anumită măsură materialul brut, adică să ia o anumită distanță față de punctul de vedere al naratorului, fără ca el să poată eluda vreodată „relativismul adevărului”. Realitatea nu este nici simplă, nici univocă. Asta înseamnă că vor trebui, întotdeauna, mai multe lecturi ale unui document. Povestirea nu este un produs finit ci un material asupra căruia se va exercita o muncă de analiză, de corecție și de adăugare. Aici este sarcina etnobiografului. Relectura critică de către narator a documentului său, diversele mijloace de verificare a infirmației, căutarea materialelor documentare obiective, povestirile încrucișate, analizele de conținut multiple, acestea sunt diferitele demersuri la care cercetătorul va face recurs pentru a crește validitatea informațiilor sale.

O problemă metodologică pusă adesea cercetătorului care utilizează metoda biografică este aceea a numărului de povestiri pe care trebuie să le recolteze pentru ca cercetarea sa să aibă o validitate suficientă. Unii consideră că este dificil să ne pronunțăm asupra validității concluziilor atunci când nu dispunem decât de o singură povestire. Răspunsul rezidă în „punctul de saturație” pe care trebuie să îl depășim pentru a fi siguri de validitatea rezultatelor. De altfel, cercetătorul nu poate semnala că a fost atent la saturare decât dacă el a căutat, în mod conștient, să diversifice la maximum informatorii. În fapt, saturarea nu este așa ușor de atins precum pare. Totuși, dacă ea este obținută respectând condițiile emise mai sus, ea conferă cercetării o bună generalizare care se aseamănă foarte mult cu reprezentativitatea eșantionului din abordările mai tradiționale.

O altă problemă cu care cercetătorul poate fi confruntat este intercomunicarea între narator și cel care ascultă narațiunea. Cei doi parteneri vorbesc aceeași limbă? Problema trebuie

mai ales examinată atunci când locutorul și interlocutorul aparțin unor generații diferite sau unor culturi diferite. Diferențele de sistem de valori, de folosire a cuvintelor, pot să falsifice convorbirea, să denatureze sensul.

Trebuie să remarcăm că povestirile vieții reintroduc dimensiunea temporală în sânul analizei sociologice. Ele țin cont de ciclul de viață al individului, de mobilitatea sa socială, de procesele socio-istorice din care decurge schimbarea. Această abordare a timpului trăit este o caracteristică importantă a metodei biografice care îi conferă o mare bogăție.

Se pare că abordarea biografică este foarte promițătoare în științele umane.

BIBLIOGRAFIE:

1. **ATKINSON, Robert**, [1998] (2006), *Povestea vieții. Interviul*, Ed. Polirom, Iași
2. **BĂBAN, Adriana**, (2002), *Metodologia cercetării calitative*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
3. **CHELCEA, Septimiu**, (2001), *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, Ed. Economică, București
4. **CONSTANTIN, Ticu**, (2004), *Memoria autobiografică*, Institutul European, Iași
5. **DENZIN, Norman K.**, (1989), *Interpretative biography*, Sage Publications, London
6. **DOSSE, François**, (2005), *Le pari biographique. Écrire une vie*, Ed. la Découverte, Paris
7. **FERRAROTTI, Franco**, [1981] (1990), *Histoire et histoires de vie. La méthode biographique dans les sciences sociales*, MÉRIDIENS KLINCKSIECK, Paris
8. **ILUȚ, Petru**, (1997), *Abordarea calitativă a sociumanului*, Ed. Polirom, Iași
9. **LEWIS, Oscar**, [1961] (1978), *Copii lui Sanchez*, Ed. Univers, București
10. **LIEBLICH, Amia, TUVAL-MASHIACH, Rivka, ZILBER, Tamar**, [1998] (2006), *Cercetarea narativă. Citire, analiză și interpretare*, Ed. Polirom, Iași
11. **LUNGU, Dan**, (2003), *Povestirile vieții. Teorie și documente*, Ed. Universității „Al. I. Cuza”, Iași
12. **MUCCHIELLI, Alex (coord.)**, [1996] (2002), *Dicționar al metodelor calitative în științele umane și sociale*, Ed. Polirom, Iași

13. **POURTOIS, Jean-Pierre, DESMET, Huguette**, (1997), *Épistémologie et instrumentation en sciences humaines*, ed. a doua, Ed. Mardaga, Liège
14. **ROSTÁS, Zoltan**, (2002), *Chipurile orașului. Istorii de viață în București. Secolul XX*, Ed. Polirom, Iași
15. **ROSTÁS, Zoltan**, (2004), *Secolul coanei Lizica*, Ed. Paideia, București
16. **ROSTÁS, Zoltan, STOICA, Sorin**, (2003), *Istorie la firul ierbii. Documente sociale orale*, Ed. Tritonic, București
17. **SILVERMAN, David**, [1993] (2004), *Interpretarea datelor calitative. Metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii*, Ed. Polirom, Iași
18. **VULTUR, Smaranda (coord.)**, (2000), *Lumi în destine. Memoria generațiilor de început de secol din Banat*, Ed. Nemira, București

7. Etica cercetării în științele sociale

Încă de pe la jumătatea secolului XX, discuțiile asupra statutului științelor, inclusiv a celor sociale, asupra cercetătorului, au inclus, din ce în ce mai pregnant și cu din ce în ce mai mare răsunset public, probleme legate de etică și deontologie. Se pare că nu mai e deloc suficientă doar clarificarea statutului epistemologic al științelor, a metodologiei lor, ci e tot mai necesară dezbaterea asupra statutului lor moral, asupra codurilor deontologice care să orienteze activitatea omului de știință. După K. R. Popper, acest fapt se datorează sporirii gradului de aplicabilitate al științelor și a impactului tot mai semnificativ pe care îl au ele asupra societății, asupra vieții oamenilor (**K. R. Popper**, 1998).

Aceste dezbateri, mai mult sau mai puțin dramatice, care au invadat spațiul public, mai ales mass media, la care participă oamenii de știință, oameni de cultură, politicieni, un public tot mai larg, pot să lase impresia falsă că de abia acum se pun, în fața științei și a societății în general, asemenea probleme de etică. Evident, este vorba de o percepție socială neadecvată, o reprezentare socială asupra științei și a omului de știință care este departe de starea de fapt a acestora. Dintotdeauna, mai mult sau mai puțin explicit, cercetătorul științific a avut o responsabilitate morală legată de munca sa, o obligație de căuta adevărul, de a sluji binele, a trebuit să respecte anumt reguli morale în raport cu ansamblul comunității științifice din care făcea parte. Chiar dacă aplicabilitatea cercetării științifice părea mai redusă, sau timpul între descoperirea științifică și aplicarea ei era mai lung, asta nu înseamnă că problema implicațiilor aplicării științei în viața de zi cu zi a societății a fost eludată. Să ne amintim de Jurământul lui Hipocrate, pe care ni l-a lăsat moștenire antichitatea greacă și care cuprinde îndatoririle morale pe care trebuie să le îndeplinească un medic în exercitarea profesiei sale. Este, în fond, un exemplu de cod deontologic, de abordare din perspectivă etică a aplicării unei științe, medicina.

Revenind la problematica etică a cercetării științifice, putem accepta că aceasta presupune mai multe aspecte:

1. raportul dintre cercetător și obiectul cercetării sale;
2. relațiile dintre cercetătorii angajați în desfășurarea activității de cercetare, dacă aceasta se desfășoară în echipă;

3. relațiile cercetătorilor cu beneficiarii rezultatelor cercetării, și, în sens mai general, cu societatea;
4. atitudinea cercetătorului față de rezultatele cercetării sale, de modalitățile de aplicare a acestora.

Aceste aspecte formează obiectul unei ramuri a eticii aplicate, *etica cercetării științifice*.

Elementul central al eticii activității de cercetare îl reprezintă responsabilitatea cercetătorului față de munca sa și față de rezultatele acesteia. Omul de știință trebuie să aducă, prin activitatea sa profesională, un beneficiu societății, actul său de cercetare trebuie să fie justificat. Aici intervine *cenyura morală*, a cărei principală instanță trebuie să fie chiar conștiința moral-profesională a cercetătorului respectiv.

Prima sarcină care se impune în fața acestei instanțe morale pe care o reprezintă conștiința omului de știință apare în faza de pregătire a cercetării. În această fază, cercetătorul trebuie să își răspundă la o serie de întrebări referitoare la proiectul său, de modul în care analizează situația și își dă aceste răspunsuri depinde de fapt reușita sau eședul cercetării sale. El trebuie să se întrebe și să își răspundă cu onestitate, dacă are capacitatea profesională și experiența necesare pentru a se angaja în proiectul de cercetare respectiv, dacă dispune de mijloacele materiale și informaționale pentru a duce la bun sfârșit cercetarea, dacă obiectivele pe care și le-a propus sunt realiste și mai ales dacă sunt utile, dacă aduce ceva nou în planul științei respective, dacă rezultatele cercetării au și un scop aplicativ și care ar putea fi rezultatul aplicării lor.

Stilul de muncă științifică presupune și o anumită conduită morală. Aceasta poate fi caracterizată prin seriozitate în alegerea temei și realizarea cercetării, responsabilitate profesională alăturată responsabilității morale, sociale, respect față de muncă, sinceritate și modestie, capacitatea de colabora onest în cadrul echipei de cercetare.

Pot apare, și din păcate apar, o serie de „abateri” de la această conduită morală dezirabilă, cum ar fi: furtul de idei, plagiatul, comunicarea unor rezultate incorecte, utilizarea activității de cercetare în scopuri contrare intereselor umanității, distructive..

Lipsa de pregătire profesională, neseriozitatea cercetărilor, imoralitatea, lipsa de scrupule pot avea consecințe grave nu doar asupra conduitei cercetătorului ci și a rezultatelor cercetării sale și a aplicării lor.

Desigur, și pentru științele sociale, aceste considerații generale despre etica cercetării științifice sunt valabile. Există însă o serie de aspecte particulare care se pun în cadrul acestor științe. Și în cazul lor, dezbaterile pe probleme etice s-au accentuat în a doua jumătate a secolului trecut, începând cu anii '60, '70. Cercetarea experimentală, în psihologia socială mai ales, a fost unul dintre punctele de plecare ale unei aprinse și îndelungate dezbateri etice, terminată cu o serie de clarificări privind cerințele etice ale cercetării, cu instituționalizarea unor coduri deontologice asumate de principalele asociații profesionale ale celor ce lucrează în cercetarea socială, a unor instanțe capabile să impună cerințele acestor coduri. A fost conștientizat faptul că cercetarea socială se face, totuși, asupra oamenilor, că înseamnă o intruziune în viața lor, intruziune ce poate avea efecte mai mult sau mai puțin grave. Au apărut apoi și alte probleme, legate de ancheta psihosociologică, de manipulare etc.

Unul dintre experimentele despre care spuneam că a ridicat o serie întreagă de probleme etice și a iscat discuții aprinse pe această temă este cel realizat de către Stanley Milgram, în 1963. El urmărea să observe disponibilitatea oamenilor de a face rău, de a răni alți oameni ca urmare a respectării unui ordin. De fapt, ceea ce a declanșat ideea cercetării a fost atitudinea foștilor criminali naziști, a celor care uciseseră și torturaseră mii de oameni în lagărele naziste și care nu păreau să aibă responsabilitatea actelor lor, scuzându-se că nu au făcut altceva decât să execute un ordin. Erau anii în care apăruse faimoasa carte a Hannei Arendt, *Eichmann la Ierusalim. Un raport despre banalitatea răului*, despre procesul lui A. Eichmann, unul dintre capii celui de Al Treilea Reich, responsabil cu „soluția finală” a problemei evreiești, adică asasinarea în lagăre a milioane de oameni.

Milgram a selecționat 40 de subiecți, bărbați, provenind din medii sociale diferite, cărora le-a spus că vor participa la un experiment legat de învățare. „Elevul” asupra căreia ar fi trebuit să se desfășoare experimentul de învățare, era, de fapt, un colaborator al cercetătorilor, un complice. El era condus într-o altă cameră decât subiectul real al experimentului și legat de scaun. La încheietura mâinii i se atașează un electrod. Subiectul real este așezat în altă cameră, în fața unui panou de control electric, doatat cu butoane și aparate de măsură. Fiecare comutator are o etichetă care indică un număr diferit de volți, de la 15 la 315 și alte etichete cu indicații de genul: „Șoc de intensitate extremă”, „Pericol – Șoc sever”, „XXX”. I se cere subiectului să îi citească „elevului” o listă de cuvinte pereche și apoi să îi ceară acestuia să le potrivească. Deoarece

subiectul nu îl poate vedea pe elev, o luminiță de pe panou indică răspunsul său. De fiecare dată când elevul face o greșeală, i se cere subiectului să îi administreze un șoc electric, tot mai puternic la repetarea greselii. Subiectul aude reacția elevului, de durere, dar nu îl vede. De fapt e o falsă reacție, pentru că elevul, complicele cercetătorului nu e legat real la electrozii respectivi, dar mimează durerea. După șocuri tot mai puternice, elevul cere încetarea experimentului, dar i se cere subiectului să continue să administreze șocuri tot mai puternice, în timp ce elevul țipă, bate în perete, iar la un moment dat se așterne liniștea deplină.

Milgram a constatat că două treimi dintre subiecți au continuat să îndeplinească ordinul de a administra șocuri tot mai puternice, deși elevul striga, protesta sau bătea în perete. Deci oamenii sunt dispuși să îndeplinească ordinele chiar dacă știu că prin asta fac rău unor alți oameni.

Ceea ce a stârnit dezbaterile etice este faptul că mulți dintre subiecți au suferit de pe urma acestui experiment. Au devenit supărați, nervoși, unii au avut chiar accese incontrolabile. Deci au fost afectați psihic, mai mult sau mai puțin, de participarea la experiment.

Un al doilea experiment la care dorim să ne referim este cel realizat sub conducerea lui Philip Zimbardo, la Universitatea Stanford.

El a simulat o situație prin care a oferit un răspuns destul de convingător, deși rămâne până astăzi unul din controversatele experimente din psihologie. El a vrut să afle efectele vieții de închisoare. Prin anunț în ziar au fost aleși 24 de băieți, fără tulburări psihologice și disabilități medicale. Aleatoriu au fost împartite rolurile printre aceștia, astfel încât jumătate au fost aleși să îndeplinească rolul de gardian și restul trebuiau să fie în rol de prizonieri. În incinta Universității Stanford a fost construit așa zisa "închisoare fictivă". Proiectul a fost copia unei închisori reale. Toate evenimentele ce se petreceau erau înregistrate. Au fost realizate niște ritualuri: împartirea uniformelor, prizonierii au fost tunși. Apropo, interesant despre tunsoare: prin acest rit toți prizonierii sunt puși în aceeași situație, scopul este să se minimizeze individualitatea fiecărei personalități. Gardienii nu au primit instrucțiuni fixe, ei fiind avertizați de seriozitatea misiunii și de posibilul pericol în situația în care sunt implicați. Seriile primelor confruntări au fost puse în momentul impunerii autorității de către gardieni. Prizonierii, fiind obișnuiți cu independența lor. În zilele următoare a început rebeliunea și protestul prizonierilor și violența din partea

gardienilor prin pedepse, umilinta, hartuiri, atacuri. In mai putin de 36 de ore de la demararea experimentului, unul din prizonieri a inceput sa sufere de tulburari emotionale, gandire dezorganizata, plans incontrollabil etc. Vizitele parintilor si prietenilor reali ale prizonierilor au fost bine manipulate. Acestia au fost spalati, hraniti si odihniti la venirea rudelor. O incalcare esentiala a Codului Deontologic. Experimentul a luat sfarsit prematur, din cauza a 2 motive: pentru ca gardienii abuzau de prizonieri in timpul noptii , cand cercetatorii nu supravegheau si experimentul era "off". Al doilea motiv a fost observatiile Christinei Maslach exprimate printr-o fraza: "Este ingrozitor ceea ce faceti acestor baieti!". Dupa numai 6 zile, simularea prizoniera planificata pentru 2 saptamani a fost anulata. Una dintre cerintele prizonierilor din Attica a fost ca ei sa fie tratati ca fiinte umane. Dupa observatiile duse in inchisoarea simulata timp numai de 6 zile, cercetatorii au putut intelege cum inchisorile dezumanizeaza oamenii, transformandu-i in obiecte, insuflandu-le sentimente de neajutorare. Cat priveste gardienii, s-a constatat cum oameni ordinari pot fi usor transformati din bunul Dr. Jekyll in raul Mr. Hyde

Aceste experimente au pus deci probleme etice deosebite prin faptul că au avut consecințe nedorite și uneori destul de grave asupra participanților la experiment, a subiecților. Philip Zimbardo avea să recunoască, și să regrete, într-o carte publicată în 2007, situația în care au fost puși subiecții experimentului său. El ridică însă și o problemă etică deosebit de interesantă. Tema acestor experimente a fost deosebit de utilă pentru înțelegerea unor fenomene care au marcat tragic secolul trecut. Întrearea care se pune este în ce măsură importanța științifică a unei teme de cercetare poate să îl determine pe cercetător să își asume riscul efectelor negative pe care le-ar putea produce celor care participă la ea. Desigur, și aici, conștiința morală și profesională a omului de știință este instanța care poate să de aune răspuns. În orice caz, respectul față de subiecții studiați, evitarea oricăror violențări ale stării lor fizice și psihice trebuie să primeze în raport cu importanța științifică a subiectului propus pentru cercetare.

Dezbaterile asupra eticii cercetării sociale au dus, totuși, la stabilirea câtorva convenții care s-au impus tuturor cercetătorilor în domeniu, care au fost incluse în codurile deontologice ale diferitelor categorii de cercetători, a căror respectare este urmărită de către întreaga comunitate științifică.

O primă astfel de convenție se referă la caracterul voluntar al participării la orice cercetare socială. Indiferent de importanța temei, de scopurile științifice ale cercetării, nu trebuie

uitat că cercetarea, de la experiment la simpla anchetă, înseamnă o intruziune în viața subiecților. Ca și în cazul cercetărilor medicale, participarea la o asemenea cercetare nu poate fi decât voluntară, nimeni nu poate fi obligat să participe. Este adevărat că uneori, în anumite cercetări, acest principiu este dificil de respectat. Dacă la experimente sau la anchete vor participa doar voluntari, uneori în schimbul unei compensații, există riscul ca reprezentativitatea eșantioanelor folosite să fie foarte redusă și, deci, valoarea cercetării să fie și ea scăzută.

O a doua convenție este aceea că participanților nu trebuie ă li se aducă nici un prejudiciu prin faptul că participă la cercetare, că sunt studiați, fie că fac acest lucru în mod voluntar sau nu. Prejudiciile pot fi de diferite feluri, unele mai grave, altele mai puțin grave. De exemplu, dezvăluirea unor informații, în cadrul unei anchete, poate să îi pună pe subiecți în situații stânjenitoare, sau chiar să le afecteze viața de familie, prietenii, locul de muncă etc. Alteori, în cadrul unor anchete, sau a experimentelor, dezvăluirea unor informații sau situațiile în care sunt puși subiecții pot avea consecințe nefaste asupra stării lor psihice, mergând de la stări dezagreabile până la dezechilibre mai grave.

Normele privind participarea voluntară și prevenirea prejudicierii participanților sunt incluse formal în conceptul de consimțământ informat. Este o regulă care se referă la faptul că „*subiecții trebuie să fie motivați în participarea lor voluntară la proiectele de cercetare de o înțelegere deplină a posibilelor riscuri implicate*” (E. Babbie, 2010, p. 107)

De cele mai multe ori, protejarea intereselor subiecților unei cercetări presupune protejarea identității lor. Acest lucru se poate realiza în două feluri.

În primul rând prin asigurarea anonimatului. Acest lucru este realizat atunci când nici cercetătorul și nici cei care citesc rezultatele cercetării nu pot corela un anumit răspuns dat cu o anumită persoană repondentă. Numai că acest principiu este mai greu de relizat în cazul unui interviu față în față, mai ales atunci când se utilizează anumite scheme de eșantionare care presupun cunoașterea numelui subiectului de către anchetator.

În aceste condiții, de cele mai multe, cercetătorii se mulțumesc cu respectare principiului confidențialității. Avem o asemenea situație atunci când cercetătorul poate identifica răspunsurile unei persoane dar promite să nu o facă în mod public.

De foarte multe ori în cercetările sociale apare un fenomen etic negativ, *înșelarea*. Ea poate să apară în multiple ipostaze. Uneori cercetătorul este obligat, pentru a putea realiza cercetarea să își acundă propria identitate. Este cazul celor care încearcă să pătrundă în anumite medii ostile cercetării sau, frecvent, în cazul observației „clandestine”. Alteori este necesară ascunderea scopului cercetării, sau, mai ales în cazul unor experimente, se declară un scop fals. Este desigur o situație condamnată din punct de vedere etic, dar necesară uneori pentru a putea realiza cercetarea. Asta înseamnă că cercetătorul trebuie să cântărească bine avantajele și dezavantajele unei asemenea situații, să pună în balanță importanța cercetării, pe de o parte și corectitudinea etică pe de altă parte.

Probleme etice pot apere și în faza de interpretare a rezultatelor cercetării și de comunicare a rezultatelor acesteia. De multe ori, rezultatele unei cercetări pot fi folosite de către beneficiari pentru susținerea unor cauze diferite de cele științifice, pentru a manipula o anumită situație. Probitatea științifică, acuratețea rezultatelor este însă o cerință pe care nici un cercetător serios nu o poate eluda, oricare ar fi pretextul pentru care este obligat să o facă.

Iată doar câteva dintre problemele etice specifice cu care se confruntă cercetrea socială, pe lângă cele generale amintite la început. Să ne reamintim că instanța morală cea mai importantă este conștiința morală și profesională a cercetătorului și că nu există de fapt grade acceptabile ale încălcării eticii cercetării. Cum spunea Andrei Pleșu, „*comportamentul moral nu e o chestiune de dozaj, ci de opțiune*”.

Bibliografie:

1. **BABBIE, Earl**, [2007] (2010), *Practica cercetării sociale*, Iași, Ed. Polirom (trad. S. Gherghina et ali)
2. **DEAUX, Kay, WRIGHTSMAN, Lawrence S.**, (1988), *Social Psychology*, fifth edition, Pacific Grove, California, Brooks/Cole Publishing Company
3. **ENĂCHESCU, Constantin**, (2007), *Tratat de teoria cercetării științifice*, ed. a II-a, Iași, Ed. Polirom
4. **MONOD, Jacques**, [1970] (1991), *Hazard și necesitate. Eseu despre filosofia naturală a biologiei moderne*, București, Ed. Humanitas (trad. S. Săraru)

5. **MUCCHIELLI, Alex (coord.)**, [1996] (2002), *Dicționar al metodelor calitative în științele sociale*, Iași, Ed. Polirom (trad. V . Suciu)
6. **PAROT, Françoise, RICHELLE, Marc**, [1992] (2005), *Introducere în psihologie. Istoric și metode*, București, Ed. Humanitas (trad. D.Ș. Săucan)
7. **POPPER, Karl Raymund**, [1969] (1998), Responsabilitatea morală a omului de știință, în Karl R. Popper, *Mitul contextului. În apărarea științei și a raționalității*, București, Ed. Trei (trad. F. Lobonț, C. Mesaroș)
8. **SILVERMAN, David**, [1993] (2004), *Interpretarea datelor calitative. Metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii*, Iași, Ed. Polirom (trad. A. Toplean)
9. **SHIPMAN, Marten**, (1973), *The Limitations of Social Research*, 2nd edition, New York, Longman
10. **ZIMBARDO, Philip**, [2007] (2009), *Efectul Lucifer. De la experimentul concentraționar Stanford la Abu Ghraib*, București, Ed. Nemira (trad. R. Melnicu, D. Verescu)

Anexa 1.

Codul deontologic al sociologilor

(adoptat de catre a 3-a Conferinta Nationala a sociologilor din Romania 21-22 mai 1993, Bucuresti)

(extrase)

Profesia de sociolog, in diferitele ei ipostaze – cercetare, invatamant, aplicare – , implica importante considerente

etice. Intrucat practicarea sociologiei presupune, in mod necesar, contactul direct si nemijlocit cu persoane, grupuri, organizatii si comunitati, sociologii sunt constienti de posibilele implicatii si consecinte ce pot fi generate sau favorizate prin utilizarea incompetenta, fara discernamant sau cu rea-credinta a cunostintelor sociologice. Acordarea unei atentie speciale considerentelor etice reprezinta un factor esential al prestigiului sociologiei ca disciplina si o preconditione vitala a contributiei acesteia la construirea unei societati umane in toate compartimentele sale.

Acest cod deontologic reprezinta forma de asumare de catre comunitatea sociologilor din Romania a responsabilitatilor sale sociale, un angajament moral de a contribui la imbunatatirea continua a conditiilor sociale ale vietii umane.

Codul deontologic este expresia consensului membrilor Asociatiei Sociologilor din Romania. Pe baza lui se poate

aprecia daca membrii Asociatiei (dar si nemembrii acesteia care practica sociologia) au dovedit sau nu probitate profesionala si morala in relatiile cu persoane, grupuri, organizatii, comunitati, in activitatea de cercetare, invatamant sau aplicare a cunostintelor sociologice.

Telul principal al prezentului Cod deontologic nu este de a supraveghea, controla sau sanctiona comportamentul

profesional al sociologilor, ci de a-i atentiona si sensibiliza pe acestia asupra consecintelor nedorite ce pot decurge din

practicarea sociologiei, indemnandu-i sa-si autoeduce si autoperfectioneze conduita profesionala si morala si sa stimuleze, totodata, atitudinea lor activa de atentionare si educare a colegilor si colaboratorilor in activitatea profesionala comuna. Codul constituie totodata si o baza pentru luarea de atitudine colectiva impotriva unor eventuale comportamente apreciate a incalcaflagrant principiile eticii sociologice. El ofera, in acelasi timp, o baza consensuala pentru construirea unei atmosfere pozitive in cadrul comunitatii sociologice, armonioase, con-colegialitate, respect si

exigența reciprocă. Codul reprezintă un instrument pentru soluționarea disputelor și conflictelor care ar putea apărea între sociologi sau între aceștia și alți membrii ai colectivității.

PRACTICAREA SOCIOLOGIEI

A. PROFESIONALISM, UMANISM ȘI OBIECTIVITATE.

Inalte standarde profesionale. Sociologul are datoria de a plasa la cele mai înalte standarde teoretice și

metodologice în activitatea sa de cercetare, învățământ și aplicare.

Opțiune umanistă fundamentală. Întreaga activitate profesională trebuie fondată pe o opțiune umanistă ultimă:

persoana umană și umanitatea reprezintă entitățile supreme ale societății pe care sociologul se angajează să le sprijine cu toate resursele sale profesionale. În nici o situație de cercetare, învățământ sau aplicare a sociologiei, persoana umană nu trebuie să fie tratată ca simplu mijloc, persoana umană trebuie să reprezinte în activitatea sociologului scopul ultim, valoarea supremă.

Respect pentru libertatea și demnitatea umană. Prin activitatea sa, sociologul trebuie să prezerve și să amplifice

libertatea de opțiune și manifestarea fiecărei persoane, grup social sau comunități. Manipularea de orice fel reprezintă un comportament profesional inacceptabil, în mod absolut.

Opțiune democratică. Sociologul trebuie să-și fundamenteze întreaga activitate pe valorile democrației: respectul

reciproc al persoanelor, grupurilor și comunităților, înțelegerea și acceptarea reciprocă. El nu trebuie să favorizeze un grup sau o comunitate în detrimentul altui grup sau comunități, să acționeze cu toate resursele sale profesionale pentru soluționarea tensiunilor și conflictelor sociale nu prin forță sau manipulare, ci pe baza înțelegerii și acceptării reciproce. În mod special atunci când este vorba de un conflict, datoria morală a sociologului este de a evita să devină instrumentul derulării acestuia, conștient de partile, inclusiv partea care l-a angajat, să adopte soluții pozitive, constructive, fondate pe valorile democrației, iar nu soluții bazate pe forță sau manipulare. Prin activitatea sa, sociologul trebuie să devină un element activ al procesului de negociere între părți, promovând valorile fundamentale ale respectului și acceptării reciproce.

Neutralitate axiologică și obiectivitate. În întreaga sa activitate, sociologul trebuie să se ghideze după principiul

neutralitatii axiologice. In nici o imprejurare el nu trebuie sa puna nici un angajament valoric mai presus de adevarul stiintific. Adevarul stiintific reprezinta valoarea morala suprema a omului de stiinta. In mod special datorita faptului ca prin insasi profesiunea sa, sociologul reprezinta un important factor social, el trebuie sa se plaseze echidistant in raport cu toate grupurile sociale, ideologiile, comunitatile componente ale colectivitatii din care face parte, sa evite orice ingerinte politice, ideologice sau partidiste in activitatea sa profesionala care ar putea distorsiona analiza corecta si obiectiva a realitatii sociale.

Declararea angajamentului social. Acceptarea de catre un sociolog a angajarii sale de catre un grup, institutie,

organizatie sau comunitate pentru a promova interesele acestora, fapt care poate fi, mai ales pentru sociologul practician, foarte frecvent, trebuie sa aiba loc in conditii deontologice clar specificate:

Angajamentul trebuie declarat in termeni expliciti. Sociologul trebuie sa faca cunoscute diferitele surse de finantare

ale cercetarilor la care participa individual sau in grup si sa consemneze orice legatura pe care o are cu diferite firme, organizatii sau sponsori.

Sociologul nu trebuie sa accepte contracte, conventii, subventii, burse de cercetare sau invatamant daca prin aceasta

se produce o incalcare a principiilor deontologiei profesionale, el trebuie sa renunte la un asemenea angajament in momentul in care constata ca o asemenea angajare este de natura a implica abateri de la Codul deontologic.

Sociologul trebuie sa influenteze partea angajatoare, cat si celelalte parti pentru a recurge la un comportament

democratic in orice situatie conflictuala, la metode pozitiv-constructive, iar nu opresiv-manipulative sau bazate pe violenta.

Este datoria morala a sociologului sa devina un factor activ de construire a consensului bazat pe intelegere si acceptare reciproca, pe negociere cu mijloace democratice constructive.

Este datoria morala a sociologului de a refuza sa contribuie la actiuni opresiv-manipulative sau violente. In situatii de

conflict, pentru a evita sa-si impuna cunostintele sale in mod unilateral la dispozitia unei parti, sociologului ii revine datoria de a difuza larg in cadrul colectivitatii din care face parte cunostintele sale teoretice si rezultatele empirice ale cercetarilor sale.

Optiunile valorice personale si obiectivitatea. Ca orice persoana, sociologul are dreptul la optiuni valorice proprii, la

angajamente politice si ideologice. In legatura cu aceasta situatie, sociologul este dator sa intreprinda urmatoarele actiuni pentru a evita ca angajamentul sau valoric sa anuleze neutralitatea axiologica si obiectivitatea activitatii sale profesionale:

Sa caute sa analizeze si sa declare explicit cat mai detaliat cu putinta baza rationala a optiunilor sale

valorice.

Sa expuna totodata in mod explicit si detaliat si celelalte optiuni valorice alternative impreuna cu

argumentatia lor rationala.

Sa alature criticilor pe care el le face optiunilor valorice alternative, criticile aduse de catre ceilalti propriei

sale optiuni valorice si aceasta cat mai detaliat cu putinta.

Sa realizeze ceasta analiza a optiunilor valorice care se confrunta, inclusiv propria optiune, cu o completa

buna credinta, in spiritul obiectivitatii stiintifice.

Este recomandabil ca sociologul sa expuna in mod deschis si cu buna credinta punctele slabe si indoielile pe

care el insusi le are in legatura cu optiunile sale valorice.

Disputele cu ceilalti specialisti trebuie sa se realizeze in spiritul colegialitatii, onestitatii stiintifice si al

respectului pentru public.

Neutralitatea axiologica in invatamantul sociologic. Organizarea invatamantului sociologic, pentru a promova

principiul neutralitatii si obiectivitatii, trebuie sa se realizeze in institutii de invatamant care nu prezinta prin structura lor nici o angajare de grup social, organizatie, ideologie sau de tip sectorial. Invatamantul trebuie sa aiba un caracter academic, adica sa exprime independenta ideologica si valorica, promovand ca principii fundamentale: adevarul, respectul pentru persoana umana si pentru umanitate, pluralismul democratic al optiunilor valorice. Pentru a realiza acest lucru, procesul de invatamant trebuie sa prilejuiasca studentilor contactul egal si

nediscriminatoriu, cu toate optiunile valorice personale, grupale sau sectoriale, cultivand prin aceasta o atitudine fundamentala de neutralitate axiologica. Invatamantul sociologic trebuie sa reprezinte un mijloc de inculcare a unor valori particulare, ci sa mijloceasca dialogul dintre optiunile valorice alternative, cultivand spiritul de echidistantare si analiza critica. Un asemenea spirit academic este o garantie a faptului ca sociologii angajati in diferite sisteme particulare vor actiona nu in spiritul opozitiei rigide si lipsite de intelegere dintre componentele colectivitatii ci, dimpotriva, in spiritul deschiderii reciproce, al dialogului constructiv si al imperativului crearii si recrearii continue a consensului comunitar.

Acelasi spirit academic de neutralitate axiologica trebuie sa caracterizeze comportamentul profesorului de sociologie. Este odatorie fundamentala a profesorului de sociologie sa evite angajamentul valoric, politic si ideologic unilateral si exclusivist. El trebuie sa reprezinte pentru studentii sai un model exemplar de analiza stiintifica echidistanta, obiectiva, bazata pe respectul fata de optiunile valorice alternative, angajamentul valoric personal al studentului si valoarea suprema a dialogului si consensului.

Publicarea rezultatelor cercetarilor sociologice in spiritul profesionalismului si al neutralitatii axiologice. In acest sens:

In toate fazele cercetarii - elaborarea metodologiei de culegere a datelor, culegerea propriu-zisa a acestora, analiza si

interpretarea acestora, sociologul trebuie sa manifeste o grija deosebita pentru ca procedurile utilizate sa fie stiintifice si obiective, excluzandu-se atat influenta optiunilor valorice personale cat si ingerintele de natura politica, ideologica, partidista sau a intereselor angajatorului.

In prezentarea cercetarii, rezultatele obtinute trebuie sa fie comunicate complet, fara omisiuni de date importante.

Selectia datelor ce urmeaza a fi date trebuie sa aiba loc doar pe criteriul relevantei stiintifice, interesele personale (provenite din angajamentul valoric al autorului sau din ratiuni de succes stiintific) sau cele de grup sau de angajare social-institutionala nu trebuie sa aiba nici un rol.

Orice distorsionare constienta a datelor, in diferitele faze ale cercetarii, reprezinta o incalcare deosebit de grava a eticii profesionale si trebuie condamnata.

Exista o singura exceptie de la cerinta publicarii integrale a datelor obtinute prin cercetare:

daca prin aceasta se aduc prejudicii, in conditiile normale ale dialogului si negocierii democratice, vreunei parti.

Decizia de a nu face publice datele unei cercetari din acest motiv revine exclusiv cercetatorului si ea trebuie sa fie temeinic motivata.

In mod special cercetatorul trebuie sa analizeze cu toata responsabilitatea morala cerintele angajatului d a nu publica datele rezultate din cercetare, cat si cele referitoare la modul in care ele ar putea fi publicate. Este de preferat ca, in contractul cu angajatorul (sponsorul cercetarii), sociologul sa-si rezerve libertatea de a face publice datele rezultate din cercetare, in forma pe care el o considera adecvata. Un asemenea lucru reprezinta o garantie importanta a neutralizarii unilaterale si manipulative a activitatii sociologului de catre angajator.

In masura in care nu sunt lezate drepturile anumitor indivizi, grupuri sau comunitati prin publicarea sau comunicarea modului in care au fost culese, autorii cercetarilor sunt obligati, la solicitarea altor membrii ai comunitatii sociologice, sa puna la dispozitia celor interesati metodologia si instrumentele utilizate, volumul esantionului investigat, scalele de masurare si evaluare ce ar putea proba seriozitatea si credibilitatea cercetarii.

Cercetatorii au datoria morala de a pune la dispozitia colegilor lor datele rezultate din cercetare, dupa publicarea

analizelor, pentru analize secundare, gratuit sau la un pret rezonabil.

Sociologii trebuie sa-si aleaga acele metode si mijloace de investigatie care sa le permita culegerea, analiza si

interpretarea cat mai corecta a realitatii sociale. In nici o situatie si pentru nici un considerent, de orice natura ar fi el, ei nu trebuie sa deformeze sau sa denatureze datele privitoare la realitatea sociala, prin modificarea, ajustarea sau corectarea lor.

Onestitate profesionala. Atat in relatiile cu utilizatorii serviciilor sociologilor, cat si cu publicul, este o datorie

elementara aceea de a ne exprima cu claritate limitele disciplinare si cele specifice proiectului de cercetare in cauza. In orice caz, este apreciat a fi un comportament aducator de prejudicii profesiei si valorilor democratice, reclamarea unei autoritati a demersului sociologic dincolo de puterea lui efectiva. In declararea rezultatelor scontate, sociologul trebuie sa precizeze cu claritate obiectivele specificate care par a fi posibil de atins (declararea unor obiective si rezultate excesiv de generale, este de natura a induce in eroare), precum si limitele pe care le prelimina. In prezentarea rezultatelor efective ale cercetarii sale ale aplicarii unor cunostinte sociologice, sociologul trebuie sa fie cat mai critic cu putinta, indicand un spirit de obiectivitate ceea ce considera ca s-a realizat pozitiv, cat si ceea ce crede ca reprezinta limite sau ridica semne de intrebare. El trebuie sa ofere colegilor sai din comunitatea stiintifica toate datele necesare pentru evaluarea independenta a validitatii rezultatelor obtinute.

Protectia colectivitatii de impostura stiintifica. In cazul in care persoane neatestate si necalificate din punct de

vedere profesional desfasoara activitati de cercetare sociologica, contestabile din punct de vedere stiintific sau lipsite de probitate morala, cu impact negativ asupra colectivitatii, Asociatia Sociologilor din Romania, cat si fiecare membru al sau au obligatia morala de a lua atitudine, dezvaluind in cadrul massmedia comportamentul incriminat. Masurile de protectie a colectivitatii impotriva comportamentului lipsit de profesionalism si / sau moralitate pot merge pana la chemarea persoanelor sau organizatiilor implicate in fata instantelor judiciare.

Corectitudinea profesionala. Sociologii nu trebuie sa-si foloseasca cunostintele profesionale si stiintifice in scopuri

ilicite sau frauduloase. Ei nu trebuie, in nici un caz, sa insele increderea persoanelor implicate in cercetare, fiind constienti de faptul ca actiunea incorecta a unui specialist sau echipe de specialisti poate diminua sensibil, prestigiul sociologiei ca stiinta, impiedicand accesul in viitor la informatii si date, demotivand cooperarea populatiei, afectand negativ cererea de servicii sociologice, producand o diminuare a credibilitatii sociologiei ca profesie.

Seriozitate profesionala. Odata acceptat un contract de cercetare sau de aplicare sau de aplicare a cunostintelor

sociologice, specialistul trebuie sa faca tot ceea ce ii sta in putinta pentru a realiza, la un nivel inalt de profesionalism si la termenul stabilit, lucrarea angajata sau functia pentru care este angajat.

Responsabilitatea profesionala pentru comunitatea sociologica. Fiecare sociolog, cercetator, profesor sau

practician trebuie sa depuna un efort continuu pentru a-si perfectiona pregatirea profesionala la nivelul atins de stiinta, fiecare membru al comunitatii are datoria morala de a difuza rezultatele cercetarii sale stiintifice, didactice si practice si sa sprijine prin toate mijloacele pe ceilalti membri ai comunitatii stiintifice, sa-si perfectioneze continuu calificarea profesionala.

Corectitudine colegiala. Cand mai multi sociologi, inclusiv studenti, sunt implicati in proiecte comune, inca de la

inceput trebuie formulate acorduri mutuale acceptate cu privire la diviziunea muncii, plata muncii, accesul la date, drepturile de autor, precum si alte drepturi si responsabilitati. In masura in care aceste acorduri trebuie modificate pe parcursul, aceasta trebuie sa se faca cu acceptul participantilor.

B. RESPONSABILITATE SI RESPECT PENTRU DREPTURILE POPULATIEI CERCETATE.

Prin specificul sau, sociologia are ca obiect de cercetare persoanele, grupurile si comunitatile. Activitatea practica a

sociologului poate afecta pozitiv sau negativ diferiti membrii ai colectivitatii. In plus, intervenind activ in relatiile sociale, sociologul poate afecta neintentionat configuratia acestora intr-o directie indezirabila pentru el ca persoana, cat si pentru comunitatea sociologilor pe care o reprezinta.

Activitatea sa poate sa implice puternice conflicte de interese, probleme legate de echitate, corectitudine si morala. Din acest motiv, sociologul trebuie sa acorde o atentie speciala relatiilor sale cu subiectii investigati in scopuri stiintifice sau afectati de activitatea sa ca practician. Faptul ca este angajat nu ii suspenda in nici un fel responsabilitatea fata de persoanele cu care intra in contact sau pe care activitatea sa le poata afecta direct sau indirect.

Protectia anonimatului si a intimitatii. In cursul realizarii cercetarilor, sociologul nu trebuie sa expuna persoanele

investigate riscului unor prejudicii morale sau materiale prin nerespectarea anonimatului. Subiectii cercetarii au dreptul la asigurarea neconditionata a anonimatului. Obligatia respectarii anonimatului si a intimitatii subiectilor investigati este valabila pentru toti membrii echipei de cercetare care au acces la informatii (sociologi, operatori de anchete, studenti, functionari, asistenti sociali, codificatori), cat si pentru orice membru al comunitatii sociologice care are acces la datele cercetarii. De luarea de masuri de protectie a subiectilor cercetarii este in primul rand responsabil coordonatorul echipei de cercetare.

Protectia subiectilor cercetarii fata de riscurile posibile implicate de participarea lor la cercetare. Initiatorii cercetarii

trebuie sa ia in considerare cu toata grija posibilele riscuri pe care subiectii le-ar avea ca urmare a participarii lor la cercetare.

Anonimatul informatiilor culese reprezinta doar o masura de protectie. Atunci cand riscurile cu consecinte negative sunt mai mari decat riscurile implicate in viata de zi cu zi, subiectii cercetarii trebuie sa fie de la inceput informati in mod amanuntit si consimtamantul lor de a participa la cercetare in aceste conditii trebuie obtinut. Mai ales atunci cand si un risc moderat trebuie asteptat, consimtamantul subiectului trebuie obtinut in mod explicit.

Dreptul subiectului de a fi informat. In orice situatie, dar mai ales atunci cand cercetarea are ca obiect aspecte ale

vietii personale, intime, sau cand informatiile culese pot crea pentru subiectul investigat riscul unor efecte neplacute, cercetatorul trebuie sa informeze explicit de la bun inceput subiectul cercetarii in legatura cu tipul de informatii care vor fi culese cat si cu privire la scopul general al cercetarii. In nici o imprejurare cercetatorul nu trebuie sa induca in eroare asupra temei si obiectivelor cercetarii. Se recomanda ca, inainte sau dupa terminarea investigarii subiectii investigati sa fie cat mai amanuntit informati despre obiectivele cercetarii, principalele ipoteze si modul in care datele vor fi utilizate.

Protectia subiectilor participanti la experimente sociologice. In mod special problema protectiei se pune atunci cand este vorba de organizarea unor experimente sociologice. Experimentul trebuie astfel conceput incat sa nu produca vreunrau substantial participantilor sau transformari negative durabile, oricat de mici ar fi acestea. In cazul existentei unor asemenea riscuri, cercetatorul are datoria de a informa explicit subiectii si de a obtine acordul participarii. Participarea in calitate de subiect al investigatiei sau al unui experiment sociologic este absolut voluntara.

Sociologul nu are dreptul de a utiliza nici un mijloc de coercitie. Exceptie poate constitui doar eventuala obligatie a studentilor in stiintele sociale si umane de a participa ca subiecti la asemenea cercetari sau experimente, in cazul lor, o asemenea participare reprezinta un prilej de invatare.

Sociologii nu trebuie sa abuzeze de pozitia lor profesionala de cercetatori sociali in scopuri frauduloase sau ca pretext

pentru a culege informatii secrete pentru vreo organizatie sau vreun guvern.

Sociologii nu trebuie sa faca vreo promisiune vreunui subiect, persoana, grup sau organizatie daca nu exista intentia

ferma si posibilitatea efectiva de a onora un asemenea angajament. Orice asemenea angajament, odata facut, trebuie sa fie onorat.

Indiferent de natura angajarii sau a sponsorizarii, sociologul trebuie sa respecte interesele persoanelor si grupurilor

care intra in perimetrul cercetarii si actiunii sale.

Principiul etic care trebuie sa-i orienteze in asemenea cazuri este „maximizarea binelui tuturor partilor”, iar nu maximizarea beneficiilor unei parti in detrimentul celorlalte. (.....)

Anexa 2.

Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică

(extrase)

Codul deontologic este prezentat ca o sinteză de principii și standarde etice de exercitare a profesiei de psiholog cu drept de liberă practică, care instituie regulile de conduită ale psihologului cu drept de liberă practică, denumit în continuare psiholog. Codul oferă o bază consensuală pentru menținerea unei atitudini colective împotriva comportamentelor ce încalcă principiile eticii profesionale. Pe lângă valoarea sa normativă, codul deontologic are rolul de a orienta și regla acele activități ale psihologilor în care aceștia se angajează ca psihologi, nu și pe cele din viața privată a acestora. Comportamentul din viața privată a psihologului poate fi luat în discuție numai dacă este de o asemenea natură încât aduce prejudicii profesiei de psiholog sau ridică serioase îndoieli privind capacitatea acestuia de a-și asuma și îndeplini responsabilitățile sale profesionale ca psiholog.

Art.I.1. Exercițarea profesiei de psiholog cu drept de liberă practică se realizează cu respectarea principiilor cuprinse în Legea 213/2004 și HG 788/2005 precum și a principiilor și standardelor cuprinse în prezentul Cod Deontologic.

I. PRINCIPIUL RESPECTĂRII DREPTURILOR ȘI DEMNITĂȚII ORICĂREI PERSOANE.

Psihologii vor avea permanent în atenție faptul că orice persoană are dreptul să-i fie apreciată valoarea înnăscută *defiinta umana* și această valoare nu este sporită sau diminuată de cultură, naționalitate, etnie, culoare sau rasă, religie, sex sau orientare sexuală, statut marital, abilități fizice sau intelectuale, vârstă, statut socio-economic sau orice altă caracteristică personală, condiție sau statut.

Aderarea la acest principiu presupune respectarea următoarelor reguli:

Art. I.2. Psihologii își desfășoară activitatea, manifestând respect față de trăirile, experiențele, cunoștințele, valorile, ideile, opiniile și opțiunile celorlalți.

Art. I.3. Psihologii nu se angajă public în prejudicierea imaginii celorlalți și nu vor manifesta inechitate pe criterii de cultură, naționalitate, etnie, rasă, religie, sex, orientare sexuală și nici nu se angajează în remarci sau comportamente care aduc prejudicii demnității celorlalți.

Art. I.4. Psihologii evită ori refuză să participe la activități și practici care nu respectă drepturile legale, civile, ori morale ale celorlalți.

Art. I.5. Psihologii vor refuză să consilieze, să educe ori să furnizeze informații oricărei persoane care, după opinia lor, va utiliza cunoștințele și îndemânarea dobândită pentru a viola drepturile fundamentale ale omului.

Art. I.6. Psihologii respectă drepturile celor care beneficiază de servicii psihologice, participanților la cercetare, angajaților, studenților.

Art. I.7. Psihologii se vor asigura ca, sub nici o forma, consimtamântul informat al clientului/participantului nu este dat în conditii de coercitie sau sub presiune.

Art. I.8. Psihologii vor avea grija ca, în furnizarea de servicii psihologice ori în activitatea de cercetare sa nu violeze spatiul privat personal sau cultural al clientului/subiectului, fara o permisiune clara sa faca acest lucru.

II. PRICIPIUL RESPONSABILITĂȚII PROFESIONALE ȘI SOCIALE

Psihologii manifesta o maxima responsabilitate pentru starea de bine a oricarui individ, a familiei, grupului ori comunitatii fata de care își exercita rolul de psihologi. Aceasta preocupare include atât pe cei direct cât si pe cei indirect implicati în activitatile lor, prioritate având cei direct implicati.

Aderarea la acest principiu presupune respectarea urmatoarelor reguli:

Art. II.1. Psihologii vor proteja si promova starea de bine evitand provocarea de daune clientilor, studentilor, participantilor la cercetare, colegilor de profesie si a celorlalti.

Art. II.2. Psihologii vor respecta dreptul persoanei de a sista, fara nici o justificare, participarea sa la serviciul furnizat, în calitate de client, sau la activitati de cercetare stiintifica, în calitate de subiect.

Art. II.5. Psihologii vor promova si facilita dezvoltarea stiintifica si profesionala a angajatilor, a celor supervizati, studentilor, participantilor la programe de formare profesionala etc.

Art. II.6. Psihologii vor contribui la dezvoltarea psihologiei ca stiinta si a societatii în general, prin cercetarea libera si prin exprimarea libera a cunostintelor si ideilor, exceptie facând activitatile ce intra în conflict cu prevederile prezentului Cod.

Art. II.7. Psihologii vor sustine cu responsabilitate rolul psihologiei ca profesie, în fata societatii si vor promova si mentine cele mai înalte standarde de calitate.

Art. II.8. Psihologii vor sesiza Colegiului Psihologilor cazurile de abatere de la normele de etica si deontologie profesionala daca rezolvarea corecta, pe cai amiabile a situatiei, nu a fost posibila.

Art. II.9. Psihologii vor respecta legile si reglementarile societatii, comunitatii în care activeaza. Daca legile sau reglementarile intra în conflict cu principiile etice, psihologul va face tot posibilul sa respecte principiile etice.

Art. II.10. Psihologii nu vor contribui si nu se vor angaja în cercetare sau orice alt tip de activitate care contravine legilor umanitare internationale (de ex. dezvoltarea metodelor de tortura a persoanelor, dezvoltarea de arme interzise, terorism, activitati de distrugere a mediului, etc.)

Art. II.12. În cadrul lor de competenta profesionala, psihologii vor decide alegerea si aplicarea celor mai potrivite metode si tehnici psihologice. Ei raspund personal de alegerile si consecintele directe ale actiunilor lor în functie de atestarea profesionala primita.

Art. II.13. Psihologii se vor consulta si cu alti specialisti sau cu diverse institutii pentru a promova starea de bine a individului si societatii.

III. PRINCIPIUL INTEGRITĂȚII PROFESIONALE

Psihologii vor cauta sa manifeste cel mai înalt grad de integritate morala si profesionala în toate relatiile lor. Este de datoria psihologului sa prezinte onest pregatirea si calificarile sale oriunde se afla în relatii profesionale si de asemenea sa nu permita sau sa tolereze practicile incorecte si discriminatorii.

Aderarea la acest principiu presupune respectarea urmatoarelor reguli:

Art. III.1 Psihologii vor prezenta într-o maniera onesta domeniile de specialitate în care sunt atestati, competentele, afilierea si experienta profesionala, nefiind acceptate nici un fel distorsiuni, omisiuni sau false prezentari în acest sens.

Art. III.2. Psihologii nu practica, nu îngaduie, nu instiga, nu colaboreaza in, si nu consimt sau faciliteaza, nici o forma de discriminare.

Art. III.3. Psihologii vor onora angajamentele asumate prin orice tip de contract sau conventie.

Art. III.4. Psihologii vor promova acuratetea, obiectivitatea, onestitatea si buna-credinta în activitatile lor profesionale. În aceste activitati psihologii nu vor fura, însela, si nu se vor angaja în fraudă, eludari, subterfugii sau denaturari intentionate ale faptelor.

Art. III.5. Psihologii vor evita orice imixtiuni care afecteaza calitatea actului profesional, fie ca e vorba de interese personale, politice, de afaceri sau de alt tip.

Art. III.6. Psihologii vor evita sa ofere recompense exagerate pentru a motiva un individ sau un grup sa participe într-o activitate care implica riscuri majore si previzibile.

Art. III.7. Psihologii vor evita relatiile multiple (cu clientii, subiectii, angajati, cei supervizati, studenti sau persoane aflate în formare) si alte situatii care pot prezenta un conflict de interese sau care pot reduce capacitatea lor de a fi obiectivi si impartiali.

Art. III.8. Psihologii vor evita sa participe la activitati care pot cauza daune imaginii psihologilor sau psihologiei ca profesie.

Art. III.9. Psihologii vor fi reflexivi, deschisi si constienti de limitele lor personale si profesionale.

Art. III.10. Psihologii nu vor contribui, fie singuri, fie în colaborare cu altii, la nici un fel de practici care pot viola libertatea individuala sau integritatea fizica sau psihologica a oricarei persoane.

STANDARDE ETICE GENERALE

IV. STANDARDE DE COMPETENȚĂ

Cunoasterea competentelor

Art. IV.1. Psihologii au obligatia sa-si cunoasca foarte bine limitele de competenta în oferirea de servicii psihologice, în activitatea de predare sau de cercetare.

Servicii psihologice în acord cu competenta

Art. IV.3. Psihologii se vor angaja numai în acele activitati profesionale pentru care au competentele si atestarea necesare.

Prezentarea onesta a competentei

Art. IV.4. Psihologii nu vor prezenta fals limitele competentei lor si nu vor prezenta pregatirea sau formarea lor într-un mod care sa le favorizeze nemeritat pozitia sau imaginea publica, indiferent de tipul de activitate profesionala desfasurata.

Consultarea în caz de limita a competentei

Art. IV.6. În exercitarea profesiei, atunci când psihologii constata ca ajung într-un impas profesional, prin depasirea limitele de competenta, vor consulta colegii sau supervizorul.

Servicii psihologice în afara competentei

Art. IV.7. În cazul în care pentru un tip de serviciu psihologic solicitat nu exista standarde generale recunoscute, nici programe de formare profesionala, nici specialisti atestati si disponibili în acel domeniu si totusi psihologii sunt solicitati, acestia vor depune toate eforturi pentru obtinerea unui standard minimal de competenta având permanent grija sa protejeze clientii, studentii, supervizatii, participantii si pe toti cei implicati pentru a nu produce acestora daune sub o forma sau alta. În acest caz serviciul va continua pâna când solicitarea înceteaza sau pâna când un specialist cu competenta recunoscuta pentru acel tip de serviciu devine disponibil.

Pregatirea continua

Art. IV.8. Psihologii au obligatia sa depuna permanent un efort de mentinere si dezvoltare a competentelor lor prin informare permanenta, programe de formare profesionala de specialitate, consultari cu ceilalti specialisti din domeniu ori prin cercetari care sa conduca spre cresterea competentei profesionale, conform standardelor Colegiului Psihologilor din România.

Obiectivitatea

Art. IV.9. Psihologii au obligatia de a fi constienti de limitele procedurilor folosite, indiferent de tipul de activitate. Psihologii vor avea grija ca furnizarea serviciilor, cercetarea stiintifica, prezentarea rezultatelor si a concluziilor sa fie facuta cu maxima obiectivitate, evitând orice tendinta de prezentare partiala sau cu tenta subiectiva.

Delegarea

Art. IV.10. Psihologii care delega activitati profesionale spre angajati, supervizati, cercetatori, asistenti vor lua toate masurile pentru a evita încalcare standardelor de competenta ale prezentului Cod.

Afectarea competentei

Art. IV.11. Atunci când psihologii realizeaza ca din motive de sanatate ori din cauza unor probleme personale nu mai pot sa ofere în conditii de competenta o anumita activitate profesionala, acestia vor decide daca trebuie sa-si limiteze, suspende sau sa încheie respectiva activitate profesionala.

V. STANDARDE CU PRIVIRE LA RELAȚIILE UMANE

Respect si preocupare

Art. V.1. În relatiile lor profesionale, psihologii vor manifesta preocupare fata de clienti, studenti, participanti la cercetare, supervizati sau angajati, cautând sa nu produca acestora daune sau suferinta, iar daca acestea sunt inevitabile le vor minimiza pe cât posibil.

Evitarea hartuirii

Art. V.2. Psihologii nu se vor angaja într-o forma sau alta de hartuire fie ca aceasta este sexuala, emotionala, verbala sau nonverbala.

Evitarea abuzului

Art. V.3. Psihologii nu se vor angaja în comportamente de defaimare sau de abuz (fizic, sexual, emotional, verbal sau spiritual) fata de persoanele cu care vin în contact în timpul activitatii lor profesionale.

Evitarea relatiei multiple

Art. V.4. Psihologii vor evita pe cât posibil relatiile multiple, adica relatiile în care psihologii îndeplinesc simultan mai multe roluri într-un context profesional.

Consimțământul în caz de relatii cu terti

Art. V.5. Psihologii vor clarifica natura relatiilor multiple pentru toate partile implicate înainte de obtinerea consimțământului, fie ca ofera servicii psihologice ori conduc cercetari cu indivizi, familii, grupuri ori comunitati la cererea sau pentru a fi utilizate de catre terti. A treia parte poate fi scoala, instanta judecatoreasca, diverse agentii guvernamentale, companii de asigurari, politia ori anumite institutii de finantare, etc.

Nonexploatarea

Art. V.6. Psihologii nu vor exploata si nu vor profita, sub nici o forma, de persoanele fata de care, prin profesie sau pozitie, manifesta un ascendent de autoritate (clienti, studenti, participanti

la cercetare, supervizati, angajati). Orice forma de exploatare sau abuz de autoritate fiind strict interzisa.

Participarea activa la decizii

Art. V.7. Psihologii vor incuraja participarea activa la deciziile care îi afecteaza direct, respectând dorintele justificate si valorificând opiniile acestora, ori de câte ori este posibil.

Neintrarea în rol

Art. V.8. Psihologii se vor abtine de la intrarea într-un rol profesional atunci când din motive de ordin personal, stiintific, legal, profesional, financiar: (1) poate fi afectata obiectivitatea, competenta sau eficienta activitatii lor profesionale (2) fata de clienti/subiecti exista riscul exploatarii sau producerii unor daune.

Urgentarea consimtamântului

Art. V.9. Înainte de începerea oricarui tip de serviciu psihologic (evaluare, terapie, consiliere, etc.) psihologii vor obtine consimtamântul informat din partea tuturor persoanelor independente sau partial dependent implicate, exceptie facând circumstantele în care exista nevoi urgente (de ex. tentative sau actiuni suicidare). În astfel de circumstante, psihologii vor continua sa actioneze, cu asentimentul persoanei, dar vor cauta sa obtina cât se poate de repede consimtamântul informat.

Asigurarea consimtamântului

Art. V.10. Psihologii se vor asigura ca în procesul de obtinere a consimtamântului informat urmatoarele puncte au fost înțelese: *scopul si natura activitatii; responsabilitatile mutuale; beneficiile si riscurile; alternativele; circumstantele unei încetari a actiunii; optiunea de a refuza sau de a se retrage în orice moment, fara a suferi vreun prejudiciu; perioada de timp în care e valabil consimtamântul; modul în care se poate retrage consimtamântul daca se doreste acest lucru.*

Delegarea de consimtamânt

Art. V.11. În cazul în care, persoana care urmeaza sa beneficieze de un serviciu psihologic este în imposibilitatea de a-si da consimtamântul, se accepta obtinerea acestuia de la o persoana apropiata acesteia care poate sa-i apere interesele în mod legal sau de la o persoana autorizata care, conform legii, este în masura sa o reprezinte.

Continuitatea serviciului

Art. V.12. Daca din motive de boala sau datorita unor evenimente survenite în viata psihologului acesta nu mai poate continua oferirea serviciului în bune conditii, va depune toate eforturile pentru a se asigura de continuitatea serviciului oferit, îndrumând clientul spre un coleg de profesie cu competenta necesara si pe cât posibil cu consimtamântul clientului.

Dreptul la opozitie

Art. V.13. Cu exceptia cazurilor de forta majora, de urgenta (perturbari ale functionarii psihice, în termenii pericolului iminent, care necesita interventie imediata), psihologul actioneaza respectând dreptul clientului de a refuza sau a sista serviciul psihologic.

VI. STANDARDE DE CONFIDENȚIALITATE

Întreruperea serviciului din motive de confidentialitate

Art. VI.1. Atunci când din motive bine întemeiate, psihologul nu mai poate pastra confidentialitatea, acesta va înceta sa mai ofere serviciul respectiv.

Protejarea confidentialitatii

Art. VI.2. Divulgarea, de catre psihologi, a unor informatii care le-au fost încredintate sau de care au luat cunostinta în virtutea profesiei, este interzisa, exceptie facând situațiile prevazute de lege.

Limitele confidentialitatii

Art. VI.3. Înainte de primirea consimtamântului psihologul va informa clientul cu privire la limitele confidentialitatii si conditiile în care acesta poate fi încalcata, precum si asupra posibilei utilizari a informatiilor rezultate în urma activitatii sale.

Dezvaluirea de informatii

Art. VI.4. Psihologii pot împartasi informatiile confidentiale cu altii numai cu consimtamântul celor vizati ori de o asa maniera încât cei vizati sa nu poata fi identificati, exceptie facând situatiile *justificate de lege* sau în circumstante de iminenta sau posibila vatamare fizica sau crima.

Confidentialitatea de colaborare

Art. VI.5. În cazul în care cu acelasi client lucreaza doi psihologi în acelasi timp, acestia vor colabora pe cât posibil, fara restrictii de confidentialitate, exceptie facând situatia în care exista o opozitie clara din partea clientului în acest sens.

Utilizarea informatiilor

Art. VI.6. Rezultatele, documentarile si notitele psihologului pot fi folosite numai într-o formula care pastreaza cu rigurozitate anonimatul.

Confidentialitatea fata de terti

Art. VI.7. În cazul în care exista terti implicati în activitatea profesionala a psihologului, acesta va clarifica cu partile implicate limitele confidentialitatii, conditiile de pastrare a confidentialitatii si nu va da curs nici unei solicitari, venite de la o terta parte în dezvaluirea de

informatii confidentiale, decât în condițiile respectării legii și limitelor confidențialității. (vezi Art.VI.4)

VIII. STANDARDE DE ÎNREGISTRARE, PRELUCRARE ȘI PĂSTRARE A DATELOR

Obținerea permisiunii

Art. VIII.1. Psihologii trebuie să obțină permisiunea clienților/subiecților sau a reprezentanților lor legali înainte de a efectua înregistrări audio, video sau scrise în timpul furnizării serviciilor sau în cercetare.

Pastrarea datelor

Art. VIII.2. Psihologii vor colecta numai acele date care sunt relevante pentru serviciul oferit și vor lua toate măsurile pentru a proteja aceste informații.

Protejarea datelor

Art. VIII.3. Psihologii au datoria să arhiveze în condiții de siguranță datele și informațiile obținute în exercitarea profesiei de psiholog cu drept de liberă practică, conform reglementărilor în vigoare.

Transferul datelor

Art. VIII.4. Datele colectate, înregistrate și pot fi transferate către psihologii care preiau clienții, consultate și utilizate de colegi de profesie indiferent de forma de atestare, dacă persoanele vizate și-au dat în mod neechivoc consimțământul, iar acest consimțământ nu a fost retras.

Distrugerea datelor

Art. VIII.5. La expirarea termenului de păstrare, dacă psihologul renunță la practica sa profesională prin intermediul căreia a realizat acele înregistrări sau dacă acesta se pensionează, va cauta să distrugă înregistrările respective. Înregistrările pot fi plasate către un alt psiholog numai cu consimțământul celor implicați, obținut în prealabil, pentru acele înregistrări. În situația suspendării sau încetării dreptului de liberă practică datele vor fi distruse, dacă nu se impune transferarea lor.

XIV. CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ ȘI VALORIFICAREA REZULTATELOR

Standarde internaționale

Art. XIV.1. În cercetările lor psihologii vor cauta, pe cât posibil, să promoveze cele mai noi metodologii de cercetare utilizate de comunitatea psihologică internațională, respectând atât standardele de rigoare științifică cât și standardele etice.

Acordul de cercetare

Art. XIV.2. Atunci când psihologii au nevoie de aprobare, din partea unei institutii, pentru desfasurarea cercetarilor, acestia vor furniza toate datele necesare pentru acordarea aprobarii si vor avea în vedere ca protocolul de cercetare sa corespunda aprobarilor primite.

Obtinerea consimtamântului

Art. XIV.3. În obtinerea consimtamântului informat psihologii vor aduce la cunostinta participantilor scopurile cercetarii, durata, procedurile utilizate, riscurile, beneficiile inclusiv compensatiile financiare, limitele confidentialitatii, dreptul oricui de a se retrage din cercetare si în general toate datele pe care participantii le solicita si de care au nevoie pentru a-si da consimtamântul. În cazul în care exista posibilitatea producerii unor daune si suferinta, psihologii au obligatia sa o minimizeze pe cât posibil.

Utilizarea de suport audio-video

Art. XIV.4. Psihologii vor obtine consimtamântul informat de la toti participantii la cercetare pentru înregistrările audio si video, înainte efectuării acestora, oferind garantii ca acestea vor fi utilizate numai într-o maniera în care identificarea nu poate produce daune celor implicati .

Limitari ale informarii

Art. XIV.5. Psihologii nu vor face studii si cercetari care implica proceduri de prezentare ascunsa/falsa a modelului de cercetare decât daca alternativa de prezentare corecta nu este fezabila stiintific sau aduce o alterare evidenta concluziilor cercetarii. În acest caz, participantii vor fi informati de utilizarea unui astfel de model de cercetare si vor participa numai daca își dau consimtamântul, putând oricând sa-si retraga datele din cercetare. Cercetarea, în acest caz, poate fi derulata numai daca nu poate produce suferinta sau daune participantilor.

Exceptia de la consimtamânt

Art. XIV.6. Psihologii se pot dispensa în cadrul cercetarilor de consimtamântul informat al participantilor numai daca (a) cercetarea nu poate produce în nici un fel daune (observatii naturale, practici educationale sau curriculare, chestionare anonima, cercetare de arhive) sau (b) este permisa de reglementari in vigoare.

Persoane si grupuri vulnerabile

Art. XIV.7. Psihologii vor cauta sa examineze etic, independent, adecvat drepturilor omului si sa ia toate masurile de protectie pentru orice cercetare ce implica grupuri vulnerabile si/sau persoane cu incapacitate de a-si da consimtamântul informat, înainte de a lua decizia de a începe.

Evitarea unor categorii de subiecti

Art. XIV.8. Psihologii nu se vor folosi de persoane cu incapacitate de a-si da consimtamântul în nici un studiu sau cercetare, daca studiul sau cercetarea avuta în vedere poate fi finalizata la fel de bine cu persoane care au capacitatea deplina de a-si da consimtamântul informat.

Manipularea prin cresterea compensatiilor

Art. XIV.9. Psihologii vor evita sa propuna si sa acorde participantilor la cercetare compensatii financiare excesive sau alte forme de stimulente pentru participarea la cercetare si care pot favoriza obtinerea consimtamântului, cu atât mai mult atunci când sunt evidente clare ca exista riscul producerii de suferinta si daune în timpul cercetarii.

Utilizarea animalelor în cercetare

Art. XIV.10. Psihologii care utilizeaza animale în cercetarile lor, vor evita provocarea de suferinta acestora, exceptie facând cercetarile care nu presupun metode invazive producatoare de suferinta sau leziuni.

Corectitudinea datelor

Art. XIV.11. Psihologii nu au voie sa prezinte date false pentru care nu au fost facute în realitate masuratori. Daca vor constata erori de prezentare a datelor sau de prelucrare a acestora vor face toti pasii necesari pentru corectarea acestora, altfel vor retrage si anula cercetarea.

Plagiatul

Art. XIV.12. Psihologii nu vor prezenta date sau rezultate din alte studii sau cercetari, ca aparținându-le lor.

Abuzul de status

Art. XIV.13. Psihologii vor fi creditati pentru cercetarile facute cât si pentru publicarea acestora numai în masura în care acestia au o contributie majora. Astfel psihologii vor face distinctia între autor principal al cercetarii, contributie la cercetare, contributie minora si statusul sau pozitia pe care o detine respectivul psiholog. Astfel pozitia academica, titlul academic sau pozitia sociala sau cea de sef de departament sau manager într-o institutie nu confera nimanui credit pentru o pozitie principala în cercetare, decât în masura în care exista o acoperire reala prin contributia adusa la cercetare si nu prin statusul social sau academic.

Transmiterea datelor

Art. XIV.14. Atunci când exista solicitari de folosire sau de verificare a datelor din partea unui alt cercetator decât cei implicati direct în cercetare, psihologii vor putea oferi datele de cercetare numai în masura în care se pastreaza confidentialitatea acestor informatii de catre cei carora li se încredinteaza si daca exista o specificare clara a modului de utilizare a acestora.

Protejarea datelor

Art. XIV.15. Psihologii vor proteja datele de cercetare, asigurându-se ca acestea sunt pastrate în conditii de securitate. Protocoalele de cercetare, datele de cercetare sistematizate sau cele deja publicate pot fi pastrate fara restrictii dar în conditiile respectarii normelor etice.

Onestitate stiintifica

Art. XIV.16. Psihologii implicati în evaluarea, monitorizarea, realizarea si raportarea activitatilor de cercetare stiintifica vor manifesta imparțialitate si obiectivitate si vor respecta drepturile de proprietate intelectuala. Selectia proiectelor de cercetare, a rezultatelor cercetarilor realizate pentru a fi valorificate publicistic sau practic se va face doar pe criteriile de relevanta stiintifica, excluzându-se orice considerent personal sau de natura extraprofesionala.

Buna conduita în cercetarea stiintifica

Art. XIV.17. În activitatea de cercetare stiintifica psihologii vor evita ascunderea sau înlaturarea rezultatelor nedorite, confectionarea de rezultate, înlocuirea rezultatelor cu date fictive, interpretarea deliberat distorsionata a rezultatelor si deformarea concluziilor, plagierea rezultatelor sau a publicatiilor altor autori, neatribuirea corecta a paternitatii unei lucrari, nedezvaluirea conflictelor de interese, deturnarea fondurilor de cercetare, neînregistrarea si/sau nestocarea rezultatelor, lipsa de obiectivitate în evaluari, nerespectarea conditiilor de confidentialitate precum si publicarea sau finantarea repetata a acelorasi rezultate ca elemente de noutate stiintifica.

Datele contradictorii, diferentele de conceptie experimentală sau practica, diferentele de interpretare a datelor, diferentele de opinie nu constituie abateri de la buna conduita în cercetarea stiintifica.

